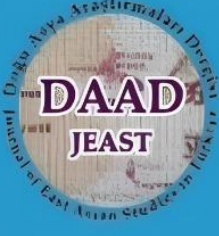

ISSN: 2587-1919

E-ISSN: 2619-953X

DOĞU ASYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of East Asian Studies in Türkiye

Yıl/Year/7
Sayı/Issue/13

Uluslararası hakemli dergi yılda iki sayı yayımlanır
International peer reviewed journal, Biannual

Bahar/Spring 2024

Yıl 7 Sayı 13

DOĞU ASYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bahar/Spring 2024

DAAD Bahar/Spring 2024

DAAD

ISSN: 2587-1919

E-ISSN: 2619-953X

Doğu Asya Araştırmaları Dergisi
Journal of East Asian Studies in T¼rkiye
土耳其东亚研究学刊

Bahar/Spring 2024

Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer Reviewed Journal

Yılda iki sayı yayımlanır/Biannual

Ankara-T¼rkiye

DAAD Bahar/Spring 2024

Doğu Asya Araştırmaları Dergisi

Yıl/Year/7
Sayı/Issue/13
Ocak 2024

ISSN: 2587-1919
E-ISSN: 2619-953X

Kurucu/Founder
Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk

Yayın Yönetmeni/Editor in Chief
Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk

Bu Sayının Editörü
Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk

Yazı İşleri Müdürü/Editorial Assistant
Doç. Dr. Haluk Karadağ

İngilizce Editörü/English Editor
Dr. Emrah Şahin

Dergi Sekreteryası/Sekretariat of the Journal
Göktuğ İstemikaan Turgay

Haberleşme adresi: İlk Yerleşim Mahallesi, 1936. Cadde, No.64/B16,
Yenimahalle, Ankara, Türkiye.

E-Posta: abdurrenit.karuk@hbv.edu.tr halukkaradag@gmail.com,

Doğu Asya Araştırmaları Uluslararası hakemli bir dergidir. Altı ayda bir yayımlanır. Dergide yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz. Yazıların yayımlanıp, yayımlanmamasından yayın kurulu sorumludur.

Yayın-Editörler Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk
Prof. Dr. Ali Merthan Dündar
Prof. Dr. Mahmut Ertan Gökmen
Doç. Dr. Haluk Karadağ

Danışma Kurulu /Advisor Board

Prof. Dr. Ablet Kamalov (Turan Üniversitesi, Kazakistan)
Prof. Dr. Chong Jin Oh (Hankuk University of Foreign Studies, Güney Kore)
Prof. Dr. İbrahim Maraş, (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Luo Shujie (Guangxi Üniversitesi, ÇHC)
Prof. Dr. Mehmet Akif Okur (Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Misawa Nobuo (Tokyo Toyu University, Japonya)
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Saadettin Gömeç (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Bülent GÜL (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Zhang Mingxin (Minzu University of China, ÇHC)
Prof. Dr. Zhou Shaoqing (Chinese Social Science Academy)
Doç. Dr. Alessandra Cappeletti (Xian Jiaotong Liverpool University, Çin)
Doç. Dr. Gürhan Kirilen (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Sezgin Kaya (Uludağ Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Işık Kuşçu Bonnenfant, (ODTÜ, Türkiye)
Dr. Anna Hayes (James Cook University, Avustralya)
Dr. Hidayet Sıddıkoğlu (Hiroshima University, Japonya)

Bu Sayının Hakemleri/Reviewers for This Volume

Prof. Dr. Nilgün Görer Tamer – Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk – Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi

Doç. Dr. Gonca Ünal Chiang – Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Laçın İdil Öztığ – Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Arif Bağbaşıoğlu – İzmir Demokrasi Üniversitesi

Doç. Dr. Kubilay Atik – University of Cambridge

Doç. Dr. Sinem Ünaldılar – Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Ayça Eminođlu – Karadeniz Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Onur Tetik – Hitit Üniversitesi

Doç. Dr. İlknur Sertdemir – Bağımsız Araştırmacı

Dr. Öğr. Üyesi Ümit Alperen – Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Alkan Üstün – Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kürşat Korkmaz – Jandarma ve Sahil Güvenlik
Akademisi

Dr. Öğr. Üyesi Yelda Özen – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nurcan Kalkır – Erciyes Üniversitesi

Tarandığı İndeksler / Indexing

ResearchBib

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02.2020

ASOS İndeks

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02.2018

Google Scholar

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02.2018

International Institute of Organized Research (I2OR)

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02.2021

Directory of Research Journals Indexing

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 01.2019

İSAM

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 09. 2021

Advanced Sciences Index (ASI)

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 03. 2021

Türk Eğitim İndeksi

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 03. 2021

Bu dergi Creative Commons Alıntı-Gayri Ticari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) ile lisanslanmıştır.

This journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial-No Derivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License.

İçindekiler/Contents

Abdürreşit Celil KARLUK

Takdim/Editorial

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Kıvılcım AKKOYUNLU ERTAN

Tayvan'ın Küresel Isınma ile Tek Başına Mücadelesi

Taiwan's Lonely Struggle Against Global Warming

1-25

Yalkun ULUYOL

China's Transnational Repression Against Uyghurs: The Case of Uyghurs in Türkiye

26-48

Çin'in Uygurlara Karşı Ulusötesi Baskısı: Türkiye'deki Uygurlar Örneği

İlknur SERTDEMİR

Eski Çin'de Kölelik ve Sosyal Eşitsizlik: Shang Hanedanı Örneği

Slavery and Social Inequality in Early China: An Example of the Shang Dynasty

49-71

Mustafa Özcan ŞEN

Obama Dönemi ABD-Çin İlişkilerinde Ekonomi: Bir Dengeleyememe Hikâyesi

Economics in US-China Relations in the Obama Era: A Story of Fail-Balancing

72-98

Yayın Tanıtımı / Book Review I

Sait ŞAHİN, *Medeniyetler Arası Etkileşim Teorisi*,

99-105

Yayın Tanıtımı / Book Review II

Emre KARTAL, *Uygur Savaşı: Çin'in Müslüman Azınlığına Karşı Yürüttüğü İç Operasyon*,

106-115

Yayın Şartları, İlkeleri ve Yazım Kuralları

116-122

TAKDİM

Değerli Okuyucular,

Türkiye’de disiplinler arası bakış ile Doğu Asya araştırmaları alanında (Çin/Japonya/Kore/Moğolistan/Tayvan kültürü, dil edebiyatı, siyasi tarihi, ekonomisi, sosyolojisi, felsefesi, inanç sistemleri, dış politikası, güvenlik ve etnik/azınlıklar sorunu vb.) yapılan akademik çalışmalarını bilim dünyasına ve kamuoyuna duyurmayı amaçlayan *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi* (DAAD), 13. sayısını sizlerin istifadesine sunmanın mutluluğunu yaşıyor.

DAAD, ülkemizdeki Doğu Asya araştırmaları alanında bilgi üreten bilim insanlarına akademik etkileşim alanı yaratmak, birikimlerini alan uzmanları ile paylaşmak, yeni nesil bölge uzmanlarının daha geniş donanım ile yetişmesine katkı sağlamak amacı ile çıktığı yola deneyimlerini zenginleştirerek devam etmektedir. Dergimize gönderilen yazılar, bölge uzmanı editörleri tarafından incelendikten sonra uzman hakemlere gönderilmek sureti ile ciddi hakemlik sürecinden geçirilmektedir. Bu sayımızda bazı makaleler hakemler tarafından reddedilmiş, bazı makalelerden ise yoğun düzeltme istenmiştir. 13. sayımızda, yoğun hakem değerlendirmelerinden geçen sosyal bilimlerin farklı alanlarında birbirinden kıymetli dört araştırma makalesi ile birlikte iki kitap tanıtım yazısına yer vermiş bulunmaktayız.

DAAD editörler kurulu olarak bilimsel çalışmalarını dergimizde yayınlamak üzere gönderen, hakemlerin istek ve tavsiyelerini hassasiyetle yerine getiren tüm yazarlara teşekkür ederiz. Aynı zamanda makalelerin incelenerek değerlendirilmesi işini üstlenerek özenli eleştirileri ile değerlendirmeler yaparak makalelere değer katan kıymetli hakemlerimize, DAAD sekretaryasını titizlikle yürüten Göktuğ İstemikaan Turgay’a ve dergimizi yayınlama sürecinde desteğini esirgemeyen Emre Kartal’a teşekkür ederiz.

On üçüncü sayımızda yayımlanan bilimsel çalışmaların Türkçe okurlara ve akademiye mutlaka faydalı olacağı inancıyla yeni sayımızın bilim camiasına hayırlı olmasını diliyoruz. 2024 Güz sayısında buluşmak umudu ile.

Yayın/Editörler Kurulu adına
Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk

EDITORIAL

Dear Readers,

We are glad to announce of the 13th issue of Journal of East Asia Studies in Türkiye (JEAST), which aims to cover and analyze with a multidisciplinary approach a wide range of academic topics in East Asia studies, such as Chinese/Japanese/Korean/Mongolian/Taiwanese cultures, languages and literatures, political histories, economies, sociologies, philosophies, belief systems, foreign policies, security, and ethnoreligious issues.

JEAST proceeds to create an academic interaction area for scientists who produce knowledge in the field of East Asian research in Türkiye, to share their knowledge with the experts in the field, and to contribute to the development of new generation regional experts with the extensive knowledge. The manuscripts on East Asia sent to JEAAT are carefully evaluated first by field/area editors and then by reviewers in this issue, some articles have been rejected by the journal reviewer and, intense correction has been requested from some articles. In the 13th issue, we have included four valuable research articles, which have undergone intensive peer review, and two book review papers.

As the editorial board of the DAAD, we are thankful to all the authors who submitted their scientific studies to be published in our journal and meticulously accomplished the requests and recommendations of the journal reviewers. At the same time, we would like to thank our precious journal reviewers who undertake the task of reviewing and evaluating the articles and add value to the articles with their attentive criticism and evaluations, Göktuğ İstemikaan Turgay who meticulously conducted the DAAD secretariat, and Emre Kartal who provided full support in publishing the thirteenth issue.

We hope that the academic works presented in the thirteenth issue will provide tremendous benefit for the Turkish and international readers, and the scientific community. With the hope to meet you in the Fall issue of 2024.

On behalf of the Editorial Board
Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk

Araştırma Makalesi

TAYVAN'IN KÜRESEL ISINMA İLE TEK BAŞINA MÜCADELESİ

Kıvılcım AKKOYUNLU ERTAN*

Öz

Tayvan (resmî adıyla Çin Cumhuriyeti-ROC), Asya kıtasındaki gelişmiş ülkelerden birisi olarak teknolojik ve endüstriyel üretimde dünya çapında önemli bir yere sahiptir. Daha önceleri Çin Ana Kıtasını da Birleşmiş Milletler'de (BM) temsil eden Tayvan, 1971'de değişen dünya dengeleri sonucu BM üyeliğinden çıkarılmış ve yerine Çin Halk Cumhuriyeti BM üyeliğine kabul edilmiştir. Bu değişiklik sonrası Tayvan'ın BM üyeliği sona ermiş, buna karşın Tayvan, uluslararası toplumun saygın bir üyesi olarak birçok ülke ile diplomatik ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu çerçevede Tayvan, uluslararası toplum ile ekonomik ve ticari anlamda yakın ilişkilerini geliştirerek sürdürmektedir.

Tayvan, son dönemde ivme kazandırdığı hızlı endüstriyel gelişiminin yol açtığı çevre sorunlarına yönelik olarak özellikle 1990'lı yıllardan bu yana çevre mevzuatını ve uygulamalarını geliştirmeye devam etmektedir. Tayvan'ın küresel ısınma sorununa yönelik mevzuat, politika ve uygulamalarını konu alan çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı literatür taraması (çeşitli akademik çalışmalar, mevzuat, Tayvan medya kanalları vb.) ile kaleme alınmıştır. Bu çerçevede, BM sisteminde temsil edilmeyen

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: ertank@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5759-2057,

Makale Gönderim Tarihi: 14 Ağustos 2023; Makale Kabul Tarihi: 15 Aralık 2023.

Önerilen Atıf: Akkoyunlu Ertan, K., (2024). TAYVAN'IN KÜRESEL ISINMA İLE TEK BAŞINA MÜCADELESİ, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 7(13), s.1-25.

Tayvan'ın BM çevre politikalarına uygun biçimde güncellediği çevre politikaları, eylem planları, küresel ısınma sorununa yönelik mevzuatı ve uygulamaları incelenmiştir.

Tayvan'ın küresel ısınma ile mücadelesinin, genel olarak çevre sorunlarına karşı yürüttüğü ulusal politikadan ayrı olarak düşünülmesi söz konusu olamaz. Tayvan, küresel ısınmaya karşı yürüttüğü başarılı çalışmalarını ekolojik dengenin sürdürülebilirliği, çevrenin korunması ve geliştirilmesi temelinde geliştirmeye devam etmektedir. Tayvan'ın dünyanın geri kalanından dışlanması, küresel ısınma ile mücadelesinde Tayvan'ın yalnız bırakılması, dünyanın küresel çevre sorunu olarak iklim değişikliği ile mücadelesini de yavaşlatacaktır.

Bu çalışmada öz olarak Tayvan'ın küresel ısınma sorunuyla mücadelede sera gazlarının azaltılmasına yönelik başarılı çevre ve enerji politikaları ve uygulamalarının, pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için örnek oluşturabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Isınma, Tayvan, Tayvan'ın Küresel Isınma Politikası.

TAIWAN'S LONELY STRUGGLE AGAINST GLOBAL WARMING

Abstract

Taiwan (officially known as the Republic of China-ROC) holds a significant global position in technology and industrial production among the developed countries in Asia. Previously representing the mainland China in the United Nations (UN), Taiwan lost its UN membership in 1971 due to shifting global dynamics, and the People's Republic of China took its place as a UN member. After this change, Taiwan's UN membership ended, but Taiwan continues to maintain diplomatic relations with many countries as a respected member of the international community. In this context, Taiwan has been developing its economic and trade relations with the international community.

In recent times, Taiwan has been addressing environmental issues caused by rapid industrial development, particularly since the 1990s, by continuously enhancing its environmental legislation and practices. This study focuses on Taiwan's legislation, policies, and practices related to global warming through a qualitative literature review (including academic

studies, legislation, newspaper articles, etc.). Thus, Taiwan's updated environmental policies, Action Plans, legislation, and practices related to global warming, which are aligned with UN environmental policies, have been examined.

Taiwan's efforts to combat global warming cannot be separated from its overall national environmental policy. Taiwan continues to enhance its successful initiatives against global warming, focusing on the sustainability of ecological balance, environmental protection, and development. The exclusion of Taiwan from the rest of the world and leaving Taiwan isolated in its fight against global warming, would not only hinder Taiwan's efforts but also slow down the global fight against climate change, which is a shared environmental issue for the world.

In this study, it has been concluded that the successful environmental and energy policies and practices aimed at reducing greenhouse gases in the fight against global warming in Taiwan could serve as an example for many developed and developing countries.

Keywords: *Global Warming, Taiwan, Global Warming Policies in Taiwan.*

GİRİŞ

Tayvan (resmî adıyla Çin Cumhuriyeti-ROC), Asya kıtasındaki gelişmiş ülkelerden birisi olarak teknolojik ve endüstriyel üretimde dünya çapında önemli bir yere sahiptir. Daha önceleri Çin Ana Kıtasını da Birleşmiş Milletler'de (BM) temsil eden Tayvan, 1971'de değişen dünya dengeleri sonucu BM üyeliğinden çıkarılması ve yerine Çin Halk Cumhuriyeti'nin BM Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisine sahip beş daimî üyesinden birisi olarak kabul edilmesi sonucu, BM üyeliği hakkını kaybetmiştir.¹ Buna rağmen Tayvan, BM tarafından bağımsız bir devlet olarak kabul edilmemesine karşın, birçok Asya ülkesi, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Türkiye başta olmak üzere uluslararası toplum ile ekonomik, ticari ve kültürel anlamda yakın ilişkilerini sürdürmektedir. Günümüzde Tayvan 13 ülke tarafından tanınmaktadır ancak bu ülkelerle ilişkileri gayri resmî düzeyde ve ekonomik-kültürel temsilcilikler aracılığıyla sürmektedir.

¹ 1971'de alınan 2758 No.lu BM kararında Tayvan ya da Çin Halk Cumhuriyeti telaffuz edilmemekle birlikte BM, Chiang Kai-shek'in temsilcilerini BM sistemi dışına çıkarmayı uygun bulmuştur (Hale, 2021, <https://www.aljazeera.com>).

Son yıllarda endüstriyel gelişim açısından büyük gelişme gerçekleştiren Tayvan özellikle 1990'lı yıllardan bu yana hız verdiği çevresel politikalarla² birlikte küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadelede önemli ilerleme kaydetmiş bir ülkedir. Yakın zamanda gerek Birleşmiş Milletler (BM) sistemi, gerek Avrupa Birliği (AB) içinde dünya ekonomisi açısından Tayvan'ın önemi kavranmaya ve Tayvan, bu uluslararası örgütlerin belgelerinde yer bulmaya başlamıştır.

“Hint-Pasifik Bölgesi'nin stratejik olarak Avrupa Birliği için giderek daha önemli hale gelmesiyle birlikte” (European Commission, <https://ec.europa.eu/commission/>), Batı dünyasında Tayvan'ın önemine ilişkin artan bir farkındalık görülmektedir.

Bu farkındalık, *“Ocak 2021'de AB dış ve güvenlik politikası raporlarında ilk kez Tayvan üzerine bir paragrafa yer vermesiyle³ açığa çıkmıştır. Daha da önemlisi, Eylül 2021'de Dışişleri Komitesi'nde Tayvan'ı da kapsayan bir rapor benimsenmiştir”* (Bondaz, 2022: 4).

Eylül 2021'de Avrupa Birliği'nin Hint-Pasifik İşbirliği Stratejisi'ne (European Union's Indo-Pacific Strategy), *“Tayvan'ın dâhil edilmesi ve Ekim 2021'de Avrupa Parlamentosu'nca Tayvan kararının ilk kez çok büyük bir çoğunlukla kabul edilmesi”* (Bondaz, 2022: 1) önemli bir gelişmedir.

Bu süreçte;

“Avrupa Birliği ve Tayvan, endüstriyel ve dijital politikalar, insan hakları, cinsiyet eşitliği, toplumsal konular, iklim değişikliği, eğitim ve kültür gibi çeşitli alanlarda iş birliği içine girmiştir” (Bondaz, 2022: 2).

“Tayvan, demokratik değerlerin yükseldiği bir büyüme modeli olması, COVID-19 salgınıyla başarılı mücadelesi, dijital engellemeye karşı politikaları ve yarı iletkenler başta olmak üzere teknoloji yatırımlarındaki yüksek standardı gibi nedenlerle dünyanın dikkatini çekmektedir” (Bondaz, 2022: 1).

² Tayvan'ın çevre politikası için bkz.; Ertan, Kıvılcım Akkoyunlu (2022), Environmental Policy in Taiwan, As A Model for Developing Countries, Hiper Publication, İstanbul.

³ Ayrıntılar için bkz.; “European parliament resolution of 20 January 2021 on the implementation of the Common Foreign and Security Policy-Annual report 2020 (2020/2206(INI)”, European Parliament, Jan 20, 2021'den akt.; Bondaz, 2022).

Bu gelişmelere, Tayvan'ın çevre ülkelere sunduğu yeşil teknoloji alanındaki buluşlarını ve küresel ısınma⁴ sorununa yönelik örnek politikalarını da eklemek gerekir.

Bu çalışma, Tayvan'ın siyasal olarak uluslararası toplumun dışında tutulmasına rağmen, küresel ısınmayla mücadelede gerek mevzuat, gerekse duyarlı çevresel politikalar oluşturma ve politikaların uygulamaya yansıtılmasındaki başarısının önemini ortaya koymak için kaleme alınmıştır. Makale, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak literatür taraması ile Türkçe ve İngilizce akademik çalışmalar, kamu kurumlarının belgeleri ve web sayfaları, bazı Tayvan yasaları, bazı uluslararası kararlar ve metinler ile çeşitli gazete haberlerinden yararlanılarak ortaya konulmuştur.

TAYVAN'IN KÜRESEL ISINMA POLİTİKASI

Asya Pasifik'in kıyısında konumlanan Tayvan sera gazı salımında Uluslararası Enerji Kuruluşu'nun (International Energy Agency) Raporuna göre 21. sırada olup 2017'de 268,9 bin Mt. metrik ton karbon dioksit (Zhong - Wang - Hsu, 2020) üretmektedir. Buna göre Tayvan, küresel ısınmada düşük etki sahibi ülkelerden birisidir.

Tayvan

Nüfusu	23,618,200
2016 Yılı Sera Gazı Salımı	11,72 ton /kişi
Toplam Sera Gazı Salımı	276,724,861 ton
Yıl Bazında Değişim	% 1.91
Dünyadaki Payı	% 0.77
2020 Yılı Sera Gazı Salımı	273,17 mt
2020 Yılı Sera Gazı Salımı	11,47 ton/kişi

Tablo 1-Kaynak: <https://www.worldmeters.info...>, 05 Şubat 2022; Grant vd.: 2021; <https://www.worldcat.org>)

⁴ Dünyanın küresel ısısındaki artışlar, bitki ve hayvan tür çeşitliliğinde (biyolojik çeşitlilik) azalmaya yol açmaktadır. Bu durum, kuraklık sorunu ile birlikte tarımsal ürünlerin veriminde ve ürün kalitesinde bozulmalara da yol açmaktadır. "İnsanın gıda zincirinde biyoçeşitlilik kaybı, üretkenlik ve bölgesel güvenliği de içererek, insan sağlığını ve sosyo-ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilemektedir" (WEF, 2019: 6).

Tablo 1'den görüleceği gibi, sera gazı salımının dünyadaki payı, %1'in altında olmasına rağmen, Tayvan'ın özellikle son dönemde sera gazları salımı azaltım hedeflerini kararlılıkla uygulamaya koyduğu söylenebilir.

"Tayvan, küresel ısınma felaketinden olumsuz olarak etkilenen ülkelerden birisidir. 2016'da Tayvan'da gözlenen ortalama sıcaklık, son 100 yılın en yüksek düzeyine çıkmış ve sıcak hava dalgaları su sıkıntısına, insanların refah düzeyini olumsuz etkileyen ekonomik zararlara ve hidroelektrik üretiminde sınırlamaya yol açmıştır. Ağustos 2017'de sağanak yağışlar sellere ve özellikle Tayvan'ın güneyinde büyük hasara neden olmuştur" (<https://www.mofa.gov.tw>, Eylül 2018).

"Tayvan İklim Değişikliği Projeksiyon Bilgilendirme ve Uyumlaştırma Platformu (TCCIP) çalışmasına göre; 2000'li yıllardan beri yaz aylarının süresi 80 günden 210 güne uzamış, kış aylarının süresi ise 2021'de 70 günden 50 güne düşmüştür" (<https://focustaiwan.tw>).

"2020 yazı ise, Tayvan'ın o yıla kadar yaşanan en sıcak yazı olmuştur" (<https://we.archive.org/web/>). *"Son dönemde ise Tayvan'ın nüfusunun %70'inin yaşadığı altı kentinin, yaşanabilecek tayfun ve kasırgalardan ciddi biçimde etkileneceği uyarısı yapılmıştır"* (<https://www.taipeitimes.com/>)

Son yıllarda kuraklık ve su kıtlığı yaşamakta olan Tayvan, küresel iklim değişikliği sorunun yol açtığı olumsuz koşullardan doğrudan etkilenmekte olduğu anlaşılmaktadır.

"Greenpeace örgütünün 2020 Ağustos'unda basılan bir raporuna göre Tayvan'ın deniz seviyesi, küresel deniz suyu seviyesinin iki katına çıkmıştır" (<https://www.taipeitimes.com>). *"2020'de Tayvan'ın su rezervlerindeki ciddi azalma, aynı yıl tayfun ya da fırtına görülmemesiyle ilgiliydi. Bu nedenle hükümet, yurttaşların su tasarrufu yapmalarını istemiştir"*. (<https://www.taiwannews.com.tw>);(<https://www.scmp.com>).

"Tayvan, 2021'de yağış azlığı nedeniyle iklim değişikliği sorununun etkisi altında karmaşık ada ekonomileri için olumsuzluklar yaratan bir kuraklıkla karşı karşıya kalmıştır" (Ourbak - Magnost 2018'den akt.; Aviso, vd. 2021).

"Bu nedenle de son dönemde Tayvan'da hidroelektrik üretimi gerilemiştir" (Lin, 2021). Tayvan'ın enerji sorununu çözmek için son dönemde ileride de değinileceği üzere alternatif enerji kaynaklarına yatırım yaptığı görülmektedir.

Yeterli su kaynakları, gıda üretimi amacıyla tarımsal faaliyetler için olduğu kadar ekonomik gelişme için de vazgeçilmezdir. Bu süreçte;

“Küresel ısınma sorununun önüne geçilmezse, ham madde teminindeki kısıtlılıklar, kaçınılmaz biçimde tedarik zincirinde de eksikliklere yol açacaktır. İhracata dayalı ekonomilerde su kısıtlılıkları, küresel tedarik zincirinde giderek artan sorunlara yol açmaktadır” (Jung et al., 2009’den akt.; Aviso, vd. 2021). Aviso, vd., *“küresel yarı iletken döküm ticaretinde aktif konumda olan Tayvan’da, kuraklığa dayalı olarak tedarik zincirinde elektronik ürünlerde eksiklik ortaya çıkabileceği”* (2021) uyarısında bulunmaktadırlar.

“Özellikle son dönemde yaşanan bu sıkıntılara rağmen, Tayvan’ın son yıllardaki sıfır karbon salım taahhüdündeki gecikmenin bir nedeni de adanın uluslararası alandaki sıkıntılı durumudur. BM sistemi dışında tutulması nedeniyle Tayvan,⁵ COP toplantılarının (Taraflar Konferansı) yalnızca Sivül Toplum Kuruluşları oturumlarına, kamu iktisadi kuruluşlarından ya da bilim insanlarından temsilci gönderebildiğine” (Ho, 2021, <https://taiwaninsight.org>) işaret edilmiştir.

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) toplantıları sırasında üye olmadığı için Tayvan temsilcileri katılamazken, bu toplantılar dışında düzenlenen yan etkinliklere (side event) Tayvan EPA (Çevre Koruma İdaresi) yetkililerinden oluşan heyetin katılımı sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra, UNFCCC toplantılarına Tayvan Teknoloji Araştırma Enstitüsü (Taiwan Technology Research Institute) yukarıda belirttiğimiz üzere, STK⁶ statüsünde katılabilmektedir. Tayvan, Dünya Sağlık Örgütü Meclisi⁷ toplantılarına ise 2009-2016 yıllarında gözlemci olarak katılırken Çin Halk Cumhuriyeti’nin baskıları nedeniyle 2017 yılından beri

⁵ 1971’de alınan 2758 No.lu Birleşmiş Milletler Kararı’nda Tayvan ve Çin Halk Cumhuriyeti telaffuz edilmemekle birlikte BM, Chiang Kai-shek’in temsilcilerini (Tayvan) BM sistemi dışına çıkarmayı uygun bulmuştur (Hale, 2021, <https://www.aljazeera.com>).

⁶ Bu STK’lar; Taipei Delta Elektronik Vakfı (Taipei City-based Delta Electronics Foundation), Çevre Kalite Koruma Vakfı (Environmental Quality Protection Foundation), Tayvan Endüstri Hizmeti Vakfı (Foundation of Taiwan Industry Service), Mom Loves Tayvan Birliği (Mom Loves Taiwan Association), Tayvan Karbon Stoklama ve Yararlanma Birliği ve Tayvan Sürdürülebilir Enerji Enstitüsü (Taiwan Carbon Capture Storage and Utilization Association and Taiwan Institute for Sustainable Energy); New Taipei City merkezli Tayvan Sürdürülebilir Ekolojik Mühendisliği Geliştirme Birliği (New Taipei City Taiwan Association of Sustainable Ecological Engineering Development), Tayvan Araştırma Enstitüsü (Taiwan Research Institute) ve Tayvan’ın Kuzeyinde Hsinchu İlçesi’nde Telekomünikasyon ve Ulaşım Vakfı (Telecommunication and Transportation Foundation), devlet-destekli Endüstriyel Teknoloji Araştırma Enstitüsü (Industrial Technology Research Institute) (Anonim, “Leave No One Behind”, Taiwan Today, Taiwan Review, (Nov. 01, 2019), <https://taiwantoday.tw/news..>, 30 Mart 2020) olarak listelenmiştir.

⁷ World Health Assembly-Dünya Sağlık Örgütü’nün karar organıdır.

katılamamaktaydı.⁸ Küresel ısınma ile mücadelede Tayvan'ın uluslararası toplum ile iş birliğinde bulunması, Çin Halk Cumhuriyeti'nin baskıları nedeniyle ciddi engellemelerle karşılaşmaktadır.

Ek bilgi olarak belirtmek gerekirse, "21-30 Mayıs 2023'de Cenevre'de (İsviçre) toplanan Dünya Sağlık Örgütü Meclisi, Tayvan'ı yeniden gözlemci olarak davet etmiştir" (<https://www.state.gov>).

Son 60 yıldır Tayvan, iş birliğinde bulunduğu ülkelere teknoloji paylaşımına devam etmektedir. Birleşmiş Milletler 2030 Ajandası'nın benimsenmesinden bu yana, Tayvan, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin başarılması için iş birliğinde bulunulan ülkelere, özellikle COVID-19 salgını sürecinde ve sonrasında yardım etmektedir. Tayvan Dışişleri Bakanı Wu'nun ifadesiyle

"Tayvan, cinsiyet eşitliği, temiz su ve hijyeni, iyi sağlık ve refahın artırılmasına yönelik olarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi konularında önemli ilerleme kaydetmiştir" (Wu, 2021, <https://thediplomat.com>). Tayvan'ın diğer ülkelerle dostane ilişkileri, yalnızlaştırma politikalarını da bir ölçüde de olsa bertaraf etmektedir.

Tayvan, son yıllarda izlediği çevresel politikalarla küresel iklim değişikliği ile mücadele etmenin yanında ileride de değinileceği üzere, özellikle bölgedeki gelişmiş ülkelere yeşil enerji ve yeşil teknoloji konularında teknolojik ve yatırım alanlarında önemli destekler vermektedir.

KÜRESEL ISINMA İLE İLGİLİ MEVZUAT

"Tayvan'ın küresel ısınmayla mücadelesi, Kyoto Protokolü sonrasında 1998'de devletin ilgili kurumları arasında gerçekleştirilen danışma toplantılarıyla başlamıştır. 2006 yılından itibaren hükûmetin çeşitli dönemlerde çıkarmaya çalıştığı düzenlemeler, sanayici çıkar gruplarının tepkisiyle karşılaşmıştır" (Ayanoglu, 2022: 264);

Küresel ısınmaya yönelik düzenlemeler, bu tepkilerden ötürü geç yasalasmıştır. Bu doğrultuda Tayvan'da sanayicilerin sera gazı salımına karşı alınabilecek önlemlere yönelik tepkilerinin ve sera gazları salımını azaltacak önlemleri almada gönülsüz

⁸ Tayvan Dışişleri Bakanlığı'nda Katip Sayın CHANG Hasan Chih-Tang 'a verdiği değerli bilgi için teşekkür ederim.

davranmalarının, geçmiş dönemlerde hükümetlerin çalışmalarını yavaşlattığını ya da etkisini azalttığını görmekteyiz.

“Tsai Hükümeti, uluslararası çok taraflı iklim faaliyetlerinin merkezinde yer alan BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne (UNFCCC) “...miş gibi” (“...as if”) Stratejisi ile yaklaşmaktadır. Tayvan, ulusal çevre mevzuatını, Sözleşme’ye taraf ülkelerin yapması gerektiği gibi uluslararası çevre mevzuatına uygun biçimde düzenlemiştir. Çin Halk Cumhuriyeti’nin yer aldığı BM sistemi⁹ içinde ayrı bir devlet olarak temsil edilmemesine ve bu nedenle Anlaşmaya taraf olamamasına rağmen Tayvan; “tarafmış gibi” hareket ederek Anlaşmanın öngördüğü yükümlülükleri üstlenmekte; gereken yasal değişiklikleri iç hukukuna yansıtmaya çalışmaktadır. Tsai Hükümeti, küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele etmek, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma hedefini başarmak üzere BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne küresel bir ortak olarak katılacağını duyurmuştur” (del.isle, 2020: 194).

Tsai hükümetinin bu tutumu, Tayvan’ın uluslararası topluma ve çevre duyarlılığına verdiği önemi gösteren çok önemli bir göstergedir.

“22 Nisan 2021 Dünya Günü’nde Tayvan Başkanı Tsai Ing-wen, karbon salımını 2050’de sıfırlama hedefini açıklamıştır. O zamana kadar, Tayvan’ın net karbon salımını sıfıra indirmek üzere sera gazı salımını azaltması beklenmektedir. Tayvan Hükümeti, 2015 tarihli Sera Gazı Azaltımı ve Yönetimi Yasası’nı net-sıfır salım taahhüdünü vurgulamak ve karbon fiyatlandırmasını düzenlemek üzere bir çalışma yürütmüştür” (Ho, 2021, <https://taiwaninsight.org>).

Hiçbir uluslararası yükümlülüğü olmamasına karşın, Tayvan yönetimi, en önemli küresel çevre sorunu olan küresel ısınma konusunda ciddi bir sorumluluk örneği göstermiştir.

“Tayvan, sera gazı salımını uzun dönemli olarak azaltma hedeflerini yerine getirmek üzere sera gazı salımını azaltımını yasaya dönüştüren ilk ülkeler arasındadır” (Winston Wen, 2021, <https://www.roc-taiwan.org>).

Bu çerçevede Tayvan, 2015 tarihli Sera Gazı Azaltımı ve Yönetimi Yasası’nı (Greenhouse Gas Reduction and Management Act) çıkarmış, küresel ısınmayı azaltmak üzere Çevre Koruma İdaresi’ni

⁹ Tayvan, Birleşmiş Milletler’de 25 Ekim 1971 yılına kadar Çin Halk Cumhuriyeti ve Tayvan’ı temsil ederken bu tarihten sonra Çin Halk Cumhuriyeti tarafından temsil edilmektedir. Bilindiği gibi Çin Halk Cumhuriyeti, Güvenlik Konseyi’ndeki (Security Council) veto kullanabilen 5 koltuktan birisine sahiptir (Karar No: 2758).

(Environmental Protection Administration-EPA) sorumlu merkezi kuruluş olarak belirlemiştir. Buna göre, 2015 tarihli Sera Gazı Azaltımı ve Yönetimi Yasası, sera gazı salımlarını 2050 yılında 2005 yılının %50'sine indirmeyi hedeflemekte ve sera gazı salımlarının 2020'de %2, 2025'de %10, 2030'da %20 oranında azaltılmasını planlamaktadır.

2023 tarihinde iklim değişikliğiyle mücadeleyle ilgili Yasanın (Sera Gazı Azaltımı ve Yönetimi Yasası) adı, "İklim Değişikliği Yasası" (Climate Change Response Act)¹⁰ olarak değiştirilmiştir. İklim değişikliği ile mücadeleye yönelik bir yasa çıkarılması, Tayvan'ın küresel çevre sorunları ile mücadele konusundaki kararlılığını göstermektedir. Bu yasa ile Tayvan, karbon fiyatlandırmasına ilişkin politika oluşturma ve raporlama sırasında eş güdüm ve bilgilendirme sırasında net sıfır salım hedefine yönelik olarak Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Kurulunu (National Council for Sustainable Development) sorumlu kılarken, diğer sorumlu kuruluşları açıklığı kavuşturacaktır.

Tayvan'ın İklim Değişikliği Yasası'nın genel çerçevesine bakarsak; sera gazı salımlarını azaltmaya, kuşaklar arası adaleti ve çevresel adaleti güçlendirmeye, böylelikle küresel çevreyi koruma sorumluluğunu paylaşmaya ve ülkenin sürdürülebilir gelişmesini sağlamaya yönelik düzenlemeler içerdiğini görürüz. Bu çerçevede uzun vadede 2050 yılında sıfır karbon salımı hedeflenmiş olup buna göre Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Konseyi, iklim değişikliğinin etkilerine yönelik olarak temel politikaları oluşturmak ve eş güdümü sağlamakla yükümlüdür. İlgili merkezi yönetim kuruluşları, sera gazları salımını azaltmak ve iklim değişikliğiyle uyumu sağlamak üzere görev ve sorumluluk üstlenmektedir.

Çevre Koruma İdaresi (EPA), uluslararası karbon fiyatlandırma uygulamalarına atıfta bulunarak sera gazı salım yönetimi ücretlerini belirleyerek ve ekonomik bir teşvik sistemi kurarak iklim değişikliği uyum mekanizması oluşturmaktadır. Tayvan Çevre Koruma İdaresi, düşük karbon ekonomisine yönelik olarak Sera Gazları İdare Fonu (GHG Management Fund) ile düşük karbon teknolojileri geliştirecektir. Yasa'nın diğer hükümlerinde, düzenleyici yapıyı güçlendirmek üzere sera gazları salım performans standardını (EPS) gözden geçirmek, iklim değişikliği uyumuna ve gerek duyulan uyum

¹⁰ Yasanın ayrıntıları için bkz.; <https://law.moj.gov.tw/ENG/LawClass/LawAll.aspx?pcode=O0020098>, 20 Haziran 2023.

önlemlerine yeni kurallar getirmek ve hükümet için tüm düzeylerde iklim esneklik sistemleri oluşturmak bulunmaktadır.

Geçmişte Tayvan hükümetinin birden çok birimi, sera gazları salımını azaltmak üzere çeşitli önlemler almaya çalışmıştır.

Dönemin *“Tayvan Maliye Bakanı Yardımcısı Chang Sheng-Ho 2011’den itibaren uygulanmak üzere düşük gelirli aileleri desteklemek ve toplu taşımayı karşılamak üzere karbon vergisi için bir tasarı hazırlamıştı”* (Yvonne, 2009) (<http://www.earthtimes.org>).

“Bu dönemde Bakan Wu Den-Yih süregelen ekonomik durgunluktan halkın zarar görmemesi için karbon vergisi uygulamasına karşı çıkmıştı” (Kao, 2019) (<https://taiwantoday.tw>).

Yukarıda sözü edilen tasarı, yüksek oranda karbon gazı salan işletmelere ağır bir vergi yükü getirmekteydi ancak artan tepkiler üzerine uygulamaya konulmamıştır. 2009’da önerilen ve tepkiler üzerine reddedilen karbon vergisi, 2022’de İklim Değişikliği Yasası ile kabul edilmiştir.

“İklim Değişikliği Yasası karbon ücretinin uygulanmasını önermiş olup bunun için yıllık 25.000 ton karbon salan yerel kuruluşlar bu bedeli ödeyeceklerdir” (<https://www.taipeitimes.com>,2022).

Belli bir düzeyde karbon salımının ücretlendirilmesi, Tayvan’ın küresel ısınma ile mücadelede kararlı olduğunu bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Tayvan, karbon salımın ücretlendirilmesi yanında iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik olarak eylem planları da ortaya koymuş olup bunların uygulanmasında kararlılık sergilemektedir.

BM Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Ajandası’nı ve iklim değişikliği ile mücadele açısından önemli 17 sürdürülebilir kalkınma hedefini rehber edinen Tayvan, ilk gönüllü Ulusal Gözden Geçirme Belgesi’ni 2017 Eylül’ünde hazırlamıştır.¹¹ Tayvan iklim değişikliği ile mücadele kapsamında Tayvan’ın İklim Değişikliği Eylem Rehberi¹² ve Plan’ını (National Climate Change Action Guidelines and Plan)¹³ oluşturmuştur. Bu Rehber ve Plan’da (<https://adapt.epa.gov.tw>, 17 Haziran 2023) şu başlıklar göze çarpmaktadır:

¹¹ Belgenin ayrıntıları için bkz.; <https://www.roc.taiwan.org/uploads/sites/104/2017/09/Taiwan-VNR.pdf>, 17 Haziran 2023.

¹² 23 Şubat 2017’de onaylanmıştır.

¹³ Çevre koruma düzenlemeleri kapsamında verdiği değerli bilgiler için Tayvan Çevre İdaresi (EPA) Uzmanı Sayın WU Chia-lin’e teşekkür ederim.

- İklim Değişikliği Uyumu

Bu başlık altında; afet riskinin değerlendirilmesi ve afet yönetimini güçlendirilmesi, altyapı esnekliğinin güçlendirilmesi, su sunumu ve talebinin dengelenmesi, arazi kullanım esaslarını gözden geçirilmesi, deniz kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması, enerji sunum sisteminin çeşitlendirilmesi, tarımsal üretim güvenilirliğinin sağlanması ve biyoçeşitliliğin korunması, halk sağlığının ve salgın önleme sisteminin geliştirilmesi ve sağlık riski yönetiminin iyileştirmesi ele alınmıştır.

- İklim Değişikliğinin Hafifletilmesi

Bu başlıkta; enerji sunum yapısının güçlendirilmesi ve enerji verimliliğinin geliştirilmesi, sürdürülebilir üretim ve tüketim stratejilerinin ortaya konulması, yeşil ulaşımın desteklenmesi ve ulaşım sistemlerinin enerji yönünden etkililiğinin geliştirilmesi, sürdürülebilir binalar ve düşük karbonlu yaşam alanların inşa edilmesi, sürdürülebilir tarımın desteklenmesi, enerji ve kaynakların yeniden kazanımı ve dönüşümünün sağlanması ile çevresel sorumlulukların kolaylaştırılması hedeflenmiştir.

İklim Değişikliği Eylem Rehberi; iklim değişikliği uyumu, hafifletme ve tamamlayıcı politikaları içermektedir. Görüldüğü gibi Eylem Rehberi ve Planı; afet riskinden altyapıya, su tedarikine, kıyı alanlarındaki risklerden enerji sunumuna ve sürdürülebilir tarımsal üretime, yeşil ulaşımdan sürdürülebilir yapılaşmaya kadar pek çok konuda yapılması önemli ilke ve hedefleri içermektedir.

Tarımsal Üretim ve Biyoçeşitlilik Eylem Planı (Action Plan for Agricultural Production and Biodiversity) (Lin, 2021) ise, uzun dönemli izleme ve erken uyarı mekanizmalarının güçlendirilmesi, doğal afet yardımı ve sigorta sistemlerinin tamamlanması, tarımsal esnekliğin artırılması, ormancılık, balıkçılık ve hayvan yetiştirme endüstrilerinin geliştirilmesi, gıda güvenliğinin ve biyoçeşitliliğinin sağlanmasına yönelik olarak türlerin ve genlerin korunması hedeflenmektedir.

Lin, Tarımsal Üretim ve Biyoçeşitlilik Eylem Planı'nın Hedefleri (2021) şu başlıklarla özetlemiştir;

1. Tarımsal üretim kaynaklarını ve çevreyi korumak

2. İklimi dengede tutmak üzere akıllı tarım teknolojilerini geliştirmek

3.Tarımsal endüstri modelini düzenlemek ve erken uyarı ile üretim ve pazarlama mekanizmalarını düzeltmek

4.Afet uyarı ve etki sistemi kurmak

5.Tarımsal afetlerden korunma ve sigorta sistemini güçlendirmek

6.Biyçeşitliliği korumak üzere korunan alanların yönetimini düzenli olarak izlemek ve güçlendirmek

Eylem Planı'nın hedeflerinden görüleceği üzere, tarımın, iklimin ve biyçeşitliliğin sürdürülebilirliği, afet uyarı sisteminin kurulması, Tarımsal Üretim ve Biyçeşitlilik Eylem Planının temel hedeflerini oluşturmaktadır.

Tayvan, iklim değişikliği¹⁴ eylem planı oluşturarak dünya çevre kalitesinin korunmasına katkı sağlamaktadır. Tayvan Ulusal İklim Değişikliği Uyum Eylem Planı 2018-2022 (National Climate Change Adaptation Action Plan 2018-2022 Achievement), şu başlıkları içermektedir (<https://adapt.epa.gov.tw>):

1. Salgın
2. Su kaynağı
3. Arazi Kullanımı
4. Sahil ve Deniz Çevresi
5. Enerji Arzı ve Endüstri
6. Tarımsal Üretim ve Biyçeşitlilik
7. Kamu Sağlığı
8. Kapasite İnşası

Ulusal İklim Değişikliği Uyum Eylem Planı, salgınla mücadele, su kaynaklarının yanı sıra deniz ve çevresinin korunması, enerji güvenliği ve sürdürülebilirliği, endüstriyel üretim, tarımsal üretim, kamu sağlığı gibi önemli konularda atılacak adımları planlamaktadır.

Yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan eylem planlarından da görüleceği üzere, değişen koşullar ve küreselleşen çevre sorunlarının

¹⁴ UNFCCC ile birlikte, 2020'den başlayarak sera gazlarının azaltım, uyum ve finansmanına odaklanan (Grano, 2019) Paris Anlaşması (yürürlüğe girişi 2016), küresel hesap (Global Stocktake) denilen şeffaf ve hesap verilebilir bir sistem ile taraftar ülkelerin kaydettiği ilerlemenin izlenebilmesine ve değerlendirilebilmesine olanak tanıyarak bu ülkelerin anlaşılır bir iklim değişikliği eylem planı (nationally determined contributions- NDCs) oluşturup teslim etmesini öngörmektedir (Zhong - Wang - Hsu, 2020).

olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik olarak Tayvan, çevre politikalarına iyileştirmeye yönelik olarak önemli adımlar atmaktadır.

“Geçmişte Tayvan’ın iklim politikaları, iç baskılardan ziyade, küresel eğilimlere göre biçimlenmekte iken, günümüzde Tayvan yurttaşlarının beklentileri de mevzuatı yönlendirmektedir. Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Konseyi İdaresi (National Sustainable Development Council), 1997 tarihli Kyoto Protokolü beklentilerine göre, özel amaçlı bir birimin görev alanını güncellemiştir” (Ho, 2021, <https://taiwaninsight.org>).

İklim Değişikliği Yasası, genel olarak iklim değişikliği uyum sorumlulukları yanında, farklı kuruluşlarca yerine getirilen karbon salımı azaltım önlemlerine ilişkin öngörülerini ve taahhütleri kapsamaktadır.

KÜRESEL ISINMA POLİTİKASININ TAYVAN'DAKİ YÖNETSEL VE TOPLUMSAL YAŞAMA YANSIMALARI

“Tayvan, 1990’lı yıllardan başlayarak BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamındaki politikalara uyum çerçevesinde enerji politikalarını da geliştirmektedir” (<https://www.mofa.gov.tw/News/> den akt.; Işık, 2022:246).

Çevre mevzuatında sürdürülebilir gelişme anlayışını temel alan Tayvan, bu yaklaşımı enerji politikalarına da yansıtmaya çalışmaktadır.

“2025 tarihine kadar son aktif nükleer santralini kapatmayı tasarlayan Tayvan” (Işık, 2022: 245), *“ithal enerjiye bağımlı olup şimdiki hükümet, nükleer enerjiye alternatif olarak yenilenebilir enerjiyi”¹⁵* (Işık, 2022: 249) görmekte ve bu alana yatırım yapmaktadır.

“Tayvan Tsai Hükümeti, kömür tüketimine ikame edeceği doğal gaz ile ülkenin enerji tüketimindeki kömürün payını %50’den %20’ye indirmeyi hedeflemiştir” (Grano, 2019). *“Yenilenebilir enerjilerin, enerji üretimi ve tüketimindeki payını arttırmayı planlayan Tayvan, 2025 yılında elektrik gereksiniminin %10’unu güneş enerjisi; %5’ini rüzgar enerjisi ile karşılamayı hedeflemektedir. Hidrotermik santral, biyokütle ve jeotermal enerji kullanımını arttırarak nükleer enerji üretimini aşamalı olarak*

¹⁵ Tayvan, yenilenebilir enerji kapsamında güneş enerjisi, biokütle enerjisi, jeotermal enerji, okyanus enerjisi, hidroelektrik, rüzgar enerjisinden oluşmaktadır (<https://law.moi.gov.tw/LawClassLawAll.aspx?pcode=10130032> den akt.Işık, 2022: 247).

azaltacağını açıklayan Tayvan'ın %20'ye ulaşan yenilenebilir enerji payına bu sayede %5 katkı sağlanacaktır” (Grano, 2019).

Bu politikaları ile Tayvan, çevre dostu enerji kaynaklarına yatırımı arttırmaktadır. Dönemin Çevre Koruma İdaresi (EPA) Bakanı Chang Tzi-chin; dünyanın 22. büyük ekonomisi olarak Tayvan'ın diğer ülkelerle birlikte, iklim değişikliğinin gerektirdiği sorumlulukları üstlendiğini ifade etmiştir. Düşük karbonlu bir toplum olma amacına yönelik olarak Tayvan, 2025 ile birlikte enerji üretimini % 50 doğal gaz, % 27kömür, % 20 yenilenebilir kaynaklar ve %1 nükleer enerji, diğer kaynaklar olarak ise petrol ve hidroelektrik santrallerinden elde etmek üzere plan yapmıştır. Ekonomik İşler Bakanlığı altında görev yapan Enerji Ofisi (Bureau of Energy), bu rakamları bugün için diğer kaynaklara ek olarak %33, %46, %7 ve %11 olarak açıklamıştır. Bakan Chang, *“deneyimlerini diğer ülkelerle paylaşmaya hazır olduklarını”* her fırsatta ifade etmektedir (Anonim, <https://taiwantoday.tw/news>, 01 Kasım 2019). Bu hedefler göstermektedir ki Tayvan, yeni yüzyılda çevreyi gözetten bir enerji politikasına yönelmeyi planlamıştır.

“Tayvan'ın Yenilenebilir Enerji Geliştirme Yasası (Renewable Energy Development Act), 2019'da değiştirilmiştir ve 2025 yılıyla birlikte 27 gigavat/milyarvat kapasiteli yenilenebilir enerji kaynakları¹⁶ hedefi ortaya konulmuştur. Tayvan'ın 2025'de yenilenebilir kaynaklardan türetilmiş enerji üretimini % 20'ye çıkarması ve nükleersiz bir ülke olması hedeflenmektedir. Yenilenebilir kaynaklardaki genişleme, güneş ve kıyıda uzak rüzgâr santrali panelleri ile gerçekleşecektir. Tarımsal sera gazı salımları, Tayvan'ın toplam salımının %1'ini oluşturmaktadır. Sera gazı salımlarını azaltmak üzere tarıma dayalı önlemler, sürdürülebilir çiftçilik, hayvancılık yapılan çiftliklerde biyogazdan yararlanmak ve ormanlaştırmayı kapsamaktadır. Tarımsal sera gazı salımlarını sınırlamak için çeşitli önlemler planlanmıştır. Bunların başlıcaları aşağıda sıralanmıştır” (Lin, 2021):

1.Organik ve çevre dostu çiftçilik alanının 2020'de 15.000 hektara ve 2025'de 22.500 hektara yükseltilmesi,

¹⁶ *“Tayvan Enerji Şirketi Tai-Power'a göre, yenilenebilir enerji tesislerinin günümüzdeki kapasitesi, 5,82 Watt'ı (gigawat/milyarvat) güneş pili, 2,09 Watt'ı su, 0,85 Watt'ı rüzgâr, 0,63 Watt'ı atık, 0,08 Watt'ı biyokütle ve 0,3 Watt'ı jeotermal kaynaklı olmak üzere 9,47 Watt” (Lin, 2021) düzeyindedir.*

2.Hayvancılık yapılan çiftliklerde biyogazın yeniden kullanımının, 2020'de hayvan toplamının %50'si ile tahmini 2,5 milyon hayvandan, 2025'de tahmini 3,75 milyon hayvana (%75) çıkarılması

3.Ormanlaştırılan alanın ise 2020'de 3.636 hektar ve 2025'te 7.176 hektara çıkarılması.

Bütün bu hedeflere ek olarak Tayvan, başkent Taipei'de küresel ısınmanın etkilerini hafifletmeye ve uyum sağlamaya yönelik olarak 2030 İklim Eylem Planı'nı (Climate Action Plan) yürürlüğe koymak üzere çalışmalarını sürdürmektedir.

Tüm bunların yanında "Taipei'nin karbon ayak izindeki payını dikkate alarak hükûmet, üç yıl içinde başkentin enerji tüketimini 250 milyon kWh azaltmayı hedeflemektedir. Toplu taşımayı geliştiren Taipei, dizel araçları ve çift motorlu araçların kullanımını aşamalı olarak azaltmaya çalışırken, elektrikli araç kullanımını yaygınlaştırmakta; Ayrıca %70 oranında yeşil ulaşımı hedeflemektedir. Atık azaltımı ve geri dönüşümü artırma çalışmalarında da başı çeken Taipei'de plastik poşet kullanımı azaltımı ile yılda 20 milyon poşet tasarrufu sağlanmıştır. Kamuya açık alanlar karbon salımını azaltmak üzere güneş enerjisi (solar) panelleri ile aydınlatılmaktadır. Adadaki kentsel ısı artışını dengelemek üzere Taipei'nin boş alanları, yeşil alanlara dönüştürülmekte olup bu alanlar 190,000 m²'ye ulaşmıştır" (www.taiwannews.com.tw/er).

Kentsel yerleşimlerin küresel ısınmanın ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik biçimde planlanması, çevresel krizin etkilerinin azaltılmasına yönelik gerekli önlemlerin alınması her geçen gün önemini arttırmaktadır. Kentsel yerleşimlerin planlanması, çevre ve iklim yönetimini içeren uygulanabilir, öngörülebilir, sonuç alıcı ve sürdürülebilir yeni stratejileri gerektirmektedir. Bu kapsamda planlı ve düzenli kentleşme, kentsel dokuda yeşil alanların korunması ve geliştirilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim, enerji tasarrufu, su kaynaklarının sağlıklı, verimli ve sürdürülebilir bir planlama çerçevesinde yönetilmesini içermelidir. Bu önlemlerin uyum içinde planlı olarak yaşama geçirilmesi, ülke ve dünya genelinde iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı dirençli kentler yaratılmasını sağlayabilir, sağlıklı ve dengeli bir çevrenin yaratılmasına ciddi katkı sağlayabilir. Bu süreçte, bütün ekonomik etkinliklerde, enerji politikalarında, çevre politikalarında ve çevre yönetimi süreçlerinde iklim değişikliğinin olası etkileri dikkate alınarak ülke ve bölge ölçeğinde bütüncül bir iklim ve çevre politikası oluşturulabilir.

Tayvan'ın bu başarılı çevre politikası faaliyetleri yanında, küresel ısınma ile mücadelesini yetersiz bulan bazı görüşler ve çalışmalar da vardır. Birkaç nedenle hükûmetin çalışmalarının iklim değişikliğiyle mücadelede yetersiz kaldığına işaret edilmektedir.

Ayanoğlu; *“ucuz elektrik ve su sunumunun, halkı ve endüstriyel üreticileri tasarruf konusunda teşvik etmediğine, bu nedenle karbon fiyatlandırmasının yetersiz kaldığına”* (2022: 270-271) vurgu yapmaktadır.

Hsu ise Tayvan'ın küresel ısınma politikasının eksiklikleri konusunda dört noktaya dikkat çekmiştir.

“1) yoğun yağış alan Tayvan'da uzun süreli kuraklık olmamasının, bu durumun ciddiye alınmamasına yol açtığına; 2) Tayvan ekonomisinin uluslararası ticarete dayanmasının (çevre korumanın ya da küresel ısınmayla mücadelenin ürünlere yüksek maliyet yüklemesinden ötürü) küresel ısınma ile mücadelesini olumsuz etkilediğine; 3) 1971'den bu yana Tayvan'ın BM düzeyinde temsil yetkisinin Çin Halk Cumhuriyeti'ne devredilmesi nedeniyle maruz kaldığı diplomatik yalıtılmışlığın Tayvan'ın uluslararası çevre toplantılarında hükûmet düzeyinde temsil¹⁷ edilmesini engellediği ve 4) diğer ülkelere göre Tayvan halkının görece yüksek çevresel bilinç düzeyinin henüz siyasal bir baskıya dönüşmediği” (Hsu, 2021).

“Bu gelişmelerin yanında Tayvan gençleri, BM'nin UNFCCC iklim rejimine dayalı olarak ülkelerinde esnek stratejiler oluşturmuşlar; Tayvan Gençliği İklim Birlikteliği (Taiwan Youth Climate Coalition-TWYCC) kurmuşlardır. Diğer STK'larla da iş birliğinde bulunan Tayvan Gençliği İklim Birlikteliği faaliyetleri arasında Tayvan'a Paris Anlaşması'nın önemi konusunda kamuoyu kampanyaları ile toplumu bilinçlendirmek, hükûmete bu konudaki öneri ve taleplerini iletmek de bulunmaktadır” (Zhong, Wang ve Hsu, 2020).

Gençlik grupları gibi bazı kesimlerin de örgütleri aracılığıyla iklim değişikliği politikalarını desteklediği görülmektedir.

“Tayvan'ın küresel iklim değişikliği kuruluşlarına resmî erişimi olmaması, ulusal çevre hareketinde ciddi rahatsızlık yaratmıştır. Nükleer enerjiye ve hava kirliliğine karşı Tayvan'da gösteriler olurken, iklim değişikliğine yönelik olarak büyük mitingler görülmemiştir. 2019'dan bu yana ise Tayvanlı gençler, “Gelecek için Cuma” (“Friday for Future”) protestoları başlatmıştır. Tayvan'ın ulusal

¹⁷ Tayvan uluslararası toplantılara STK düzeyinde sınırlı bir katılım sağlayabilmiştir.

referandumlara konu olan soruları içeren nükleer enerji, kömürle çalışan santraller, hava kirliliği, radyoaktif kalıntılı gıda ve mercan resiflerinin beyazlaması sorunlarına yönelik enerjik ama kırılğan bir siyasi çevre geleneği vardır” (Ho, 2021; <https://taiwaninsight.org>).

Tayvan, küresel ısınma sorunuyla mücadelesinde uluslararası toplum tarafından yalnız bırakılmıştır. Bu durum, Tayvan'ın küresel ısınma sorunuyla mücadelenin ekonomik maliyetine (ticari ürünlerine yansıtamadığından) tek başına katlanmak durumunda kalmasına neden olmaktadır. Bu durum da Tayvan'ın çevre ve iklim yönetiminde daha etkin ve kalıcı politikalar oluşturulmasını engellemektedir.

TAYVAN'IN KÜRESEL ISINMA MÜCADELESİNE KATKILARI

Grano'ya göre “Tayvan, iklim değişikliği politikasını, demokratik değerlerini pekiştirmek için olduğu kadar, iyi niyetini ve yardımseverliğini göstermek için de kullanmakta; küresel iş birliğinin de geliştirilmesi için zemin yaratmaktadır” (2019).

Yukarıda açıkladığımız politikaları ile Tayvan'ın küresel ısınma sorununa ve iklim krizine yönelik olarak örnek bir model oluşturmaya çalıştığı görülmektedir.

“Yeşil teknoloji üzerine rekabet edebilecek gelişmişliğe sahip olan Tayvan, birçok yenilenebilir enerji ürününü diğer ülkelere ihraç etmektedir. Sadece teknoloji alanında değil, aynı zamanda finansal destek sağlamada ve kapasite yükseltiminde de Tayvan, UNFCCC'ye katkı sağlayacaktır. Tayvan'ın ekonomik gelişme, endüstrileşme ve çevre yönetimindeki deneyimleri,¹⁸ diğer ada devletlerine olduğu gibi iklim değişikliği ile ilgili benzer sorunlar yaşayan gelişmekte olan ülkelere de yardımcı olacaktır. Birkaç on yıldır Tayvan, gelişmekte olan ülkelere gıda ve enerji güvenliği, yeşil teknoloji, LED sokak lambaları, biyoçeşitliliğin korunması, doğal afet yönetimi, afet sonrası yeniden yapılandırma, ağaçlandırma, çevre koruma, su kaynaklarının yönetimi, selden korunma, gibi pek çok alandaki projelerle katkı sağlamaktadır.” (<https://www.mofa.gov.tw>),

¹⁸ “Sismik ve deniz hava olaylarının izlenmesinde 800 civarında gelişmiş izleme istasyonlarıyla bir lider konumunda olan Tayvan, Pasifik adalarında iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik olarak hava tahmin sistemlerini geliştirmek amacıyla meteorolojik personelin eğitimi ve uzman desteği sağlamış; Solomon Adaları'nda hava olayları ve depremlere karşı erken uyarı sistemleri geliştirmiştir” (<https://www.mofa.gov.tw>, 04 Mayıs 2020).

Taipei Ekonomi ve Kültür Misyonu Ankara temsilcisi Huang, Volkan Chih-Yang'a göre, "yeşil ve yenilenebilir enerji endüstrisine yönelik olarak Tayvan, 2025 Ulusal Enerji Dönüşümü'ne ve rüzgar enerji sistemlerinin özellikle bölgedeki deniz aşırı ülkelere ihracatına ağırlık vermiştir. Tayvan'ın 2025 Enerji Dönüşüm Planı, ilk olarak yenilenebilir enerji endüstri bölgesi ve AR-GE merkezi kurmak; ikinci olarak yeşil enerji katılım kurumu oluşturmak; üçüncü olarak yenilenebilir enerji sertifikasının siber güvenliğini sağlamaya yönelmiştir. Tayvan, rüzgâr enerjisi tesislerinin deniz aşırı ülkelere ihracatına yönelik olarak ilk aşamada açık deniz rüzgar enerjisi ulusal takımı oluşturmayı; ikinci aşamada Asya-Pasifik rüzgâr enerjisi tedarik zincirinde önemli bir görev üstlenmeyi; üçüncü aşamada yerel rüzgar enerjisi ürünlerini Japonya, Vietnam, Kore ve Hindistan gibi ülkelere ihraç etmeyi hedeflemiştir" (Huang, 2021: 82-83).

Tayvan'ın küresel ısınma sorununa yönelik olarak izlediği politikaları şu başlıklar ile özetleyebiliriz:

1. Sera Gazı Azaltım Hedefleri: Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması'na uygun biçimde sera gazlarının salımının kademeli olarak azaltılması hedeflenmiştir.

2. Yeşil Enerji Yatırımları: Yenilenebilir enerji kaynaklarına ciddi düzeyde yatırım yapılmaktadır.

3. Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi: Yeşil alanların korunması ve artırılmasına yönelik çalışmalar sürmektedir.

4. Sürdürülebilir Ulaşım: Toplu taşımının ve elektrikli araçların yaygınlaştırılmasını destekleyen politikalar izlenmektedir.

5. Atık Azaltımı ve Geri Dönüşümü: Atıkların geri dönüşümü konusunda özel bir çaba harcayan Tayvan, bu konuda yeni teknolojilere dayalı olarak atık azaltım ve geri dönüşüm çalışmalarını sürdürmektedir.

6. Çevre Eğitimi ve Yurttaşların Bilinçlendirmesi: Çevre sorunları ve küresel ısınma konusunda toplumun düzenli olarak bilgilendirilmesi ve eğitim çalışmalarının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürmektedir. Tayvan yönetimi, çevre-enerji ve yeşillendirme alanında uyumlu ve uygulanabilir hedeflerin yanı sıra kapsamlı bir çevre eğitimi yasasıyla temellendirdiği çevre eğitimine verdiği önem ile de diğer ülkelere örnek politikalar oluşturmaktadır.

Tüm bu faaliyetleriyle Tayvan, küresel ısınma mücadelesinde başarılı bir ülke örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Tayvan'ın

uluslararası toplumda hak ettiği yeri alabilmesine yönelik olarak Mabon ve Shih'in şu saptamasına hak vermek gerekir.

"Tayvan iklim değişikliği ile mücadelede başarılı bir örnek olmanın ötesinde karbon salımı azaltımı ve çevre koruma açısından da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerce ders alınabilecek mevzuat, politika ve deneyimlere sahiptir. Tayvan'ı küresel iklim anlaşmalarının dışında bırakmak, küresel ısıyı 1,5 santigrat derecenin altında tutma ve biyoçeşitliliği koruma çabasında, karbon salımı yüksek bir ülkeden vazgeçmek anlamına gelecektir" (Mabon ve Shih, 2021).

Bu görüş dikkate alınarak, Tayvan'ın uluslararası toplumun resmî bir üyesi olmasının, çevre ve iklim değişikliği mücadelesinde ciddi bir kazanç olacağı açıktır.

"23 milyon nüfuslu Tayvan'ın BM faaliyetlerinin dışında tutulması, yalnızca Tayvan'a değil, BM üyelerine, elbette Dünya'ya ve diğer ülkelerin çevre kalitesine yüksek bir maliyet yükleyecektir" (Horton (2021), <https://asia.nikkei.com>).

Tayvan'ın uluslararası örgütlerde temsil edilememesi şu olumsuz sonuçlara yol açabilir:

- Uluslararası kuruluşlara üye olamaması
- Uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapamaması
- Diğer ülkelerle resmî diplomatik ilişkiler kuramaması
- Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasal ve ekonomik baskıları nedeniyle birçok ülke ile ekonomik ve teknolojik iş birliği yapamaması
- Tayvan'ın dış ticaretinin olumsuz etkilenmesi

Tüm bu sonuçlar, Tayvan'ın küresel ısınma sorunu ile daha etkili biçimde mücadele etmesini de güçleştirmektedir.

"Diğer pek çok ada ülkesi gibi küresel iklim değişikliğinden etkilenen Tayvan, sera gazı salımlarının azaltılmasına yönelik olarak uluslararası toplulukla iş birliği çabalarına hız vermektedir. Yeni endüstrileşmiş bir ekonomi olarak Tayvan, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için örnek bir model olabilir" (Roam, 2005: 15).

Roam'ın bu görüşü gerçekçidir. Gerek ulusal ve uluslararası gelişmelere göre sürekli güncellenen ve gelişen çevre mevzuatı, gerekse de başarılı çevre politikasıyla Tayvan'ın küresel ısınmaya karşı mücadelede önemli bir yol kat ettiği ve diğer ülkelere de rehber olan mücadelesini tek başına başarıyla sürdürdüğü görülmektedir.

“Çevre sorunları ile mücadelede Tayvan'ın uluslararası arenada diğer ülkelerle birlikte yer alması ve ulusal-küresel politikalarını geliştirmesi, Tayvan'ın farklı alanlardaki deneyimlerinden diğer ülkelerin yararlanmasını kolaylaştıracaktır” (Roam, 2005:14; Mabon ve Shih, 2021).

Tayvan'ın dünyanın geri kalanından dışlanması, küresel ısınma ile mücadelesinde Tayvan'ın yalnız bırakılması, dünyanın küresel çevre sorunu olarak iklim değişikliği ile mücadelesini de yavaşlatacaktır.

SONUÇ

BM üyesi olmadığı için uluslararası toplumdaki dışlanan Tayvan'ın BM anlaşmalarına ve hukuki metinlerine imza koyamamasına rağmen, küresel ısınmaya yönelik çalışmalarını, ulusal mevzuatına, politikalarına ve uygulamalarına yansıtması, küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda yalnız başına mücadele eden bir ülke olmasına yol açmaktadır. Tayvan, nüfusu ve ülkenin karbon salımı sınırlı olmasına rağmen, küresel ısınma sorunuyla kararlı mücadelesiyle diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından mevzuatı, politikaları ve uygulamaları örnek alınması gereken başarılı bir modeldir. Küresel ısınma sorununa yönelik mücadelesiyle Tayvan, çevre mevzuatı ve politikası yanı sıra, yeşil enerji konularındaki çalışmaları ve uygulamalarıyla Asya-Pasifik ülkelerine olduğu gibi Türkiye'ye de örnek olabilir, çevre politikalarının yanı sıra, pek çok alanda Türkiye ile iş birliğini geliştirip güçlendirebilir.

Çevre sorunlarının küreselleşmesi ve bütün dünyayı aynı anda ve ciddi ölçüde etkilemeye başlamasına rağmen, küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadelede örnek bir model olma niteliği bulunan Tayvan'ın başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası toplumun kurumları ve BM üyesi ülkeler tarafından ödüllendirilip cesaretlendirilmesi ve iş birliği yollarının hızla oluşturulması gerekmektedir. Küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda ülkeler ve bölgeler arasında ayırım gözetilmeksizin bütün ülkelerin, kurumların ve sivil toplum örgütleri ile bireylerin iş birliği ve eş güdüm içinde birlikte mücadele etmesinin gerekli olduğu bir ortamda Tayvan'ın örnek çalışmalarının uluslararası topluma, bütün ülkelere ve ilgili bütün kurumlara yol gösterici olması gerektiği açıktır.

KAYNAKÇA

Anonim (2019), "Leave No One Behind" Taiwan Today, Taiwan Review, (01 Kasım 2019), <https://taiwantoday.tw/news>, 30 Mart 2020.

Anonim (2023), European Commission, Questions and Answers, <https://ec.europa.eu/commission/>, 17 Haziran 2023.

Aviso, Kathleen B., Chen-Fu Chien, Ming K. Lim ve Ming-Lang Tseng (2021), Taiwan Drought was a Microcosm of Climate Change Adaptation Challenges in Complex Island Economies, Process Integration and Optimization for Sustainability, 5: 317-318. <https://doi.org/10.1007/s41660-021-00188-1>.

Ayanoğlu, Harun Talha (2022), "Gölgede Kalan Kriz: İklim Değişikliği Karşısında Tayvan", Türkiye'de Tayvan Çalışmaları III, (Tarih, Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler), (Yayına Hazırlayan A. Merthan Dünder), Ankara Üniversitesi Yayın No: 752, APAM Yayın No: 24, Ankara, s. 253-277.

Bondaz, Antoine (2022), Policy Brief-EU Asia Project, January, Issue: 2022/07.

DeLisle, Jacques (2020), "International Law and Institutions", Taiwan, The Development of An Asian Tiger (ed:Hans Stockton and Yao-Yuan Yeh), Lynne Rienner Publishers, Inc.,USA, UK, s. 171-206.

Ertan, Kivılcım Akkoyunlu (2022), Environmental Policy in Taiwan, As A Model for Developing Countries, Hiper Publication, İstanbul.

Grano, Simona A. (2019), "Climate Change Politics: Can These Raise Taiwan's International Recognition?" <https://taiwaninsight.org/2019/04/25/climate-change-politics-can-these-boost-raise-taiwans-international-recognition/>, 31 Ocak 2022.

Grant, Don ,-Zelink, David,-Mitova, Stefenia (2021), "Reducing CO2 emissions by targeting the world's hyper-polluting power plants" (<https://www.doi.org>; <https://www.worldcat.org/issn/1748-9326>, 28 Mayıs 2023.

Hale, Erin, "Taiwan taps on United Nations' Door, 50 years after Departure", Aljazeera News, <https://www.aljazeera.com/news/2021/10/25/chinas-un-seat-50-years-on>, 03 Şubat 2022.

Ho, Ming-sho (2021), "Is Taiwan Ready to go Net-Zero by 2050?", <https://taiwaninsight.org/2021/11/04/is-taiwan-ready-to-go-net-zero-by-2050>, 31 Ocak 2022.

Horton, Chris (2021), 50 years after China's admission, Taiwan remains shut of UN", International Relations, <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/50-years-after-China-s-admission-Taiwan-remains-shut-out-of-UN>, 25 Ekim 2022,

Hsu, Huang-Hsiung (2021), "Facing Advanced Global Warming and International Pressure Taiwan Needs to Take Prompt Action", (<https://taiwaninsight.org/2021/04/12/facind-advancing-global-warming-and-international-pressure-taiwan-needs-to-take-prompt-action/>), 28 Mayıs 2023.

Huang, Volkan Chih-Yang (2021), Taipei Ekonomi ve Kültür Misyonu Ankara Temsilcisi ile Söyleşi: Tayvan Uluslararası Topluma Aktif Olarak Katılmaya Hazır, Haber Ajanda, Aylık Siyaset, Strateji ve Toplum Dergisi, Ekim, Yıl: 15, Sayı: 179, s. 76-83.

Huang, Tzu-ti, Water crisis looms in Taiwan in year of zero typhoons" <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4029680>, (14 Ekim 2020), Taiwan News, 17 Haziran 2023.

Işık, Ahmet Faruk (2022), Tayvan'da Enerji Güvenliği ve Yenilenebilir Enerji, Türkiye'de Tayvan Çalışmaları III, (Tarih, Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler), (Yayına Hazırlayan A. Merthan Dünder), Ankara Üniversitesi Yayın No: 752, APAM Yayın No: 24, Ankara, s. 241-252.

Lin, Oscar (2021), Taiwan Climate Change Overview, Report Number: TW2021-0055, United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service, Global Agricultural Information Network, 02 Aralık 2021.

Mabon Leslie-Shih, Wan-Yu (2021), Is There A Case for Recognising Taiwan at the International Science? Policy, Frontiers in Climate, <https://doi.org/10.3389/fclim.2021.750443>, 05 Şubat 2022.

Roam, Gwo-Dong (2005), "Taiwan's Protection of the Global Environment", Harvard Asia Pacific Review; Summer: 8, 1, s.14-16.

WEF Global Risks Report 2022, <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2022/>, 20 Haziran 2023.

Winston Wen-Yi Chen (2021), Leaving Taiwan out of official UN climate conservation hurts anyone, https://www.roc-taiwan.org/ca_en/post/12450.html, 29 Ocak 2022.

Wu, Jaushieh Joseph (2021), "Taiwan's Foreign Minister: Time to Let Taiwan Work with the UN", The Diplomat, (27 Ağustos 2021), <https://thediplomat.com/2021/08/taiwans-foreign-minister-time-to-let-taiwan-work-with-the-un/>, 03 Şubat 2022.

Yang, Mien-chieh (2020), "Taiwan faces watery future:Greenpeace," Taipei Times, (25 Ağustos 2020), <https://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2020/08/25/2003742240>, www.taipeitimes.com, 20 Haziran 2023.

Yvonne, Chan, 20 Ekim 2009, Taiwan plans taxes for energy and CO2 emissions by 2011, (24 Ekim 2009), <http://businessgreen.com/business-green/news/2251588/taiwan-plans-taxes-energy-co2>, Businessgreen, 20 Haziran 2023.

Zhong, Jing-Yi - Shun-Te Wang - Wan-Ting Hsu (2020), "Taiwan Youth Climate Coalition (TWYCC)'s Presence and missions in the international Dialogues on Climate Change", Taiwan Insight, (22 Haziran 2020), <https://taiwaninsight.org/2020/06/22/taiwan-youth-climate-coalition-twyccs-presence-and-missions-in-the-international-dialogues-on-climate-change/>, 31 Ocak 2022.

"Climate change may cost Taiwan dearly without action: experts", Focus Taiwan, <https://focustaiwan.tw/sci-tech/202108100019>, 12 Ağustos 2021.

"Taiwan may see fewer typhoons but more droughts as climate warms",<https://www.scmp.com/news/china/article/3114972/taiwan-may-see-fewer-typhoons-more-drought-climate-warms>), (22 Aralık 2020), South China Morning Post, 17 Haziran 2023.

"Taiwan plans energy tax starting in 2011" (<http://www.earthtimes.org/articles/news/290768.taiwan-plans-energy-tax-starting-in-2011.html>) Earth Times, 19 Ekim 2009.

"Cabinet approves phased carbon pricing scheme-Taipei Times" [https://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2022\(04/22/2003777019\).m](https://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2022(04/22/2003777019).m), 22 Nisan 2022.

"Combating Climate Change-Taiwan Can Help, Calling for Taiwan's Professional, Pragmatic, and Constructive Participation in the UNFCCC", September 2018, <https://www.mofa.gov.tw>, 04 Mayıs 2020.

“Taiwan as an observer in the World Health Assembly”,
<https://www.satate.gov>, 30 Mayıs 2023.

“Climate Change Response Act”, <https://www.epa.gov.tw>, 30 Mayıs 2023.

<http://law.moj.gov.tw/ENG/LawClass/LawAll.aspx?pcode=O0020098>, 17 Haziran 2023.

<https://law.moi.gov.tw/LawClassLawAll.aspx?pcode=10130032>, 20 Haziran 2023.

https://adapt.epa.gov.tw/eng/TCCIP-1-D/TCCIP-1-D-6_en.html, 17 Haziran 2023.

<https://taiwaninsight.org/2020/06/22/taiwan-youth-climate-coalition-twycs-presence-and-missions-in-the-international-dialogues-on-climate-change/>, 31 Ocak 2022.

<https://earthobservatory.nasa.gov/>, 12 Şubat 2022.

<https://taiwannews.com.tw/er>, 27 Mart 2020.

<https://www.worldmeters.info.>, 05 Şubat 2022.

<https://adapt.epa.gov.tw>, 30 Mayıs 2023.

https://www.mofa.gov.tw/News_Content.aspx?n=96&s=96824, 20 Haziran 2023.

<https://www.roc-taiwan.org/uploads/sites/104/2017/09/Taiwan-VNR.pdf>, 17 Haziran 2023.

Araştırma Makalesi

CHINA'S TRANSNATIONAL REPRESSION AGAINST UYGHURS: THE CASE OF UYGHURS IN TÜRKİYE

Yalkun ULUYOL*

Abstract

How does the Chinese government control and monitor its citizens beyond its borders? The present article seeks to answer this question by focusing on threats and intimidations faced by the Uyghur diaspora in Türkiye and aims to improve scholarly understanding of the methods of transnational repression. The study explores the mechanisms of China's transnational repression and patterns in the experiences of the targets. Close examination of relevant studies on the transnational repression of the Chinese government and in-depth interviews with the Uyghur targets living in Türkiye show that Chinese state-sponsored actors use digital channels or direct phone calls to harass the Uyghurs living abroad. In most cases, targets' families back home are involved as intermediaries in the coercion or subjects of punishment if the target refuses to "collaborate." Results from the interviews reveal that Chinese state agencies at home and abroad, such as neighborhood working groups, police, embassies, and consulates, are involved in transnational repression.

Keywords: Transnational Repression, Uyghur, China, Türkiye, Diaspora.

ÇİN'İN UYGURLARA KARŞI ULUSÖTESİ BASKISI: TÜRKİYE'DEKİ UYGURLAR ÖRNEĞİ

* Ph.D. Candidate in International Relations at Koç University, E-posta: myalikun18@ku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6707-4424.

Makale Gönderim Tarihi: 10 Kasım 2023; Makale Kabul Tarihi: 20 Aralık 2023.

Önerilen Atf: Uluyol, Y., (2024). CHINA'S TRANSNATIONAL REPRESSION AGAINST UYGHURS: THE CASE OF UYGHURS IN TÜRKİYE, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 7(13), s.26-48.

Öz

Çin hükûmeti sınırlarının ötesindeki vatandaşlarını nasıl kontrol ediyor ve izliyor? Bu makale, Türkiye'deki Uygur diasporasının karşılaştığı tehdit ve şantajlara odaklanarak bu soruyu yanıtlamayı ve ulusötesi baskı yöntemlerine ilişkin bilimsel katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma, Çin'in ulusötesi baskı mekanizmalarını ve hedeflerin deneyimlerindeki örgeleri araştırmaktadır. Çin hükûmetinin ulusötesi baskılarına ilişkin ilgili çalışmaların yakından incelenmesi ve Türkiye'de yaşayan Uygur mağdurlarıyla yapılan derinlemesine görüşmeler, Çin devleti destekli aktörlerin yurtdışında yaşayan Uygurları taciz etmek için dijital kanalları veya doğrudan telefon bağlantısını kullandığını göstermektedir. Mağdurların "iş birliği yapmayı" reddettiği çoğu durumda, memleketindeki aileleri, baskı aracı olarak kullanılmakta veya yaptırıma maruz kalmaktadır. Görüşmelerden elde edilen sonuçlar, mahalle çalışma grupları, polis, büyükelçilikler ve konsolosluklar gibi Çin'in yurtiçi ve yurtdışındaki devlet kurumlarının ulusötesi baskıya dahil olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ulusötesi Baskı, Uygur, Çin, Türkiye, Diaspora.

INTRODUCTION

Uyghur people live in Uyghur Region (East Turkestan) – an annexed land by the Chinese government in 1948 and has been officially recognized as the Xinjiang Uyghur Autonomous Region since 1955. The Uyghur region connects China with eight countries – Mongolia, Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Afghanistan, Pakistan, and India. As China has been portraying itself as an assertive power in global politics over the last two decades, with projects such as Belt and Road Initiative and Asian Infrastructure and Investment Bank, the Uyghur region has become one of the most important gateways for China to expand its sphere of influence. Since 2016, the repressive policies of the Chinese state in the Uyghur region have reached a peak. With the appointment of Chen Quanguo, whole-scaled repressive policies were accelerated dramatically. In the initial phase, the Chinese government implemented a “re-engineering” of the society through the establishment of hundreds of “re-education” camps, facilities the Chinese government first denied the existence of but later chose to call “vocational training centers.” Repressive policies implemented in the Uyghur region go beyond the establishment of

"re-education" facilities. Reports and scholarly contributions reveal that forced labor, long prison terms, demolition of cultural sites, prohibition of religious practices, family separation, restriction of movements, and sterilization of women, among others, raise concerns over the eradication of Uyghur identity and culture (Clarke, 2021; Finley, 2022; Klimeš & Finley, 2020; Murphy et al., 2022; Roberts, 2021; Ruser, 2020; Smith Finley, 2021; Tobin, 2020; Turdush & Fiskesjö, 2021; Waller & Alborno, 2021; Zenz, 2020). All those malpractices collectively account for crimes against humanity, according to a UN report (OHCHR Assessment of Human Rights Concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People's Republic of China | OHCHR, n.d.), constituting genocide, according to an independent tribunal (Uyghur Tribunal, n.d.).

However, the repression extends beyond the Chinese border. Transnational repression affects Uyghurs living abroad, resulting in constant fear among the diaspora community, which is a growing phenomenon that attracts scholarly attention. The conventional definition of transnational repression is the home state's attempts to control or monitor residents abroad – a tool autocracies often use to extend their repression at home to citizens involved in political activism abroad (Adamson & Tsourapas, 2020; Furstenberg et al., 2021; Tsourapas, 2021). The Uyghur case differs significantly from others as China's targeting is based on the ethno-religious identities of the individuals, not necessarily their political activism (Lemon et al., 2023). The repression directed at the Uyghur diaspora ranges from cyberattacks, intelligence gathering, threatening family members, and attempts to force individuals to spy on other Uyghurs.

How, then, does the Chinese government's transnational repression take place? Building on existing scholarship and firsthand interview data, the present article sheds light on the experience of the Uyghur diaspora in Türkiye. The findings show that the Chinese state aims to surveil the Uyghur diaspora via established networks both in China and Türkiye, which involves grassroots organizations in the Uyghur region, such as neighborhood working groups, police, and Chinese missions and informants in Türkiye. Instrumentalizing the fear for the safety of family members, the police coerce or threaten Uyghurs to stop their political activism, produce pro-Chinese propaganda, and spy on other Uyghurs.

The next part of the paper discusses the literature on China's transnational repression of Uyghurs, which is followed by the

methodology of the paper. The third part summarizes critical findings. Part four delves into the mechanism of translational repression with an analysis of evidence from interviews with Uyghur targets. The final part concludes the findings.

LITERATURE REVIEW: CHINA'S TRANSNATIONAL REPRESSION ON UYGHURS

The “*long arm*” of authoritarian states is described as the means by which states instrumentalize coercion to monitor and manipulate their dissidents beyond their borders, affecting the diaspora communities in exile (Lewis, 2015). There is a growing literature on how transnational repression has become a tool for authoritarian states to crack down on political activism in host countries (Dukalskis et al., 2023), which has a significant implication for global politics, from digital security to the protection of national sovereignty (Michaelsen & Thumfart, 2023; Tsourapas, 2022). These practices were previously conceptualized as “*counter-exile strategies*” (Shain, 2010) or “*transnational authoritarianism*” (Tsourapas, 2021). However, it can generally be understood as the efforts of states to silence critical voices who are residing in relatively free societies (host states) to prevent them from criticizing the political regime in the home states (Abushammalah, 2023). Various tools and practices are used as instruments of transnational repression, including family hostages (Moss et al., 2022), among others. Studies also show that the regime type of host states influences the forms and degrees of transnational repression. In autocratic host states, the repressor uses cooperation with authorities, in contrast, the repression becomes more direct in democratic host states (Michaelsen & Ruijgrok, 2023).

Given the rich scholarly contribution to the studies on transnational repression, there is less focus on China's methods and tools to target diaspora communities, including Uyghurs, Tibetans, Hongkongers, and other opposition groups. In recent years, China has initiated a whole-scaled crackdown in the Uyghur region, as Uyghurs are perceived as a major “*existential threat*” to the Chinese government (Tobin, 2020). The usage of digital surveillance in the period of mass detention is used to identify “*normal*” and “*abnormal*” behaviors of the workers (Byler, 2021), which is part of the compound, extensive, and wide range of repressive policies that use high-technology surveillance tools as instruments of repression to “*create obedient*

citizens" (Topal, 2023). The repressive policies in the region extend beyond its borders – to the Uyghur diaspora lives worldwide – with sizable community centers in post-Soviet Turkic republics, Türkiye, and Europe. that has become a target of China's "long arm."

One of the most comprehensive accounts of China's transnational repression of Uyghurs is dataset¹ collected by the Uyghur Human Rights Project (UHRP) and Oxus Society for Central Asian Affairs, which includes 5532 cases of Uyghurs facing intimidation, which has adopted a multi-stage methodology to identify the incidents conducted by the Chinese government, targeting non-Han citizens living abroad. According to the dataset, transnational repression of the Chinese government can be divided into three stages, as outlined by Saipira Furstenberg, John Heathershaw, Edward Lemon, David Lweis, and Alexander Cooley (Furstenberg et al., 2021) and adopted by the Central Asia Political Exiles (CAPE) database.² According to the categorization, the first stage is described as the "Put on Notice," which includes warnings and threats to individuals and family members. Stage two is the "Arrest/Detention" stage, in which targets of repression are subjected to long and short detentions and imprisonments overseen due to their activities at home. The third stage, "End Game," further results in formal extradition, informal rendition, and even assassination of the targets.

A growing number of scholarly attentions to China's transnational repression against Uyghurs show that forms of transnational repression, such as online harassment and threats to family, are often used as a precursor to a harsher method, making Uyghurs more vulnerable to coercive forms of repression (Jardine, 2022). It is argued that China's campaign of repression has shifted in emphasis from Central and South Asia to Southeast Asia to the Middle East following the launch of the Belt and Road Initiative in 2012 (No Space Left to Run: China's Transnational Repression of Uyghurs - Uyghur Human Rights Project, n.d.). Studies also show that Uyghurs living in liberal democracies across North America, Asia Pacific, and Europe are also in a vulnerable position because of transnational repression. Survey data shows that 95.8% of the participants in a study carried out by Oxus Society feel threatened, and 73.5% of them have experienced digital risks, threats, or other kinds of online harassment

¹ Available at <https://oxussociety.org/projects/transnational-repression/>

² Central Asia Political Exiles database. Available at <https://fpc.org.uk/practices-patterns-extraterritorial-security-introducing-central-asian-political-exiles-cape-database/>

(“Your Family Will Suffer”: How China Is Hacking, Surveilling, and Intimidating Uyghurs in Liberal Democracies – The Oxus Society for Central Asian Affairs, n.d.). Similarly, Amnesty International collected information from approximately 400 Uyghurs, Kazakhs, Uzbeks, and members of other ethnic communities living in 22 countries across five continents and released a report entitled “*Nowhere Feels Safe*.” (Nowhere Feels Safe - Amnesty International, n.d.) Amnesty International highlighted that the Uyghur diaspora community is experiencing an enormous amount of stress, depression, and a constant feeling of danger, regardless of where they live, in the US or the EU. Reports focusing on the experience of Uyghurs in Türkiye facing intimidation from the Chinese state shed light on the issue, further showing a need for a more in-depth look into the mechanism of transnational repression (Tobin & Elima, 2023; Uluyol, 2023).

Türkiye is one of the most critical cases to examine transnational repression against the Uyghur diaspora. First, because of the size and historical ties of the Uyghur diaspora to the host state. Second, the more recent political and economic dynamics of Türkiye-China relations. The former puts Uyghur diaspora in Türkiye as the primary target for the Chinese state, whereas the latter makes Uyghurs living in Türkiye vulnerable to transnational repression.

Türkiye is home to one of the largest Uyghur diasporas in the world. Of the total population of Uyghur living in Türkiye, estimated to be 35,000–45,000, about 10,000 are refugees (Beydulla, 2019). Furthermore, Türkiye has been the safest place for Uyghurs historically, as early as the 1950s, with more than 2000 people, including the political elite of the second East Turkestan Republic, escaping the Chinese regime to seek refuge in Türkiye. Türkiye, once again, became the place for Uyghur students from Egypt to seek help in 2017 amid the large-scale extradition wave, despite having some problems (Karluk, 2018). Some Uyghur activists claim that the Chinese government arrested their family members for paying a visit to Türkiye or sending their children to Türkiye for higher education.³ Furthermore, the Chinese government has a record of banning Turkish flags and Türkiye-related symbols in the Uyghur region.⁴

³ “A Son’s Demand: Free My Mother Suriye Tursun - Campaign For Uyghurs.” n.d. Accessed August 26, 2022. <https://campaignforuyghurs.org/a-sons-demand-free-my-mother-suriye-tursun/>.

⁴ “Çin’in Yasakları Arasında Türk Bayrağı Da Var! - Kırm Haber Ajansı - QHA.” n.d. Accessed August 26, 2022. <https://qha.com.tr/haberler/cin-in-yasaklari-arasinda-turk-bayragi-da-var/26918/>.

Furthermore, Uyghurs have a significant influence on the bilateral relationship between Türkiye and China (Eliküçük Yıldırım, 2021). As Türkiye develops its relationship with China politically and economically, rights violations against Uyghurs are sidelined in the Turkish government agenda, especially starting from the initiation of the Belt and Road Initiative. Recep Tayyip Erdoğan, then Turkish Prime Minister, called the 5th of July Massacre “almost a genocide” in 2009, being one of the loudest voices to criticize Chinese atrocities in Urumqi. However, over the last decade, Türkiye showed less support for the Uyghur cause, often highlighting the issue to be “discussed behind closed doors” in official engagements with China, mostly due to the rising expectation from China in terms of economic cooperation (Öniş & Yalikusun, 2021). More concerningly, an extradition bill between Türkiye and China is waiting to be ratified by Türkiye (Köprülü, 2021). Such a position of the Turkish government further complicates the lives of Uyghurs living in Türkiye, especially those who are critical of the Turkish government’s foreign policy towards China or activists lobbying against the Chinese influence in Türkiye (Klimeš, 2020). Meanwhile, China is increasing its influence over domestic media in Türkiye to improve its positive image among the Turkish public (Üngör, 2022).

The present study on China’s transnational repression against Uyghurs in Türkiye contributes to the existing literature in several ways. First, it examines first-hand interview data with Uyghur victims most of whom are not politically active. This is contrary to most of other cases studies who focus more on the experience of activists who are vocal in exile (Schenkkan & Linzer, 2021). Second, it examines not only the forms of repression, but also the network of agencies at play both in home and host states. Third, it focuses on one of the most vulnerable diaspora groups whose host state has been increasingly aligned with the home state.

METHODOLOGY

This study relies on survey data from 93 Uyghur participants living in Türkiye and in-depth interviews with 17 targets of China’s transnational repression, selected from the survey participants by the research objectives. As the aim of the study is to explore the patterns in transnational repression since 2016 and exclusively focuses on the Uyghur diaspora living in Türkiye, the survey was designed for the

Uyghurs who left China after 2010, have relatives living in the Uyghur region, and have or had lived in Türkiye. Responses that do not match those criteria were excluded from the analysis.

The survey had four parts. The first part was dedicated to name,⁵ age, gender, contact information, and contact preference.⁶ The second part was about respondents experience in Türkiye,⁷ followed by the third part, their experience returning back to the Uyghur region.⁸ The last part was designed for those contacted by the Chinese police at least once since 2016.⁹ Out of 93 participants, 42 of them reported being harassed by the Chinese state agencies at least once since 2016. Based on their responses, the researcher selected 20 from the 42 survey participants for the semi-structured interview, 17 of them accepted the interview request and gave consent to use their responses in the study, with the condition of total anonymity. The semi-structured interviews centered around questions about their experience with the Chinese state agencies before and in the aftermath of the harassment and the demand from the state agencies. Furthermore, participants were also asked questions related to their family members and if and how they were involved in the harassment. Lastly, the ones who were willing to share were given an opportunity to describe how they responded to the harassment of the Chinese state.

Reaching the targets of China's transnational repression is challenging because of the following two reasons. Firstly, Uyghurs living abroad are the direct targets of the Chinese government as they have long been labeled as a potential threat to state security, especially those living in Türkiye – a country categorized as “*sensitive*” by China. Therefore, it is difficult for the Uyghur diaspora to speak out about their experiences with the public or with experts. Secondly, Uyghurs constantly fear being exposed to Chinese spies abroad. Providing their personal information and experience with the Chinese police to third parties might endanger their and their direct families' safety. Therefore, it is difficult to access the Uyghurs who faced transnational repression. It becomes more challenging to access to those who have not been politically active, as they tend to avoid the attention of the Chinese state. Therefore, promising total anonymity of their responses

⁵ Participants need not to respond with their real name.

⁶ In case participants are willing to participate in the interview.

⁷ Residency status, time of arrival, sense of safety, trust in diaspora community etc.

⁸ If applicable. Participants were directed to part four if they had not return to the Uyghur region.

⁹ If applicable. Survey ends here if the participants were not contacted by the police at least once since 2016.

and the researcher's identity as a Uyghur scholar working on Uyghur rights gained the participants' trust, resulting in diverse and representative responses. Most interview participants informed the researcher that it was their first time talking about their experience with police harassment.

KEY FINDINGS FROM THE SURVEY AND INTERVIEWS

There are 93 respondents to the survey of the study. At the time of the survey, the youngest respondent was 18, and the oldest respondent was 53 years old, among whom 22 were female and 71 were male. Forty-four of the respondents had long-term residence permits, 40 had Turkish citizenship, seven had other permits such as student residence permits, work permits, or humanitarian permits, and two had no legal documents. Among the respondents, 74 reported that they have not been able to contact their family members in the Uyghur region since at least 2017, and 42 of them reported being harassed by Chinese police or state agents.

Table 1. Survey with Uyghur Diaspora in Türkiye, conducted in March 2022.

	Survey Result (of 93 respondents)
Age	Youngest 18, eldest 53;
Gender	Female 22, male 71;
Status in Türkiye	Long term residence permits 44, Turkish citizens 40, other permits 7, no legal status 2;
Family Contact	74 reported being unable to contact family in China since 2017.
Transnational Repression	42 reported transnational repression.

The author contacted 20 of the 42 respondents who reported harassment and conducted in-depth interviews with 17 of them. Among the 17 interviewees,

a) Eight of them explicitly mentioned that they are offered or pressured to take part in Chinese propaganda. This ranges from participation in consulate activities to writing articles praising the Chinese Communist Party for foreign media.

b) Twelve of them said they were pressured to stay silent or delete their social media posts if they were politically active. These also include those who mentioned the police directly (or indirectly by family), reminding them to be “loyal,” “stay out of dangerous people and organizations,” “don’t say anything against our government,” and similar warnings.

c) Twelve of them said they were pressured to be informants or provide information about other Uyghurs. The pressure generally takes the form of an “invitation for collaboration” where the police ask for information about other Uyghurs and/or organizations or ask the interviewee to take pictures in Uyghur-concentrated avenues such as Uyghur restaurants.

d) Fifteen of them were contacted directly by the police. This can be in the form of a direct call, WhatsApp message, iMessage, WeChat call from a device of police/community workers, or direct call/message from police from the device of a family member. All interviewees were under the category of direct contact if they heard the voice of the police/community workers or saw the face of the police/community workers during their communication with family members.

e) Twelve of them were contacted indirectly through family members. In some cases, they had both direct and indirect contact types separately.

f) Five of them were contacted by the consulate/embassy in Istanbul and Ankara.

g) Four of them were contacted by the police right after or related to their passport renewal applications.

h) Five of them were offered financial incentives in the form of scholarships, subsidies, or rewards for their cooperation. Two participants were former recipients of the Xinjiang Scholarship who stopped taking the scholarship in 2016-17.

The results of the survey and interviews indicate three critical dimensions of the transnational repression against Uyghurs in Türkiye. First, the scale of repression is community-wise. Most of the participants reported the inability to contact families back in their home state (74/93), and almost half (42/93) reported harassment from the police or other state agencies. This indicates a high level of exposure of the Uyghur diaspora to China’s repression. Second, the

forms of repression are diverse. Some participants reported having been pressured by China to produce pro-China propaganda, while others were silenced through family hostages. Targets are sometimes pushed to spy on other Uyghurs, either through family intimidation or financial incentives. The findings also show that passport renewal procedures might also have been used as a tool of repression. Hence, it shows that China's transnational repression is not uniform; instead, it is tailored in accordance with the background and experience of the target. Third, repression comes from various channels. Interview results show that police, neighborhood working groups, or Chinese foreign missions contacted them through different communication channels, including direct phone calls or social media.

ANALYSIS OF THE INTERVIEWS: EXPERIENCE OF UYGHUR TARGETS

The Chinese government has been keeping a record of Uyghurs living abroad, with detailed information about their life outside China. This is done through a collection of official documents, forms filled by the family members at home, and through its intelligence agents gathering personal information of diaspora members. The findings from the interviews show that the Chinese state actors are well informed about the situation of Uyghurs before they contact them. One of the interviewees said her mother asked her to add two police officers to her WeChat. When she refused to add them, her mom cried over the phone. She explained the reason: *"The police officers are responsible for a student abroad to "educate them" and inform them how to behave in a foreign country. There are at least two police assigned for every student from our neighborhood."*¹⁰

There are several ways the Chinese police make their first move. In some cases, it is through family members of the target, while in other cases, they are directly in contact with the target. The most common channels are WeChat, WhatsApp, and Phone calls. Other channels reported during the interviews include QQ, Instagram, Facebook, iMessage, Messenger, and E-mails. The targets get a call,

¹⁰ All quotes in this paper are directly from interview data unless otherwise specified. To protect the security of interviewees, all responses are strictly anonymized; any details that might reveal the identity of the interviewee are not used in the study. All voice recordings, if interviewees gave consent, were deleted after transcription. All interviews were conducted in the Uyghur language, and then relevant parts were translated into English.

friend request, or short message unexpectedly without any precautions. In some cases, the police would harass their family members before the direct contact. One interviewee mentioned the following details:

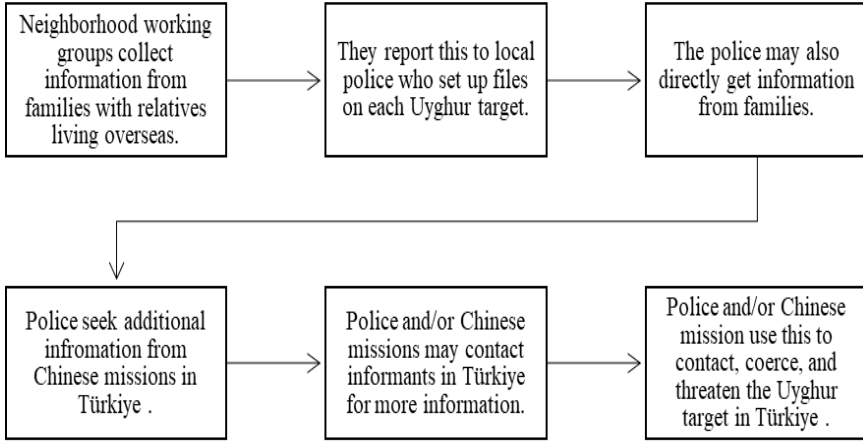
“The police have harassed my family members since I came to Türkiye. That is why my family did not want me to visit them, even before 2016. The police constantly asked for my materials from my mother, including my student certificate, residence permit, student ID, the phone number I use in Türkiye, etc. I would send those documents to my mom; then, she would pass them to the person in charge.”

Figure 1 shows how information collection and police contact are part of China's transnational repression. Most of the participants told the researcher that the neighborhood working group (or, in some cases, local police) constantly asks their family members to provide the most recent updates of their relatives in Türkiye. These updates include residence permit (or residence permit application), student ID, student certificate, addresses, and phone numbers. Then, the local police document everyone within their administration who lives abroad, which is cross-checked by their contact. Interviewees told the researcher that most of the time, the police ask about Uyghur from their neighborhood, district, or city. One interviewee said the police asked about other Uyghurs she knows and emphasized, *“We are only interested in those from our town; others are not in our consideration.”*

Similarly, another interviewee said:

“The police asked if I knew anyone from our city living in Türkiye. The police know that I live in a Uyghur-populated district in Istanbul, so sometimes, they directly ask the names of the Uyghurs. Once, they asked about details of the funeral of someone from my town who passed away in Türkiye, only one day after the funeral. I personally did not know that person, but I was shocked how the police became aware of that funeral in a short period. “Tell us everything,” he said.”

Figure 1: Steps of Surveillance

Multiple interviewees mentioned that the Chinese police asked them to keep in touch with the consulate and provide proof of participation in consulate activities to avoid “troubles.” Some students went to the embassy or consulate to apply for a scholarship and to get an official letter indicating their “ties” with the embassy/consulate. In the most recent counter-report, published by the Chinese government in response to an assessment of the situation in the Uyghur region published by the UN Human Rights Office, it is claimed that Chinese foreign missions have held more than 28 video conferences over the Pandemic during which Uyghur students abroad spoke to their family members. But one would question why Uyghur students needed a videoconference organized by the Chinese embassy to talk to their parents. One of our interviewees was invited to the video conference; he described his experience:

“I applied for passport renewal in 2021. The Chinese consulate contacted me. The person in charge said, “We have been helping minority students with their passport renewals, but you will not get a renewal because you have been in contact with the wrong people.” The Chinese consulate contacted me another time, inviting me to participate in a “video conference” with my family members under the condition that I would stop my political activism. I declined because I knew they would ask for more. I do not have any contact (with my family) now.”

The findings suggest that Chinese state agencies often request the targets to become a “source” of intelligence. The request comes with some offers. The police promised the Uyghurs stable income, smooth communication with their family members, the safety of their family members, renewal of their Chinese passport, and other benefits if they were willing to collaborate. Police told one target, *“I think your partner’s salary would not be enough for you all. Don’t you want to make some extra money by simply answering a few of my questions? Maybe it would be great to have a car as your kid is still small.”*

Another interviewee shared a similar experience and the “offer” of the police:

“I think the police knew my financial situation here in Türkiye, probably from their informants. I was in a financially difficult position a while ago. Only a few people around me knew the situation. The police reached out to me and said, “if you collaborate with and listen to us, all your problems can be solved. We can help you financially.”; “Your mom said she misses you,” he added. I started to suspect almost every Uyghur around me.”

Analysis of the first police contact experience of the interviewees illustrates a pattern. The most common type of contact is through their family members. In this type of contact, the targets receive a call (mostly on WeChat) from their family members. The other common way the police reach the targets is a direct call/message from the police. In this case, the police generally talk to or message the target directly, sometimes with friendly but, most of the time, threatening tones.

“When I became politically active, the police sent voices of my parents who were crying and telling me not to do illegal things. “Don’t worry about us, we are fine. Please do not participate in illegal events or become a member of bad organizations,” my mother said. I did not reply, thinking that the police would ask me to do things and might harm my parent if I refused. After some time, someone called me via WhatsApp (with a Dubai number). “I want you to speak to your parents, but you have to stop your political activism,” the police said. I started to argue with the police and told him I would expose him to international media. He stopped calling. Recently, the same person left a message on Messenger and told me, “I have spoken to your mother. If you want, I can let you speak to her... Your family is waiting for your message...Your grandmother’s health situation is not good. Do you even care about your family?” the police said. He sent a recent

photo of my mother. I kept silent because I knew the police would want more if I replied."

When the police call from a family member's account, the targets speak to their family members with police presence, and the family generally informs the targets that "they are not alone," expecting them to be careful with their wording. In this scenario, the family becomes a "mouth" for the police, hence the Chinese state, and passes "the official warnings" to the target living abroad. The interviewees told the researcher that they generally do not see the face of the police; only on some occasions the target hears the voice of the police. The family members generally "blame" the politically active target for not being a good Chinese citizen and "ask" them to be silent. In the other type of contact, the police directly call or message the targets. If they do not answer/reply, then the voice messages and photos of their family members are sent by the police.

"I did not answer the phones from unknown numbers. The police were in our house when they called. After I declined their calls several times, they sent a photo of my mother and father sitting in our living room. Afterward, they left a voice message and said, "We wanted to let you speak to your family. You did not answer our phones. Talk to your family; they will let you know the details." During the call, my family told me that the police knew I was part of a Uyghur organization and that I would be announced as a "terrorist" if I didn't provide inside information about the organization. They threatened my father and mother that they would be imprisoned for "funding" me – the terrorist. (Because they have sent me money). The police gave a deadline; it is approaching. I don't know how to save my family...."

One of the most striking examples of the Chinese police's threat and manipulation can be seen in one of the interviewee's experiences:

"We know you are not coming back," the police told me, "But we have your father and sister. If you don't collaborate (with us), you can never see them. They will suffer. You can't even imagine what we are capable of", he continued. The police asked for personal information, including photos of Uyghurs I know. I refused, deleted my WeChat account, and lost contact with everyone I knew in East Turkestan (around June 2016). The police contacted me again in 2018, only after I started to speak out. They let my father speak to me from their phones. The police asked me to stop going to protests. "We know what you are doing. We can have you back here if we want to. We have done it before; we will

do it again for you," they said. They asked my father to silence me. My father was detained in the camp for more than two years; he was hospitalized when I talked to him again in 2019 (with the police's intervention). I could talk to my father for about two months, but when I refused to provide what the police asked for, I lost contact with him again. They confiscated his phone. He disappeared, once again...."

Other targets experienced similar threats from the police. One of them told us his family contacted him after he started to speak out on social media; his family accused him of *"being the cause of all problems they are having at home."* Apparently, when Uyghurs speak out for their family members whom they have lost contact with, the police generally try to silence them by different means. First, by letting their family members *"convince"* them. If they still refused the *"advice"* of their family members and continued their political activism, the police started to threaten them, primarily by *"the possible detainment of rest of the family."*

"The Chinese consulate initially told me that my family refused to talk to me because I am a "terrorist"; only after speaking out about my mother, the police in my hometown contacted me. They let my family members talk to me to convince me to stop my activism. "We sent you there to study, but you have destroyed our family," my father told me in a sudden call from a Chinese number in June 2020. I knew that these words were not coming from his heart."

However, the police harass the Uyghurs, whether they are politically active or not. Because every Uyghur in the diaspora can be a potential informant who can provide important information about fellow Uyghurs. As seen in the above case and other similar ones, police contacted the Uyghurs when they started speaking out and criticizing the Chinese government's policies in the Uyghur region. The findings have identified another significant phenomenon that can trigger the Chinese police - applying for passport renewal. Four cases experienced similar harassment just after their passport renewal application.

"I applied for passport renewal in Istanbul. About a month after my application, police from my hometown contacted me. "Are you there?" the police asked, "it seems you have applied for passport renewal; as you know, it is a very complicated process, and it is only possible if we give a confirmation notice," he continued. It was not the first time. Previously, I added a police officer upon my mother's request and provided some documents, like a residence permit and student

certificate. But this time, the police started to ask more. "You can only get your passport if you collaborate with us," the police said several times. The police also asked me to get a Turkish SIM card and register a WhatsApp account for him. I declined their requests. And the police disappeared after several attempts to reconnect. I did not get the renewal."

Although many Uyghurs successfully got their Turkish citizenship, significant numbers of Uyghurs still need help with their expired or soon-expired Chinese passports. With an invalid passport, it is often impossible for Uyghurs to apply for a work permit or health insurance. Traveling to a third country would be impossible, too. So, many Uyghurs choose to apply for a passport renewal at the Chinese embassy and consulates. It is evident that the Chinese government is using the passport as a weapon to control Uyghurs living in the Uyghur region – using confiscation and punishment for having a passport. However, it is also the case for the Uyghurs residing abroad. Like the above case, three other interviewees informed the researcher that the police at home contacted them about a month after their passport renewal application, *"informing"* them that it is only possible to get approval if the Uyghurs provided what the police asked for.

Some of our interviewees chose to have minimum contact with the police and a certain degree of communication with their family members. But most of them have remained silent, which is believed to be their *"best"* option.

"It has been a dilemma for me. To choose between my cause and my family. The police ask for me to work for them to save my family at the expense of other families being destroyed by the information I may provide. I have been remaining silent. I neither accepted nor declined their offer. I ignore their calls and messages. Hoping they would leave my family and me alone. I don't know how long I can continue this way...."

Such a dilemma, choosing between their families and the community, caused enormous stress and psychological pressure for the Uyghur community living in the diaspora, combined with all other experiences such as the inability to contact their family members, traveling back to their homeland, and witnessing the other rights violations happening to the people in the region. *"It is impossible to continue this way, but it just doesn't end,"* one of the interviewees, describing the desperate situation he has been living under over the last five years. However, some Uyghurs think silence is not an efficient

way to stop Chinese police. One activist told the researcher that the police stopped harassing him only after he “attacked” the police back.

“The police gave up contacting me because I had recorded one of their threatening voicemails and shared it with international media. I generally carry two phones with me if the police and/or the Chinese consulate ever contact me again. The only way to stop them is to counterattack... I know it is risky, but I have nothing left to worry about....”

This dilemma affects the lives of thousands of Uyghurs living in the diaspora, regardless of their political orientation. It is more likely that politically active individuals receive more threats from the police. However, the Uyghurs trying “just to live a normal life” cannot escape from “China’s Long Arm” either. According to the survey results, nearly half of the respondents have experienced harassment from the Chinese police. Among the interviewees, almost all experienced police harassment several times; in all cases, family members living in the region were involved in one way or another. It is worth mentioning that these people, both the respondents and the interviewees, are the ones willing to share their experiences with the researcher. There might be more cases of police harassment and other forms of intimidation that the diaspora community experiences, which is hard to document.

CONCLUSION

Over the last couple of years, there has been a growing focus from the international community and scholars across the Globe on the ongoing genocide in the Uyghur region. The Chinese government has taken systematic, organized, and dramatic steps to eliminate Uyghur culture, religion, and language by implementing restrictive policies, which have accelerated in an unprecedented fashion since 2016. The establishment of re-education camps, forced sterilization, forced labor, demolition of mosques, eradication of the Uyghur elite, and other developments in the region have been recognized as genocidal intentions by the Uyghur Tribunal – an independent people’s tribunal to investigate China’s atrocity in the region. The report by the United Nations documented and recognized that China is committing crimes against humanity in the Uyghur region. The Chinese government’s genocidal policies and human rights violations are not bound to its borders. A growing number of reports and scholarly contributions on

transnational repression shed light on the Chinese government's targeting of Uyghurs and other communities living abroad. This present paper reflects China's transnational repression against the Uyghur diaspora in Türkiye.

Overall, the finding of the paper provides significant evidence for China's transnational repression of Uyghurs living in Türkiye since 2016. The evidence from the paper overlaps with the findings from existing reports and research on the topic. Yet, only focusing on one dimension - police harassment - contributes to a deeper understanding of how the Chinese police communicate, monitor, and threaten targets as part of China's transnational repression against Uyghurs. Results from the interviews reveal the pattern that the Chinese state follows in most of the harassment: the neighborhood working groups collect information about the person residing abroad (primarily through their family members). Then, the local police stations collaborate with the neighborhood working groups and document everyone in their administration. Afterward, the police ask for regular updates from the people in the diaspora and monitor their actions (with the help of intelligence units and embassies and consulates). The police ask Uyghurs to become informants for them and threaten Uyghurs if they refuse to collaborate. The findings indicate that most Uyghurs are vulnerable to harassment from the Chinese state. These malpractices not only constitute a direct threat to the fundamental freedoms of Uyghurs living abroad, but they also constitute a violation of the national sovereignty of host states such as Türkiye.

BIBLIOGRAPHY

- Abushammalah, N. J. E. (2023). The Long Arm of the State: Transnational Repression against Exiled Activists from the Arab Gulf States. *Social Sciences*, 12(12), 669.
- Adamson, F., & Tsourapas, G. (2020). *At home and abroad: Coercion-by-proxy as a tool of Transnational Repression*.
- Beydulla, M. (2019). Experiences of Uyghur migration to Turkey and the United States: Issues of religion, law, society, residence, and citizenship. In *Migration and Islamic Ethics* (pp. 174-195). Brill.

- Byler, D. (2021). Producing the Uyghur "Terrorist-Worker" through Digital Surveillance in Northwest China: Features. *Anthropology Now*, 13(3), 1-15.
- Clarke, M. (2021). Settler colonialism and the path toward cultural genocide in Xinjiang. *Global Responsibility to Protect*, 13(1), 9-19.
- Dukalskis, A., Furstenberg, S., Hellmeier, S., & Scales, R. (2023). The Long Arm and the Iron Fist: Authoritarian Crackdowns and Transnational Repression. *Journal of Conflict Resolution*, 00220027231188896.
- Eliküçük Yıldırım, N. (2021). Rigid boundaries between Turkey and China: is political mobility possible? *Turkish Studies*, 22(1), 28-48.
- Finley, J. S. (2022). Tabula rasa: Han settler colonialism and frontier genocide in "re-educated" Xinjiang. *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 12(2), 341-356.
- Furstenberg, S., Lemon, E., & Heathershaw, J. (2021). Spatialising state practices through transnational repression. *European Journal of International Security*, 6(3), 358-378.
- Home - Uyghur Tribunal. (n.d.). Retrieved November 8, 2023, from <https://uyghurtribunal.com/>
- Jardine, B. (2022). *Great Wall of Steel: China's Global Campaign to Suppress the Uyghurs*. Wilson Center.
- Karluk, A. C. (2018). Uyghur Refugees living in Turkey and their problems. *Exchange of Experiences for the Future: Japanese and Turkish Humanitarian Aid and Support Activities in Conflict Zones*, 86-98.
- Klimeš, O. (2020). China's Xinjiang propaganda and united front work in Turkey: actors and content. *Monde Chinois*, 2, 44-71.
- Klimeš, O., & Finley, J. S. (2020). China's neo-totalitarian turn and genocide in Xinjiang. *Society and Space*, 7.

- Köprülü, T. (2021). Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti Suçluların İadesi Andlaşmasına Dair Hukuki Bir Değerlendirme. *Journal of Penal Law and Criminology*, 9(1), 85-133.
- Lemon, E., Jardine, B., & Hall, N. (2023). Globalizing minority persecution: China's transnational repression of the Uyghurs. *Globalizations*, 20(4), 564-580.
- Lewis, D. (2015). "Illiberal Spaces:" Uzbekistan's extraterritorial security practices and the spatial politics of contemporary authoritarianism. *Nationalities Papers*, 43(1), 140-159.
- Michaelsen, M., & Ruijgrok, K. (2023). Autocracy's long reach: explaining host country influences on transnational repression. *Democratization*, 1-25.
- Michaelsen, M., & Thumfart, J. (2023). Drawing a line: Digital transnational repression against political exiles and host state sovereignty. *European Journal of International Security*, 8(2), 151-171.
- Moss, D. M., Michaelsen, M., & Kennedy, G. (2022). Going after the family: Transnational repression and the proxy punishment of Middle Eastern diasporas. *Global Networks*, 22(4), 735-751.
- Murphy, L., Salcito, K., Uluyol, Y., & Rabkin, M. (2022). *Driving Force: Automotive Supply Chains and Forced Labor in the Uyghur Region*.
- No Space Left to Run: China's Transnational Repression of Uyghurs - Uyghur Human Rights Project*. (n.d.). Retrieved November 9, 2023, from <https://uhrp.org/report/no-space-left-to-run-chinas-transnational-repression-of-uyghurs/>
- Nowhere feels safe - Amnesty International*. (n.d.). Retrieved November 9, 2023, from <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2020/02/china-uyghurs-abroad-living-in-fear/>
- OHCHR Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People's Republic of China | OHCHR*. (n.d.). Retrieved November 8, 2023, from <https://www.ohchr.org/en/documents/country->

reports/ohchr-assessment-human-rights-concerns-xinjiang-uyghur-autonomous-region

- Öniş, Z., & Yalikul, M. (2021). Emerging partnership in a post-Western world? The political economy of China-Turkey relations. *Southeast European and Black Sea Studies*, 21(4), 507-529.
- Roberts, S. R. (2021). The war on the Uyghurs. In *The war on the Uyghurs*. Manchester University Press.
- Ruser, N. (2020). Tracing the destruction of Uyghur and Islamic spaces in Xinjiang. *Australian Strategic Policy Institute*.
- Schenkkan, N., & Linzer, I. (2021). *Out of sight, not out of reach: the global scale and scope of transnational repression*.
- Shain, Y. (2010). *The frontier of loyalty: Political exiles in the age of the nation-state*. University of Michigan Press.
- Smith Finley, J. (2021). Why scholars and activists increasingly fear a Uyghur genocide in Xinjiang. *Journal of Genocide Research*, 23(3), 348-370.
- Tobin, D. (2020). A "Struggle of Life or Death": Han and Uyghur Insecurities on China's North-West Frontier. *The China Quarterly*, 242, 301-323.
- Tobin, D., & Elima, N. (2023). "We know you better than you know yourself": China's transnational repression of the Uyghur diaspora.
- Topal, R. (2023). A Techno-Docility Approach to the Repression and Surveillance of Uyghurs. *Asian Survey*, 1-25.
- Tsourapas, G. (2021). Global autocracies: Strategies of transnational repression, legitimation, and co-optation in world politics. *International Studies Review*, 23(3), 616-644.
- Tsourapas, G. (2022). Practices of Transnational Repression in World Politics. *Routledge International Handbook of Diaspora Diplomacy*.
- Turdush, R., & Fiskesjö, M. (2021). Dossier: Uyghur Women in China's Genocide. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, 15(1), 6.

- Uluyol, Y. (2023). *Targeted in Türkiye: China's Transnational Repression Against Uyghurs*.
- Üngör, Ç. (2022). *China Is Playing by Turkey's Media Rules*.
- Waller, J., & Albornoz, M. S. (2021). Crime and No Punishment? China's Abuses Against the Uyghurs. *Georgetown Journal of International Affairs*, 22(1), 100-111.
- "Your Family Will Suffer": How China is Hacking, Surveilling, and Intimidating Uyghurs in Liberal Democracies – The Oxus Society for Central Asian Affairs*. (n.d.). Retrieved November 9, 2023, from <https://oxussociety.org/your-family-will-suffer-how-china-is-hacking-surveilling-and-intimidating-uyghurs-in-liberal-democracies/>
- Zenz, A. (2020). *Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP's Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang*. Jamestown Foundation Washington, DC.

Araştırma Makalesi

ESKİ ÇİN'DE KÖLELİK VE SOSYAL EŞİTSİZLİK: SHANG HANEDANI ÖRNEĞİ

İlknur SERTDEMİR*

Öz

Antik dönem Çin tarihinin üç büyük hükümlerliği, milattan önce yaklaşık olarak on dokuz asrı kapsayan Xia (MÖ 2070-1600), Shang (MÖ 1600-1046) ve Zhou (MÖ 1046-256) hanedanlarına aittir. İlkellikten uygarlığa geçiş sürecini yazının icadıyla temsil eden Shanglar; kültürel gelişmelere ev sahipliği yapmalarına rağmen batıl itikatlara dalan, fal ve büyüden medet uman hanedan mensuplarının bireysel çıkarları doğrultusunda sosyal bir gerçeklik olan toplumsal tabakalaşmaya maruz kalır. Bu tabakalaşma neticesinde, soylu kesime iltimas geçerek tebaayı basamaklara ayıran sınıfsal bölünme ve hiyerarşik örgütlenmenin ilk örnekleri vuku bulur. Shang dönemi, bir yandan ilk resmi hanedanlığı kuran Xialarca başlatılan atalar kültü geleneğini sürdüren; fakat diğer yandan, tahta geçen hükümdarların kendilerini ilahi bir kudretle eş tutmalarına bağlı olarak halkı statüsel açıdan aşağılayan bir süreci işaret etmektedir. Xia döneminde saygı mefhumu adı altında gerçekleşen ritüellerin Shang hükümdarları tarafından yalnızca kendilerine mal edilmesi, ata ruhun göğe aidiyeti inancısını bambaşka bir boyuta taşır. Böylece asil kana mensup olmayanların hanedanlığın önünde itaate zorlanarak köleleştirildiği, ihmal edilmemesi gereken bir hususu da gözler önüne sermektedir. Soylu

* Doç. Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-posta: ilknursertdemir@windowslive.com, ORCID: 0000-0002-4325-3097,

Makale Gönderim Tarihi: 30 Ekim 2023; Makale Kabul Tarihi: 3 Ocak 2024.

Önerilen Atıf: Sertdemir, İ., (2024). Eski Çin'de Kölelik ve Sosyal Eşitsizlik: Shang Hanedanı Örneği, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 7(13), s.49-71.

kesimin dışında kalan tebaayı görevine, konumuna, mesleğine ve rütbesine göre ayıran Shang hükümdarları, hanedanlığı hizmetindeki köleleri de belirledikleri ceza, kural ve yaptırımlar üzerinden sınıflandırmaktadır. Bu hakikate rağmen Çinli araştırmacılar arasında cereyan eden görüş ayrılıklarının temelinde, Çin'de köleliğin var olup olmadığı ikilemi yatmaktadır. Ancak, antik çağa tarihlenen klasik metinler üzerinden detaylı bir inceleme yapıldığında Shang döneminde kölelik müessesinin yaygınlaştığı ve hükümdarların acımasız yönetim politikası yüzünden hanedanlığın yıkıldığı çözümlenebilmektedir. Bu çalışmada, Çin bürokrasına yön veren sınıfsal bölünme ve hiyerarşik örgütlenme ele alınarak özel mülkiyet düşüncesinden hareketle eski Çin toplumunda köleliğin deneyimlendiği savlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Antik Çağ, Eski Çin, Kölelik, Shang Hanedanı, Sosyal Eşitsizlik, Yönetim Politikası.

SLAVERY AND SOCIAL INEQUALITY IN EARLY CHINA: AN EXAMPLE OF THE SHANG DYNASTY

Abstract

The three great sovereigns of ancient Chinese history, which have subsumed almost nine centuries before Common Era, referred to Xia (2070-1600 BC), Shang (1600-1046 BC) and Zhou (1046-256 BC) dynasties. The people of Shang, who represented the transition from a primitive to a civilized continuum with the invention of writing, were exposed to social stratification due to the self-interests of courtiers indulging in superstitions, relying on prophecy and necromancy. As a result of this stratification, the first examples of class discrimination and hierarchical organization that divided national subjects into ranks, bestowing a privilege on the noble class, occurred. The Shang period has been implied as a process that, on one hand, continued the tradition of ancestral cults initiated by the Xia family, who founded the first official dynasty, but, on the other hand, humiliated the people in terms of status since the rulers who ascended the throne equated themselves with a divine power. The fact that the Shang rulers appropriated the rituals which took place under the name of deference during the Xia period escalated the belief of ancestral spirits' belonging to heaven into another belief. Thus, the enslavement of those who did not belong to noble blood by forcing them into obedience to the dynasty has revealed an issue that should not be ignored. The Shang rulers,

who divided the national subjects outside the noble class considering their mission, position, profession, and demotion, also classified the slaves in the service of the dynasty considering punishments, rules, and sanctions that they determined. Despite this truth, divergences among Chinese researchers underlie the dichotomy whether slavery existed in China. But if the classical texts are examined in detail, it can be sort out that slavery became prevalent in the Shang period and the dynasty was destroyed owing to the tyrannical governance policy of the rulers. In this study, it will be argued that slavery was experienced in early China society based on the idea of private property by discussing class discrimination and hierarchical organization leading Chinese bureaucracy.

Keywords: Ancient Age, Early China, Slavery, Shang Dynasty, Social Inequality, Governance Policy.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında, tüm kişilik haklarından mahrum edilerek bir başkasının malı ve mülkü haline gelmeyi niteleyen “köle” kavramı, insanın tıpkı bir eşya gibi satılmasını, rehin tutulmasını veya para karşılığı takas edilmesini ifadelendirir. Medeniyet tarihinde antik çağlara bakıldığında pek çok kavimde köleliğin izleri sürülebilir. Yazılı kayıtların henüz var olmadığı yıllara tarihlenen arkeolojik bulgular; zengin-fakir, asil-ehil yahut soylu-köylü zaviyelerden bireylerarası ayrımın yapıldığı toplumsal tabakalaşmayı gözler önüne serer. Afrika kıtası ve Mezopotamya topraklarına egemen olan sayısız uygarlığın yerleşik düzeninde köleliği işaret eden bazı uygulamalara rastlanır. Örneğin Sümerlerde köleliğin kaynağı savaşlarda esir düşme olabilirken Mısırlılarda taşınır mallar, alacaklar ve kefaletler üzerinden zorla çalıştırılma olabilmektedir. Benzer şekilde Asurlular ve Babillerde yerli halkın gerek harp gerekse borç gerekçesiyle hürriyetten yoksun bırakıldığı, tarihi kaynaklardan okunmaktadır (Everett, 2014; Johns, 2016). Müşterek noktalar ise; kölelere belirlenen statünün sosyoekonomik açıdan işgücü ihtiyacını karşılama amacı gütmesi, tanınan kısmi haklar ve verilen ağır cezaların hukuki zemine oturtulmasıdır.

Dikkatimizi Doğu Asya kanadına çevirdiğimizde Çin'de köleliğin muhtelif türlerine tesadüf ederiz ki bu rol dağılımının esası, hanedandan hanedana değişim gösteren idarecilik anlayışıdır. Neolitik devirlerde avcı-toplayıcı özellikteki kabile kültürleri, sınıfsal

ayrımına müsaade eden boyuttur. Ataerkilliğin etkisiyle erkeğin otoriter gücü açıktır; ancak hiyerarşik organize sistematik bir temellendirmede olmadığından ortak mülkiyet düşüncesi daha kabul edilebilir düzeydedir. Bu düşünce, Çin'de ilk resmi hanedanı kuran Xialar (MÖ 2070-1600) tarafından devam ettirilse de saray çevresi tebaadan üstün tutulduğu için sosyal eşitsizliğin yavaş yavaş benimsenmeye başladığı gözlemlenir. Soylulara belirgin ölçüde imtiyazlar bahsedildiği, hükümdarların bencilleştiği ve halkın pasifleştirildiği Shang hanedanı (MÖ 1600-1046) döneminde özel mülkiyet düşüncesi ortaya çıkar. Böylece köleliğe mahal veren bir yönetim politikasının ilk kez denendiği söylenebilir.¹

Çinli tarihçiler, köleliğin kaynağına ve başlangıcına ilişkin birbirlerine muhaliftir. Siyasetçi ve arkeolog Guo Moruo (1892-1978), Xia egemenliğinden sonra kökten değişen idarenin aristokrasiyi yüceltirken vatandaşı alçaltmasını adaletsiz muameleye bir hamle olarak değerlendirerek köleliğin ilk tohumlarının Shanglarca atıldığını vurgular. Öte yandan toplum bilimci ve antropolog Huang Xianfan'a (1899-1982) göre tarihsel süreçte Çin, köleliği savunan yapılanmadan bütünüyle uzaktır; üstelik Shang döneminde kırsal ve yerel idareler çökmez; aksine Zhou hanedanı (MÖ 1046-256) feodal sisteminin ilksel formları şekillenir (Guo; 1984; Huang, 1950). Kimi araştırmacılar, köleliğin antik çağ toplum kültürünü tam manasıyla kuşatmadığı, ast-üst zümre ayrımının sıradüzeni yansıttığı, iktisadi mülkiyet-esaret karşılığında Zhoulardan çok sonra teşebbüs edildiği kanısındadır. Bazı araştırmacılar, kazılar sonucu toplanan verilerin etnik gruplarda dahi köleleştirmeyi kanıtlayan bilgilere ulaştırdığını söyler (Chen, 2017; Luo, 2009).² Bununla birlikte, kölelerin sosyal yaşamda efendilerine bağımlı kalması yahut hangi şartlarda bağımlılıktan kurtulması durumu ile insanların kullanılmaya değer görülmesi sonucu alınıp satılmaya başlaması gerçeği, yine tarihsel süreci işaret eden farklı görüşlerle karşımıza çıkmaktadır. Bu görüşlere kaynaklık

¹ Çince de ortak göğün altı (tianxia weigong 天下为公), yeryüzünün halka ait olduğuna, hükümdarların ülkeyi birlik ve beraberlik ilkesiyle baskıcı rejimden irak yollarla yönetmesine dayalı görüştür. Özel göğün altıysa (tianxia weisi 天下为私) yeryüzünün halka değil hanedana ait olduğuna, sosyal tabakalaşma gerekseyerek fertleri konumsal değeriyle sınıflandıran liderlerin şahsi menfaatini karşılama dayalı görüştür (Xiao, 1998). Shang dönemiyle birlikte ortak mülkiyet düşüncesinden özel mülkiyet düşüncesine evrilen siyasi rejim, bu çerçevede köleliğin yaygınlaşmasına imkân sağlamıştır.

² Çin anararası dışında, köleliğin varlığına ilişkin tartışmaların bir diğer boyutu gözlemlenebilir. Modern dönem antropologlarından James L. Watson, Çin'deki kölelerin mülk olarak görüldüğünü belirterek Shang ve Zhou dönemlerinde kölelik müessesinin sistemleştirilmediğini söyler (Watson, 1980). Tarihçi ve sosyolog Orlando Patterson (1982: 20) ise, Çin'deki mülkiyet kavramının Batı hukukundan farklı olduğunu; bu nedenle mutlak bir hak oluşumundan bahsedilemediğini vurgulayarak Shang ve Zhou dönemlerinde köleliğin varlığından bahseder.

eden ise; feodal toplum, köle toplum ve kapitalist toplum olarak üç ayrı formda açıklanan sosyal yaşam aşamalarından hangisinin baskın çıktığıyla ilgilidir (Xie, 2021).³

Görüldüğü üzere, bu ve benzeri tartışmaların merkezinde dönemselleştirme sorunu vardır. Dolayısıyla eski Çin'e 'köle toplum' ya da 'köleci toplum' yargısının dayatılıp dayatılmayacağı başlı başına bir sorgulamayı da beraberinde getirmektedir: köleliğin tarihsel süreci aşamalı mıdır yoksa odak noktası Shang dönemi midir? Araştırmacıların sunduğu teoriler, bu soruyu antropolojik, arkeolojik, filolojik ve politik kapsamda yanıtlayarak gayretindeyken sosyolojik altyapı ihmal edilmektedir. Ne var ki, klasik metinlerde feodalitenin kurulmasından evvelki zaman dilimi, köleliğe dair anlatımlara gebedir; çünkü hükümdara hizmet fikri, sosyo-politik nizamın direği varsayımıdadır. Bu meyanda, Çin uygarlığını kölelikten irak tabloda lanse eden ya da köleliği antik çağ sonrasına addeden araştırmalar tarafımızca çürütülecektir. Savımızı güçlendirmek için çalışmamızda belirlenen yöntem, kadim Çin klasiklerinde 'köle' karşılığını verebilen kavramların taranması ve bu kavramların toplumsal statüye göre nasıl sınıflandırıldığı bağlamından Shang dönemindeki köleliğin ispatlanmasıdır.

ÇİN KLASİKLERİNDE KÖLE KAVRAMI

Edebi, felsefi ve tarihi metinlerden oluşan külliyat, yüzyıllardır kayıt tutan Çin ulusunun en muhtevalı hazinesidir. Shangların hâkimiyet sürecinde kaplumbağa kabukları ve hayvan kemikleri üzerine kazınan oyma semboller, günümüz Çin yazısının ilk formlarıdır. Kehanet metotları, fallar ve büyüler hakkında binlerce imi resmeden bu semboller; dönemin siyasal, sosyal ve kültürel yaşantısını irdelemeye katkı sağlar.⁴ Bir diğer koleksiyon, eski Çin'in tarihçesi, edebiyatı, felsefesi, hiyerarşisi, tören geleneği ve daha pek

³ Bu aşamalar, iktisadi ve beşeri konularda çarpıcı yorumlarda bulunan Alman filozof Karl Marx (1818-1883) tarafından ortaya atılan, insanın hem doğa hem de üretim ile etkileşimini anlatan ve ilkel komünal toplum, köle toplum, feodal toplum, kapitalist toplum ile komünist toplumdaki aşamalarında da görülür (Marx-Engels, 2014).

⁴ Literatüre "fal yazıtları" tercümesiyle giren jiaguwen (甲骨文), hem kemik yazısı hem de kehanet yazmaları şeklinde yorumlanmaya açıktır. Shang hanedanı yönetim politikası ve toplum düzenine dair en güvenilir materyallere eriştiğimiz bu yazı stillerinin keşfi, Çin arkeolojisinin en büyük başarılarından biridir. Sembollerin analiziyle ilgili ilk eser, Qing hanedanı kitabe yazarı Wang Yirong'a (1845-1900) aittir. Çalışmamızda, filolog ve paleograf Yu Xingwu (1896-1984) tarafından modern Çinceye derlenen ve sembollerin anlamsal açılımına dayanan eserden yararlanılmıştır. Bkz. Yu, 1996.

çok konuyu işleyen 13 Klasik⁵ eserleridir. Öte taraftan, Han hanedanı müverrihi Sima Qian (MÖ 145-86), “Tarih Kayıtları” adlı eserinde Xialardan önceki efsanevi hükümdarlardan kendi zamanındaki yedinci hükümdar Wu Di’nin saltanatına kadar uzanan 2500 yıllık döngüyü biyografiler ve kronolojiler temasıyla anlatır.⁶ Bu nedenle, köleliğin doğru çerçevede yorumlanması adına bahsi geçen külliyattan faydalanmak mühimdir.

Çincede “köle” karşılığını veren iki kavram vardır: nu (奴) ve nuli (奴隶). Nu kavramı tekil olup kendi içinde bireysel ve toplumsal olmak üzere iki yönlü tasvir eder: hizmetliler ve serfler.⁷ Hizmetliler, aile yaşamında hane sahiplerinin özel ihtiyaçlarıyla ilgilenmek zorundayken serfler, sosyal yaşamda ülke liderlerine ve aristokrat kesime sorgusuz sualsiz boyun eğmekle mükelleftir. Nuli kavramıysa, çoğul manaya daha yakın olup köleliği bir sistem ya da bir rejim ekseninde açıklar. Patrimonyal yaklaşımda idari mekanizmanın tek elde toplandığı hesaba katıldığında, norm ve yasayı belirleyen soylu gücün böylesi bir sınıflandırmayı ‘hukuk’ adı altında sunabilmesi, bizlere hükümdarların kontrol yetkisindeki keyfiyeti örnekler (Sha, 1984). Shang hanedan yıllarında yöneten, sömüren ve dayatan zümre soylulardan meydana gelirken yönetilen, sömürülen ve çalıştırılan halktır. Sima Qian’in Shang hükümdarlarının bencil ve despot tutumlarını kaleme aldığı satırlar, halka işkence yapmaktan zevk alan, ritüel faaliyetlerde insan kurban eden aristokratları betimleyen ayrıntılarla doludur. “Hükümdar Zhou gaddardı, içki ve şehvet düşkünüydü, yaptırımları ölümcüldü, halk yakınmaktaydı” (Shiji, Yin Benji, 30-31). Törenlerde kurban verme, Xia zamanında atalara tapınma inancının uzantısı olsa da Shang hükümdarlarının merasimleri şahsi menfaatleri uğruna kullanması, kölelerin diri diri gömülmesine ve vahşice öldürülmesine yol açabilmiştir. Falcılığın ve büyücülüğün tesiriyle batıl itikatlara dalan soylular, asil kanın gökyüzüne aidiyeti tahayyülünü abartmış ve kendi zümrelerine mensup olmayan herkesi

⁵ Çin felsefesinin kurucularından Konfüçyüs’ün (MÖ 551-479) adıyla anılan metinler, Qing hanedanı (1644-1911) sonuna dek siyasi ve ahlaki ideolojinin temeli sayılmıştır. Eserler; Konuşmalar Kitabı (Lunyü 论语), Mengzi (孟子), Büyük Bilgi (Daxue 大学), Orta Yol Doktrini (Zhongyong 中庸), Değişimler Klasığı (Yijing 易经), Belgeler Klasığı (Shujing 书经), Şiirler Klasığı (Shijing 诗经), Ritüel Kayıtları (Liji 礼记), Zhou Törenleri (Zhouli 周礼), Norm ve Tören (Yili 仪礼), Atalara Saygı Klasığı (Xiaoqing 孝经), Bahar Güz Kayıtları (Chunqiu 春秋) ve Erya (尔雅) olarak sıralanabilmektedir. Her bir klasik; Çin ulusunun kâinata, dünyaya, topluma ve bireye bakışını yansıtır. Çalışmamız için bu metinler baştan sona taranmış, “köle” tanımını yüklenen kısımlar tahlil edilmiştir.

⁶ Tarih Kayıtları (Shiji 史记) eserinin siyaset bilimci Wang Yun-wu (1888-1979) notlandırılmalarıyla yeniden düzenlenen ve sadeleştirilen nüshasının en güncel baskısı, bu çalışmada tercih edilmiştir.

⁷ Jianu (家奴), ev hizmetlileri; nongnu (农奴) ise serflerdir. Serfler, hanedan mensuplarının ve asillerin emrinde toprağı ekip biçen ve üreten köylü sınıfı da içine alır. Zhou döneminin feodal sistemi bünyesine dâhil edilen bu uygulama, köleleştirme ile tabakalaştırma arasındaki sıkı bağı anlamamıza yardımcı olur.

aşağısıdır. Belgeler Klasığı⁸ içerisinde geçen bir paragraf, bu vahşete derinlemesine iner:

“Şimdilerde Shang hükümdarı beş erdemi hor görerek saygısızca hareket etmekte, halka husumet beslemekte. Saray etrafında dolaşanların bacıklarını kesti, erdemli kimselerin kalbini söktü, zorbalığıyla elde ettiği güç ülkenin dört bir yanını zehirledi. Aydınları başından kovaladı, âlimleri tutsak etti ve köleleştirdi” (Shujing, Zhoushu, 3).

Xiaların atalar kültü âdeti, bilge kişiliklerin ruhuna duyulan saygı ve korku içeriklidir. Vefatı ardından bedenen toprağa inen ecdat, ruhen göktedir ve bir bakıma ölümsüzlükle ilişkilendirilir. İnanişâ göre onlar; dünyevi hayattan göçse bile doğal afetlere, siyasete ve beşeri ilişkilere müdahale edebilecek manevi bir kudrete naildir. Xia halkı, herhangi bir menfi etkiye maruz kalmamak için atalarına kurban sunarak itaat eder (Sertdemir, 2021). Shang hükümdarları bu ayinlerin ana gayesini çarpıtmış, bilge ruhun göğe yükselişinden kendilerine pay çıkarmış, merasimleri saray erkânına mal etmiş ve kurban geleneğini neredeyse katliama dönüştürmüşlerdir. Fal yazıtlarının keşfedildiği Yin harabelerindeki kalıntılar ve mezar formları, Shang döneminde kıyılan, savaş esirleri harici köleleştirilen ve zorla çalıştırılan insanların varlığına ipucudur.⁹ Ayrıca yazıtlarda ritüelin günün hangi saatlerinde düzenlendiği, kurban edilenin ne şekilde seçildiği ve ne tür malzemeler kullanıldığı sembollerle çizilidir. Buna göre merasimler geceleyin düzenlenir, kurbanlar kadın-erkek fark etmeksizin köleleştirilen hizmetlilerden gelişigüzel seçilir ve statü göstergesi olarak içecekler bronz kaplara konur.¹⁰ Sima Qian, yukarıda bahsettiğimiz beş erdemiye insancıl, doğrucu, teşrifata uyan, bilge ve güvenilir davranışla sıralar.¹¹ Ülke liderlerinin bu faziletlerden uzaklaşarak doğüstü alanla mistik bağ kurması, akla yatkın olmadığından bilgelikle; halkı dışladığından itimatla; tören usullerini boşladığından teşrifatla örtüşmez. Baskıcı ve dayatmacı

⁸ Belgeler Klasığı (Shujing 书经), 13 Klasik eserleri arasında efsanevi hükümdarları, Xia, Shang ve Zhou dönemleri kronolojisini, siyasal olayları ve toplumsal özellikleri anlatan en eski tarih kitabıdır.

⁹ Yin harabeleri, Pekin'in güneyindeki Anyang kenti yakınlarına konumlanan sit alanıdır. Shangların başkenti olmasından dolayı bu alan dönemin kültürel dokusuna tanıklık eder. Evler, saraylar ve mezarların yanı sıra kaplumbağa kabukları ve hayvan kemiklerine kazınan sembolik yazıtların da bulunduğu çukurlar, antik çağ yaşayışı ve inanışına değin inkâr edilemez deliller barındırır. Shang hanedanının aynı zamanda Yin hanedanı olarak kayıtlara geçmesindeki en temel neden bizce budur.

¹⁰ Yu Xingwu'nun sembol analizinde xi (夕), alacakaranlığı ve şafağı; shan (𠂇) ile yue (鬯) kurban edilenleri; lei (鬯) ise tapınmada tüketilen şarap benzeri içeceği simgeler (Yu, 1996: 34-38).

¹¹ (Shiji, Zhao Shijia, 66). Bilinmesi gerekir ki Konfüçyüs, bu erdemlerin kurallaştırıldığı ideal davranış örgüsünü öğütler. Klasik metinlerde bu erdemlerin eksiksizce yerine getirilmesi diktesiyle standartlaştırıldığını gözlemlediğimizden Konfüçyüs'ün eski dönemlerden referans aldığı ölçütlerle normatif bir ahlak öğretisi geliştirdiği söylenebilir.

politika izleyen Shang hükümdarlarında insancıl bir yaklaşım aramak zaten imkânsızlaşır. Köleliği toplumsal örgütlenmenin özgül bir parçası gibi takdim eden bu sistemin üst tabakanın ayrıcalığıyla tebaayı mevki, uğraşı ve etiket noktasında derecelendirmesi, bizlere eşitlikçi perspektife ne denli kayıtsız kalındığını izhar eder.

Fal yazıtlarında tebaayı tanımlayan semboller çeşitlidir; çünkü tüccarlardan köylülere her meslek erbabı ve unvan sahibi, hiyerarşiye uygun adlandırmalarla anılır. Ahaliyi, kalabalığı ve kamuyu genelleyen zhong (眾) ve min (民) terimleri, nüfus yoğunluğuyla paralel anlatımlardır. Kadim belgeler, hükümdar ile halk arasındaki mütakabil etkileşimi açımlayan metinlerin tamamında bu kavram kullanımını yeğler; *“hükümdar halkını erdemiyile yönetirse topraklar genişler, disiplin sağlanır”*¹² gibi. Gelgelelim min terimini sınıfsal ayrıma indirgeyen pingmin (平民) ve shummin (庶民) kavramları, halk arasında bariz bir bölünmeyi hukuki dile nominal düzeyde entegre eder. Esasen ikisi de sivilleri, vatandaşları tarif eder; ama aristokrasinin methedildiği yerde sıradanlaştırılan avam veya ayaktakımıdır. Onlar, herhangi bir ayrıcalığa sahip olmayan, resmi makamlara yükselemeyen ve farklı yükümlülükleri olan sıradan insanlardır. Ülkenin ulusal bütünlüğünü kimliklendiren tüm terimlerin hatasız tasnifi için daha spesifik anlamlar taşıyan sosyal basamakların yorumlanması şarttır; zira ortada bireylerin kana, soya ve makama göre ayrıştırıldığı bir sıradüzen vardır.

Sıradüzende en üst basamak, göğün iradesini yeryüzünde temsil ettiği farzındaki hükümdarıdır, akabinde ailesi ve saray erkânı gelir. Aristokrat ve bürokratlardan oluşan üst basamakların en altındaysa mesleki alanına göre yeniden sınıflandırılan halk ile köleler bulunur.¹³ Guo Moruo, doğrudan köle manasını veren nu dışında, patrimonyal yönetime itaate zorlanan toplum fertlerinin merteye uyarınca tekrardan isimlendirildiği kavramları inceler. Kavramlardan ilki hizmetçi anlamındaki pu (仆); ikincisi kurbanlık koyun gibi kıyılan insanları ima eden zai (宰)'dır. Chen (臣) efendisine tabi olan vasallar;

¹² Liji, Wang Zhi, 14. Ritüel Kayıtları (Liji 礼记); Zhou Törenleri (Zhouli 周礼), Norm ve Tören (Yili 仪礼) ile birlikte 13 Klasik eserlerinin üç ritüel metnidir. Soyluların ayin protokolleri, örfler, gelenekler, cenaze, yas, izdivaç, kutlama merasimleri bu eserlerin ana izdemidir.

¹³ Bu sıralama Zhou dönemi feodal sisteminin temel organizasyonu haline gelmiş, sıradüzene sıkı sıkıya bağlılık felsefi ve tarihi belgelerde yoğun biçimde vurgulanmıştır. Bu noktada değmemiz gerekir ki Çince xiao (孝) kavramı, 'hayırlı evlat' benzeri yanlış tercümeyle Türkçemize aktarılmaktadır. Bu kavram gerçekte 'sıradüzen' demektir ve Çin tarihini tahakküm eden hiyerarşiyi bizlere öğreten yegâne postulatır. Kökeni, Xia yıllarında iptida edilen atalar kültürüne dayandığından asların üstlerine hürmeti ve itaati ön plandadır.

qie (妾) ise cariyelerdir ve aslında hepsi kölelerdir (Guo, 1984). Sömürgeciliğin açıkça sezdirildiği bu kavramlar arasında chen, hükümdarın buyruklarını ifa eden devlet görevlilerini de kapsadığından vekiller, bilginler ve eğitimcilerin zorla çalıştırıldığı düşünülebilir. Önceki sayfada naklettiğimiz “aydınları başından kovaladı, âlimleri tutsak etti, köleleştirdi” ibaresi köle işçiliği ve boyun eğdirilmişliği özel mülkiyet düşüncesine koşut olarak Shang hanedanınca benimsendiğine ispattır. Bununla birlikte klasiklerde göze çarpan husus, zai kavramının kullanımudur. Çoğu metinde kurban edilenlerden ziyade chen ile aynı tavsiftedir ve yöneticiler tarafından atanan rütbelileri çağırır: “Hükümdara kendini adayınlar, üst makamların görevlendirdiği rütbeli vekilharçlar, askerler ya da ediplerdir.” Shang yıllıklarındaki açıklama bu mütalaayı destekler: “Hükümdara kurban sunma merasiminde soylular oradaydı; beyler, vekiller ve rütbeliler de yeni emirler için bekliyorlardı” (Liji, Yu Zao, 45; Shujing, Shangshu, 4). Kısacası rütbeliler katliama kurban gitmeseler bile manevi açıdan kendilerini hükümdara feda etmektedir; bu da köleleştirmeye görevsel ve yönetsel modifiye katarak asil kanın idareciliğini iyice kişiselleştirir.

Bildiğimiz cariyeye tanımındaki qie ise, hükümdar ile maiyetinin satın alıp himayesinde türlü türlü haz ve eğlencede keyif sürdüğü kadınlardır. Meşru eşlerden statüsel olarak ayrılan bu kadınlar, yalnızca savaş esirleri veya hediyeler değildir; evinden, ailesinden koparılan ve insani hakları elinden alınarak köleleştirilenlerdir. Yaşamalarına ve ölmelerine efendileri karar vermekte, gerektiğinde kurban edilebilmektedirler. Fal yazıtlarındaki ilginç teferruat; zevce, hanım anlamı veren erkeğin eşinin cariyeye yazınsal benzerliğidir.¹⁴ Çinli araştırmacılar, Shang hükümdarlarının poligamiye sıcak baktığını, resmi eş tek olsa bile onlarca cariyeye sahip olduklarını yazmaktan geri durmaz; klasik metinler de araştırmacıların bu iddialarını tasdik eder. Aristokrat sınıfa mensup erkeklerin dilediği sayıda cariyeye ilişki kurabildiğini, zaman zaman duygusal bağın güçlendiğini¹⁵, çoklu münasebetlere giren hükümdarların devlet

¹⁴ Refika qi (妻) ile cariyeye qie (妾) sözcüklerinde ‘kadın’ anlamındaki nü (女) ortak anahtar imdir. Karakter farklılığı, kadın eşte kalıcılığı ve devamlılığı vurgulayan yu (聿) iminin, cariyedeyse anlık cinsel isteği ve geçiciliği tarif eden li (立) iminin çizilmiş olmasındadır.

¹⁵ 13 Klasik eserlerinin edebi başyapıtı olan Şiirler Klasığı (Shijing 诗经) bölümlerinde terk edilen cariyelerin hüznünü aktiren birçok manzume vardır:

“Doğudan esen rüzgârda, göğü kaplan yağmur bulutunda kadın ile erkeğin kalbi aynı anda atar, bir isim yok ama bedenim senin.”

“Kuzeyden gelen sert rüzgâr, yağmuru kara döndürdü, yeter ki el ele yürüyelim, ertelemeyelim, şer de olsa ısrarlıyım.” Bkz. Shiji, Gu Feng, 1; Bei Feng, 1.

işlerini aksattığını okumaktayız.¹⁶ Ancak verasetin babadan oğula devredildiği nizamda cariyelerden dünyaya gelen çocuklar taht üzerinde hiçbir hak talep edemez; çünkü soylu aileye mensup ilk resmi eşin yaşça büyük evladı tahtın varisidir. Buna karşın, kabile liderlerinin eşleri ve cariyeleriyle birlikte gömüldüğünü defin formları, neolitik devirlerden itibaren kadını değersizleştiren erkeğin hegemonyasını açığa çıkarır. Xialarca pekiştirilen ataerkillik, Shangların katlanarak artan eşitsizlik görüşü neticesinde cinsiyet ayrımcılığını da perçinler. Bunun anlamı, kadının zevce yahut cariyeye statüsünde olmasının ehemmiyet taşımadığı, erkeğin gözünde bu birlikteliklerin efendi-köle ilişkisinden ibaret olduğudur.

Ritüel Kayıtları, “Evlilik Normları” bölümünde antik dönem saray hayatı hakkındaki bilgileri netleştirmektedir; “Hükümdar üç eşe, dokuz hizmetkâra, yirmi yedi odalığa, seksen bir cariyeye sahiptir.”¹⁷ Bu metinden yola çıkarak poligaminin varlığı yadsınamaz; ama toplamda yüzün üzerinde kadınsal unvanın zikredilmesi, köleleştirmenin acı verici tablosudur. Soyluların arzu ettiği eşlerini, hizmetkârlarını, odalıklarını ve cariyelerini öldürebilmesi; üst tabakadan biri öldüğünde hizmetindeki kölelere eş zamanlı kıyılması ve onların efendileriyle aynı kabre defnedilmesi, sadece asil kanın üstünlüğü değil aynı zamanda erkeğin de üstünlüğüdür. Avamlar, sırf üstlerine yaranabilme uğruna öz kızlarını saraya satabilmiş, eşlerini yüzüstü bırakabilmiştir (Qiu, 2005). Kadının aşağılandığı gerçeğini kabul ederek hizmetçi ile hizmetkâr kavramlarının kimleri kapsadığına da bakmak gerekir. Hizmetçiye karşıl原因an pu (仆); çoğunlukla at arabası süren, evi temizleyen, ortalığı süpüren, malzeme toplayan, sesini kullanan erkeklerdir. Zhou Törenleri içindeki tanımı şöyledir: “Hizmetçi aristokratların ihtiyaçlarını karşılayandır; sarayda uşaklar ve çocuklar, orduda silah bakımıyla ilgilenenler ve törenlerde şiir okuyanlardır.”¹⁸ Hizmetkârı tavsif eden pin (嬪) ise hükümdara, maiyetine ve yöneticilere sadakatle bağlı kadınlardır. Cariye statüsünde de kalabilirler kalfa statüsüne de yükselebilirler. Shuowen

¹⁶ Bu konudan Shang yıllıklarında bahseden Sima Qian, hükümdar Zhou'nun aşırı müptela olduğu cariyesi Daiji'nin istediği her şeyi yapmasına izin verdiğini, törenlerde ahlak dışı dansa ve müsrifliğe müsamaha gösterdiğini yazar. Aynı metnin devamında Zhou'nun şehvetin sınırlarını zorladığını, hem erkekleri hem de kadınları çıplak vaziyette kovaladığını da ekler (Shiji, Yin Benji, 30).

¹⁷ Liji, Hun Yi, 8. Hükümdarın ilk eşi, aristokrat kesimden ve kendisinden sonra gelen eşlerden konumsal açıdan üstündür. İlk eş diqi (嫡妻) iken sonraki eşler, hanımefendi ile hayat arkadaşı karşılığını verebilen furen (夫人) ile isimlendirilirler (Sertdemir, 2023).

¹⁸ Zhouli, 4/25. Han dönemi filoloğu Xu Shen (MÖ 58-148) tarafından düzenlenen ve Çince karakterlerin yapısal analizini baz alan eski sözlüklerden Shuowen Jiezi'da pu tanımıysa “kendisine vazife verilir” şeklindedir. Bkz. Shuowen Jiezi, 4/17.

Jiezi'da "onları hizmetinize alın, konuk ağırlarlar"; Erya'da¹⁹ ise "onlar kadın cariyelerdir" denilmektedir (Shuowen Jiezi, 13/13; Erya, 4/47). Sarayda çalıştığı anlaşılan bu kadınlardan her türlü faydalandığını aşikârdır. Onlar, icabında hükümdara sunulan yeni cariyeleri yetiştirir, getir götür işleriyle alakadar olur; icabında da kendilerini hükümdara sunabilir ya da soylu sınıfın hanesine kâhya olarak görevlendirilir. O zaman, odalıklar manasındaki shifular (世妇) hangi kadınlardır?

Klasiklerde ritüellere katıldığı, kurban etme törenlerinde saf tuttuğu ve hanedan ailesine gündelikçi gibi yardımcı olduğu söylenen odalıkların sorumluluğu, hükümdarın gecelik cinsel yaşamıyla sınırlı değildir.²⁰ Dolaysız aktarımda 'dünyevi kadın' ifadesine uyan odalıkların belki de içki içerken, konuşurken ve dans ederken dayanılmaz cazibesi hükümdarı büyülemiş; merasimlerde onların albenisinden istifade edilmiştir. Bu doğrultuda kıdem sırasında cariyenin önündedirler. Ritüel Kayıtları, ülke liderinin bir asilzade olan ilk eşi dışında kalan eşlerini, odalıklarını, hizmetkârlarını ve cariyelerini soyadlarıyla çağırması gerektiğini yazar; çünkü onlar hükümdarın kulu ve kölesidirler. Soyadlarıyla çağrılabilenler hanedan ailesi, hükümdarın ebeveynleri, kızları ve oğullarıdır (Liji, Qu Li II, 82, 110).

Altı yüz seneye yayılan ve erkeğin gücünü yükselten Shang döneminin bu eşitsizlikçi düzeninde asil kanı taşımayan herkesin sınıflara ayrıldığını, devlet çalışanlarının bile kulmuşçasına hanedana itaat ettiklerini görmekteyiz. Aristokratların tekelinde dönen katı bürokrasi, mesleği ve unvanı her ne olursa olsun bireyleri köleleştiren bir izanda meşrulaşmaktadır. Hükümdarın özel yaşamından tebaanın sosyal vaziyetine kadın-erkek, genç-yaşlı tüm bireyleri kimliksizleştiren hiyerarşi, asil-ehil ayrımını son haddine kadar uygular. Bu sava yaklaşmamıza olanak tanıyorsa klasiklerdeki "göğe, yere ve insana mütehakkim olan hükümdardır" söylemidir (Shuowen Jiezi, 2/4). Burada, taht sahibine tanrısal bir yüceliğin atfedildiği barizdir ve sanki yeryüzü topyekûn köleleştirilmektedir. Asillerin ulaştırıldığı dünya kurgusunda toplum fertlerine biçilen

¹⁹ En eski ansiklopedik sözlüklerden olan Erya (尔雅), Song hanedan (960-1279) döneminde 13 Klasik arasındaki yerini almıştır.

²⁰ Zhou Törenleri'nde saraylılardan sayılan odalıklar, hükümdarın kendisine de eşlerine de hizmet eden kadın kategorisinde anlatılır. Vazifelerinin başında ayinlere refakat etme, yiyecek içecek servisini düzenleme, yeri geldiğinde içkiyi tatma ve raks etme gelir (Zhouli, 1/132-133; 3/93).

roller alçalar; nitekim karşımıza tebaaya dayatılan hükümleri ve mücazaları ağırlaştırarak bir hukuk sistemi çıkar.

KÖLELERİN STATÜSÜ VE CEZALAR

Shang hükümdarının gizil irtibatlarla büyücülüğe merak salması ve bencil arzuların pençesine düşmesi, kendilerini yaratıcıyla eş tutturarak doğaüstü yetkiyi fütursuzca kullandıran etmenlerin başında gelir. Fal yazıtlarının kehanet metotları teşekkülü, batını-zahiri zıtlığının kâfi derecede karmaşıklaştığının belirtisidir. Klasiklerde geçen shangdi (上帝) kavramı, gökyüzündeki ilahi kudret tasavvurundadır; iradesiyle yeryüzüne hükmeder, yaptırım uygular, yöneticileri atar ve azleder.²¹ Fallar, geleceği ön görmek adına kâhinlere baktırılır, suallere shangdi aracılığıyla yanıt verildiğine kanaat getirilir. Bu inanışa rağmen o dönemi belgeleyen metinlerde bilge ruhun gökyüzüne aidiyeti fikrini saptıran hanedan ailesinin töreni ve ritüeli kendilerine mal ettiğini okumaktayız (Shujing, Zhoushu, 8 ve 10). Ölen ecdattan da shangdi iradesinden de medet umduran korku yön değiştirir ve Shang hükümdarlarına karşı beslenmeye başlar. Artık adanan kurbanlar ve tertiplenen merasimler atalara değil hanedana itaate dönüşür. Bu benmerkezci tutumla tebaasına statü belirleyip ceza kesen hükümdarların gerekçesi ise, emirlere uymayanların shangdi yaptırımlarıyla yüzleştiğidir.

Halkını doğaüstü alandan direktifler aldığına inandıran Shang hanedanı, yasa ve yasaklamaları bilfiil öznel avantaj sağlama maksadıyla işlevselleştirir. Soyluların düşüğünde kalan alt sınıfı mertebesine göre birbirinden ayıran hiyerarşi, köleleri de mertebesine göre ikiye ayırır: resmi köleler ve özel köleler.²² Yin harabeleri kalıntılarından öğrenilen, efendilerinin kabri etrafına binlerce kölenin gömüldüğüdür. Haliyle baskı ve sömürünün tarımdan el sanatlarına,

²¹ Shangdi, birebir "tanrı" çevirisine müsaittir; lakin bu kavram semavi dinlerden bildiğimiz yoktan var eden bir "rab" inancından tamamen farklı imgelemindedir. Çince de shang (上) üstlerde, yukarıda, yükseklerde, zirvede; di (帝) ise melik, hâkim, sahip anlamlarındadır ve beş hükümdar döneminden beri hükümdarın karşılığıdır. Bu iki terimin bir arada kullanılarak gökyüzüne yüklenen lahuti faraziye, elbette ki tesadüfi değildir. Antik Çin'de hükümdarlar, shangdi ile bahşedilen devlet yönetimi yetkisini shangdi adına kullanmaktadır. Hükümdarlar, ritüel faaliyetlerde büyü ve kurban yoluyla shangdi ile bağlantıya geçer, ondan buyruklar alır ve siyasal nizamı tayin eder. Bkz. Shujing, Shangshu, 7.

²² Bir önceki bölümde değindiğimiz hizmetliler ve serfler görevsel iken; resmi köleler ve özel köleler statüseldir. Guannu (官奴); vekillerden, subaylardan, ailesi öldürülen sivillerden oluşabilen resmi kölelerdir. Sinu (私奴) ise, saraya ve hükümdara birebir hizmet eden, odalıklardan, cariyelerden oluşabilen özel kölelerdir. Çince de guan (官) kamu çalışanı, yetkili, memur anlamlarındayken si (私) kişisel, bencilik, yasadışılık vari anlamlara da gelebilmektedir.

ordudan saraya bütün işleri ele geçirdiği ortadadır. Asiller, dededen toruna zorla sürdürüttüğü görev taksimiyle ehillerini yönetir; vekilin oğlu yine vekil; askerinin oğlu yine asker; köylünün oğlu yine köylü; hizmetçinin kızı yine hizmetçidir. Cebri ve mecburi çalıştırma, mülkiyet hakkı dolayısıyla aristokratlara ve bürokratlara kölelerin emeğini dilediğince istismar etmede konfor alanı açar, ne fermanlar mutlaktır ne de kanunlar. Hükümdar, istediği anda talimatlarda değişikliğe gidebilir. Alıkoyma, şiddete, işkenceye başvurma ve katliam yapma, kölelere uygulanan yaptırımların temel tanımlarıdır. Fal yazıtları, klasik metinler ve tarihi dokümanlarda 'ceza' ifadesini doğrudan veren xing (刑) kavramı, bu yaptırım türlerinin sosyal farizadan değil siyasal farizadan kaynaklandığını, hanedana zorbalık nakşettiğinden adil olmadığını; bu yüzden modern hukuk değerleriyle bağdaşmadığını tavzih eder.

Sima Qian'ın Tarih Kayıtları, cezaları yoğun olarak efsanevi hükümdarlar dönemine ait bölümlerinde işler: *"Hükümdar Shun kanuni tecziyeleri çizerek anlattı, beş cezaya ek olarak sürgünü getirdi, resmi görevlilere kırbaç; başışlanabilir suçlara para cezası önerdi ve 'felakete uğrarsan affedileceksin, hırsızlığa meyledersen cezalandırılacaksın' dedi."*²³ O çağlarda yazı yoktur, kaideler tahriri değildir; fakat nesilden nesile şifahen aktarılabilmıştır. Metinde geçen beş cezanın Büyük Yu tarafından yeniden formüle edildiği bilinmektedir (Zhou, 2007). Suçun büyüklüğüyle doğru orantılı olarak ağırlaştırılan yaptırımlar caydırıcıdır, bedende daimi hasar bırakan türdendir ve sonuncusu idamdır. Klasiklerde beş cezanın kölelere uygulandığı gayet açıktır; temel dayanaksa hiyerarşidir:

"Sosyal sınıflandırma gökten gelir. Kıdem sırasında hükümdardan sonra aristokratlar, aristokratlardan sonra bürokratlar, bürokratlardan sonra yüksek rütbeliler, yüksek rütbelilerden sonra ise sıradan insanlar yer alır. Nasıl ki sıradüzen beş basamaktır, cezalar da beşe ayrılır" (Shujing, Yu Shu, 4/2). *Beş ceza tebaayı tasfiye etmek için düzenlendi: damgalama, burun kesme, ayak kesme, iğdiş ve hadım etme, infaz"* (Zhouli, Qiu Guan Sikou, 57, 77).²⁴

²³ Shiji, Wudi Benji, 15. Çin ulusunun nasyonel atası kabulündeki Huangdi (tahmini MÖ 27.yy ila 25.yy), beş hükümdar döneminin ilk lideridir. Kendisinden sonra gelenlerle birlikte efsanevi hükümdarlar olarak anılırlar. Çin felsefesinde 'üç bilge' vasıflandırmasına layık bulunanlardan Yao ile Shun bu devrin son hükümdarlarıdır ve Büyük Yu, Xia hanedanı kurucusudur. Sima Qian'ın bu yorumuna göre hükümdar Shun'un egemenliği sürecinde cezaların denetim altına alındığı anlaşılır.

²⁴ Beş ceza (wuxing五刑): mürekkeple yüz damgalama (mo墨), burun kesme (yi劓), ayak kesme (yue刖), iğdiş ve hadım etme (gong宫), infaz (dapi大辟).

Neolitik devrin kabile yaşantısından köleci rejime geçiş, bu bağlamda hanedan kültürünün dayatmacılığıyla bir arada ilerler; çünkü ceza, hükümdarların kalabalıkları kontrol aracıdır. Hiyerarşiyi 'göğün buyruğudur' diyerek ehilleri itaatkârlığa baskılayan asiller, cezalandırma yöntemlerini de aynı hükme bağlayarak bizatihi keyfiyetten kaynaklı kararlarını göğün emriymişçesine halka empoze eder. Kölelerin kendi içinde görevsel ve statüsel gruplandırılmasına benzer durum beş ceza için de geçerlidir. Resmi görevlileri, askerleri ve hizmetlileri hedef alan yaptırımlar; tüccarları, çiftçileri ve köylüleri hedef alan yaptırımlardan farklı olsa da beş cezadan hangisinin seçileceği işlenen suça göre hafifler yahut ağırlaşır. Damgalama en hafifi; infaz en ağıridir. Damgalananlar kapı muhafızı, burnu kesilenler sınır muhafızı, ayağı kesilenler çiftlik muhafızı, hadım edilenler de sarayda oda muhafızı olarak zorla çalıştırılır (Zhouli, Qiu Guan Sikou, 84). Profesör Qiu Xigui, fal yazıtlarında sembollerle beş cezayı incelediği eserinde damgalamayı alın bölgesine oyularak dövme yapma, hadım etmeyi de kadının cinsel dürtüsünü ve üreme işlevini yok etme, erkeğinse cinsel organını kısmen ya da tamamen kesme şeklinde tanırlar (Qiu, 1992). Her bir cezanın vücuda bıraktığı zarar bakidir; lakin kamuya açık alanlarda çalıştırılanların resmi köleleri, saraya mahsus hizmetlerde çalıştırılanların özel köleleri ihtiva ettiği de atlanmamalıdır. Eziyet içerikli bu cezaların sonuncusu olan ve dünyevi yaşamı sona erdiren infaz da kendi içinde beş ayrı yöntemdedir: başı ve dört uzvu at arabasına bağlayarak vücudu ayırma, kaynar suyla yakma, kelle alma, teşhir ederek boynunu vurma ve boğarak asma.²⁵ İlk dört ceza, kölelerin statüsüne göre uygulanırken infaz, ülkenin dört bir yanında ayırım gözetmeden zalimane biçimde denir. Shang hükümdarı Tang, idam usullerini yasallaştırarak kaotik siyasetiyle tebaasını giderek korkutmuş, sürgün ve hapis müeyyideleri insan hayatına kast eden bu yaptırımların yanında sönük kalmıştır. Kendi adıyla anılagelen Tang cezaları, beş cezaya ilaveten bu dönemin köleci ve zulümcü politikasını bir kez daha kanıtlamaktadır.

Bahar Güz Kayıtları, hükümdar Tang'ın katı tekelci iktidarını şu sözlerle aydınlatır: *"Toplumun biat etmesi niyetiyle Tang cezaları*

²⁵ İnfaz yöntemlerinde fen wei zhan (分为斩) ve chelie (车裂) kafayı ve dört uzvu at arabasına bağlayarak bedenin parçalara ayrılmasıdır. Peng (烹) kaynar suyla yakma, xiaoshou (枭首) kelle alma, qishi (弃市) ahalinin önünde boynu vurma, jiao (绞) ise iple boğarak asmadır. Qin hanedanıyla (MÖ 221-207) birlikte bu yaptırımlara şeklen yeni idamlar getirilmiş; Sui hanedanı (581-618) sonrasıysa tüm infaz yöntemleri 'ölüm cezası' adı altında birleştirilmiştir.

yürürlüğe girdi.”²⁶ Keza Sima Qian, Shang yıllıklarında idama varan yaptırımlara gaddarca yeltenildiğini yazar: “soylular, durmadan homurdanan halka neticeleri haşın ve vahim olacak [yakma] cezası uyguladı.”²⁷ Burada isyanları önlemenin yanı sıra halktan tam teslimiyet istenmektedir; zira sosyo-politik düzenlemelerde memnuniyetsizlik yaşayan fertlerin şikâyetinde bulunma hakkı bile yoktur, sitem edemezler, dedikodu yapamazlar, mırıldanamazlar, cezası infazdır. Gerçekte bu infazın gizliden gizliye törenlere kurban seçme lehine gerçekleştiğini kestirmek zor olmamalıdır. Fal yazıtları uzmanı olan tarihçi Hu Houxuan, Shang hükümdarlarının bu yaptırımları öldürücü boyuta kasten taşıdığını söyler ve köleler arasından rastgele seçilerek katledilen insan sayısının on binleri geçtiğini belirtir (Hu, 1974: 57).

Bu değerlendirmeden hareketle, savımızı daha da güçlendirmek adına kadın-erkek kölelerin kurban edilme timsallerini izah etmek elzemdir. Xiaların atalarına sunduğu kurbanlar ekseriyetle hayvanlarken Shangların adağı elleri bağlanmış, bedeni yaralanmış tutsaklardır. Yin harabelerindeki sembollerden biri hükümdarın feda ettiği kişinin totemidir: yi (彝). Yi teriminin manası elleri önden veya arkadan bağlı tutsağın başı kesilerek kurban edilmesidir. Ritüel Kayıtları, bu sembolü ‘ayinde kurban aracı’ formunda açımalar (Liji, Ji Tong, 31). Bu törenlerde kanı akıtılan insan sayısının her defasında düzinelere vardığını vurgulayan filolog Zhan Yinxin, genç-yaşlı kadınların, erkeklerin, mahkûmların ve hatta vekillerin soylularca yi totemine kurban gittiğine; çünkü arkeolojik kazılarla Yin mezarlarında bulunan insan kemiklerinin geniş ölçekte başsız olduğuna değinir (Zhan, 1986: 115). Xia dönemi atalar kültürü geleneğini içeriksel ve yöntemsel açıdan amacından aştıran Shanglar, köleleştirme politikasını ritüel alışkanlıkla harmanlayarak beşeri katliamın tüyler ürperten manzarasını çizer. Ne resmi köleler ne de özel köleler, hiçbir müspet imtiyaza nail olmadığı gibi yaşam ile ölüm arasındaki ince çizgide efendilerine boyun eğerek yalnızca nefes alırlar. Esasında diyebiliriz ki, ecdadın ruhuna saygı ve korku

²⁶ Chunqiu Zuozhuan, Zhaogong 6. yıl. Bahar Güz Kayıtları (Chunqiu 春秋), 13 Klasik eserleri arasında Doğu Zhou hanedanı ikinci periyodu olan İlkbahar-Sonbahar (MÖ 771-476) dönemi yıllıklarıdır. Bu metnin Zuo nüshası, kronolojik anlatım üslubuyla hükümdarların tahtta kaldığı süreyi yıl bazlı ele alır ve Zhouların evveliyatına da havi olduğundan tek başına bir klasik özelliği taşır.

²⁷ Shiji, Yin Benji, 31. Neticelerini haşın ve vahim olarak açıkladığımız ceza türü paoluo (炮烙), bir idam usulüdür. Cezalandırılan kişi kalın bir kütüğe, kazığa bağlanır, ayaklarının dibinde kömür ateşi yakılır ve o kişi yanarak can verir. Kölenin kızgın kömür üzerine yatırılıp yakıldığı ve soylulara kurban olarak sunulduğu ritüellerde de bu idam usulü yaygındır (Pu, 2007).

hisleriyle kökleşmiş merasimler Shang hükümdarlarının inisiyatifinde bambaşka yönelimlere tekâmül etmiştir. Asil kanın sülalesinden doğmayanların sosyal statüsü uyarınca 'köle' sayıldığı bu düzende vekillerin, âlimlerin ve çiftçilerin birbirlerinden mesleki ihtisasları dışında farkları yoktur. Buna paralel hizmetliler, cariyeler, hadımlar, mahkûmlar da unvandan gayrı hanedanın kullarıdır. Öyle ki kurban etme ayinlerinde her bir toplum ferdinin infaz emri verilebilmekte; devlet görevlilerine bile iltimas geçilmemektedir.

Bu takdirde Shang hanedanının özel mülkiyet düşüncesi, hizmetliler ile serfleri görevsel ayrıma iterken resmi köle-özel köle sınıflandırmasını statüsel seviyede tutar. Asilleri ehillerden üstün kılan hiyerarşi, bu bakımdan antik Çin'in siyasi ideolojisinde köleliği olanaklı hale getirir. Cezalar makul değildir; yaptırımlar insafsızdır; katliamlarsa azap vericidir. Shang hükümdarlarının örfi kuralları hiçe sayması hasebiyle zalimleştiği göz önünde bulundurulduğunda, hüküm ve mücazat standardının olağan bir hukuki adaletle yakından uzaktan dengelenmediği nettir. Örneğin en ufak bir suç, damgalama cezasıyla karşılık bulurken cezayı çeken kişinin yüzünde damgalanmanın kalıcı bırakması, caydırıcılıktan çok acımasızlıkla ilintilidir. Burnun ve ayağın kesilmesi de bir o kadar hayati fonksiyonları engelleyicidir. Normal standartlardaki yaptırımlar sürgün etme, hapse atma gibi yöntemlerde iken Shang hükümdarlarının işkence yoluna başvurması, ancak baskıcı ve dayatmacı yönetim anlayışıyla açıklanabilir. Bu denli ağır bir ceza sistemine eşlik eden mülkiyet-esaret müteakibliyeti, sosyal tabakalaşmanın önüne geçmekte; aristokratların ve bürokratların kişiselleştirdiği bir faydacılığa dönmektedir. Toprağın da insanın da sahibi konumundaki soylular, toplumu kendilerine kul, köle edebilmiş; hak, imtiyaz, ayrıcalık vari beşeri hürriyetler tebaanın elinden alınmıştır.

Çalışmamıza girizgâh yaparken tarihçilerin Çin'de köleliğin var olup olmadığı ve hangi dönemlerle sınırlandığı hakkındaki tartışmalı görüşlerini yeniden masaya yatırırsak, Shang dönemi boyunca köleliğin izlerini saklamayan Guo Moruo ile fikir birliğine varmaktayız. Öte yandan kadim Çin tarihinin hiçbir devrinde köleliğin denenmediğini dillendiren Huang Xianfan'ın iddiasını ise çürütmekteyiz. Hükümdar Tang'ın cezalarını bir kenara koyup Tarih Kayıtları içinde hükümdar Zhou'nun gaddarlığını okuduğumuz zaman, iki katliam örneğiyle daha karşılaşıyoruz: hai (醢) ve fu (脯). Bu işkence yöntemleri parçalayarak öldürmeye emsaldir. Her ikisinde de

öldürülen kişinin etlerinin kurutulduğu, dahası yemek için üst tabakaya servis edildiği iması metinlerde mevcuttur:

“Üst rütbeli vekil Liu, kızını hükümdara sundu, uçarıklarından şikâyet edince de hükümdar öfkeyle kızı parçalara ayırdı ve etlerini babasına yolladı. Liang sülalesinden Peng Yue'yi katleden hükümdar, onun etlerini çektirip diğer beylere ikram etti” (Shiji, Yin Benji, 31; Qingbu Liezhuan, 13).

İnsanın kurban edildiği ve etinin tüketildiği yerde ritüel alışkanlığın ulaştığı bu boyut endişe ve dehşet vericidir. Şüphesiz ilkel çağlardan beri çoğu kültürde tanrılara şükran, refah ya da kıtlıktan, felaketten korunma gibi meramlarla insanların kurban seçildiği; üstelik bazen kralların bile kendi canlarından bu uğurda vazgeçtiği tarihi kaynaklarında okunabilen yaygın bir bilgidir (Campbell, 2014). Buna benzer herhangi bir tasarı, antik Çin ile; özellikle de Shang dönemindeki ritüel katliamla kıyaslanamaz. Şayet hükümdarlar gökyüzündeki ilahi kudretin koruyuculuğunu dileyseydi, gazabından korksaydı ve sakinleşmesine çaba harcasaydı, Xiaların törensel faaliyetleri süregelirdi. Yanı sıra, parçalanarak öldürülen vekil Liu'nun kızı ile Peng Yue'nin shangdi namına sunulan kurban olmadıkları da bellidir. Shang hükümdarları kendilerini yücelterek toplumu köleleştirme gayreti göstermiştir; bu nedenle kurban ayinlerinin akıl almaz akibeti ve vahameti gizlenemeyecek kadar korkutucudur.

Kazıklarda yakılan, boğulan, kafası kesilen, eti pişirilen ve muhtemelen kanından yararlanan tutsaklar²⁸, Shang hanedan yıllarında hiyerarşi temelinden köleleştirmenin deneyimlendiğine en açık delildir. Neolitik devirlerden beri benimsenen sıradüzenin Konfüçyüs öğretisine de girmesiyle Çin'de yirminci yüzyılın başına dek kıymetlendirilen hiyerarşi, köleliğin Shanglardan sonra bitmediğine işarettir. Zhoular, despot rejimi yıkıp feodal sistemi kursa da hükümdara ve asillere ayrıcalıklı konum inşa eden hiyerarşik basamaklar sistematikleşerek devamlılığını korur. Resmi köleler, işkoluna göre çalıştırılır; köylüler ve çiftçiler asillerin toprağını ekip biçer; cariyelerden hadımlara tüm özel köleler ise saraya hizmetini sürdürür. Sekiz yüz küsur senelik zamanda asil-ehil ayrımı sona ermemiş; bilakis hükümdarın merkezi idareciliğinin ayrılmazı olmuş;

²⁸ Fal yazıtlarındaki qiu (汙) sembolü, sıklıkla kurban edilen insanın kanına atıfta bulunur. Kanın içilmesine dair bilgiler net olmamakla birlikte ritüel faaliyetin gerçekleştiği alana ve sunaklara kan döküldüğü rivayetler arasındadır.

derebeyliklere bölünen topraklar köle sahiplerine dağıtılmış ve halk yine efendilerine karşı riayete zorlanmıştır (Guo, 1999). Dolayısıyla, beyliklerin birleştirilmesiyle ilk imparatorluğun kurulduğu Qin dönemi ile bu dönemin sonrasında egemenlik kuran Han hanedanı (MÖ 206-MS 220) döneminde köleliğin sona erdiği kanısında olan ve Han hükümdarlarının köleliğin bıraktığı sefaleti bertaraf ederek fertlere eşit haklar verildiğini anlatan tespitler de dayanaksızdır.²⁹

Han dönemi siyasetiyle müreffeh bir toplum yaşamı saptanmakla birlikte saltanatla bağdaşan saray kültürünün her geçen asır patrimonyal bürokrasiye sığınması, özel kölelerin sayısını arttıran etkendir.³⁰ Shangların tiranlığı terk edilmiş olsa da hizmetliler ve serfler yine mal gibi alınıp satılmış; cariyeler ve odalıklar antik çağa oranla fazlalaşmıştır. Çince'de 'arka saray' anlamına gelen, hükümdarın mahremine vurgulayan ve harem müessesini bizlere sezdiren hougong (后宫), milattan önce unvana göre ayrılan kadın-erkek saray görevlilerine milattan sonraki hanedanlarca kıdem hiyerarşisi uygulatan saray sistemidir. Bu sistem, ilerleyen dönemlerde karmaşıklaşmış, kapalı kapılar ardında iğdiş edilenlerle³¹ uygunsuz ilişkiler patlak vermiş, çok eşliliğin muhassalası itibariyle kadınların sesi yükselmiş, refikalar ritüel faaliyetlere katılmış ve lüzum halinde naipliğe soyunmuştur. İlk eşler asilzade olmasına rağmen, politikaya karışmasınlar diye hükümdarlar evlenmeye sıcak bakmamaya başlamış, hiçbir hak talep edemeyen cariyeler ve odalıklarla sarayı doldurmuşlardır. Ceza ve infaz şeklen değişse de rafa kaldırılmamış; erkeklerin çocuklukta ya da erişkinlikte hadım edilerek saray bünyesinde zorla çalıştırılması ısrarla şartlandırılmıştır. Özetle bazı taraflar, milli duyguların baskın çıkmasından mütevellit reddedici bir tutum sergilese de kurulan son hanedan Qing'e dek kölelik, Çin'de varlığını sürdürmüştür.

²⁹ Guo Moruo (1984), Qin ile Han dönemleriyle birlikte tarım, sanayi ve ticarete kölelikten kısmen vazgeçildiğini; fakat hane içi özel kölelerin hizmete devam ettiği vurgular. Benzer şekilde Batılı Sinologlar, bu dönemlerde köleleştirilen tarım işçilerinin azat edildiğini; ama savaş esirleri ile hükümlülerin zorla çalıştırılma kapsamında köleleştirilmeye devam ettiklerini yazar (Lewis, 2007: 250; Yates, 2002: 313).

³⁰ Sima Qian, Qin hanedanı düşünürü Shang Yang'ın (MÖ 390-338) reformlarını "aristokrat sülalenin tarladaki cariyeleri" adıyla kaydeder. Demek ki özel köle statüsündeki cariyeler, odalıklar ve hizmetkârlar soyluların kendilerine tahsis ettiği mülk niteliğindedir. Dahası Sima Qian, özel kölelerin yalnızca kadınlardan oluşmadığını ve hükümdarların yatak odalarında hemcinsleriyle birlikte uyduğunu da ince bir üslup ile yazar. Ayrıntılar için bkz. Shiji, Shang Jun Liezhuan ve Ning Xing Liezhuan.

³¹ Çin tarihinde hadımlık olgusu ve hadımların saraydaki görevleri hakkındaki detaylar için bkz. Görez, 2016.

SONUÇ

İlkel kabile topluluklarında, geçim kaynağı ve kazanç ortaklaşa paylaşılırken yerleşik düzene adapte olan kavimlerde, insanın insan tarafından sömürülmeye başlanmasıyla köleleştirme resmen müesseseseleşir. İlk kez hangi coğrafi bölgede görüldüğü hakkında bilimsel çalışmalar kesin malumat vermese de Asur, Babil ve Mısır uygarlıklarında, yüzyıllar sonra şehir devletleri kuran Roma ve Yunan imparatorluklarında köleliğin gelişimindeki nedensellik benzerlik gösterir; borçlar, savaşlar, inşaatlar, ticari pazarlıklar gibi. Kısmi de olsa efendilerince lütfedilen hakları vardır; evlenebilirler, azat edilebilirler ve hürleşebilirler. Çin'de yazılı tarihe imza atan Shangların toplumu köleleştirmedeki temel dayanağı ise, diğer uygarlıklarda tespit edilen nedensellikten farklıdır. Aristokrat ve bürokrat zümre, asil kandan gelmeyenlerin köle statüsünde doğduğu inanışıyla tüm fertleri kendilerine kul sayar. Modern siyasi dilde bakanın karşılığı vekiller, eğitimcinin karşılığı âlimler ve daha pek çok meslek erbabının unvanı uğraşısıyla ilgili olup hiyerarşinin asil-ehil ayırımında ehil sınıftadırlar. Onlar, efendilerine mutlak itaate baskılanan, asillerin emrinde zorla çalıştırılan basit birer mülktürler. Çin'den batıya gidildikçe gözlem yapılabilen '*kölenin azadı*' olgusuna Shanglarda rastlanmaz. Hürler, yarı hürler, köleler formunda bir dağılım da bulunmaz; bireyler ya hürdür ya da köledir. Çünkü dağıtıcı ve denkleştirici adaletle uyuşmayan hukuki yaptırımlara tabii cezai koşullar, infaz yöntemleri ve insanın kurban edildiği ritüeller had safhadadır. Soylularla eşit haklara sahip olmayan halk, sosyal tabakalaşma sonucu görevsel bağlamdan hizmetliler ve serfler; statüsel bağlamdan da resmi köleler ve özel köleler sınıflandırmasındadır.

Edindiğimiz bulgular ışığında, hiyerarşik örgütlenme esas alınarak bu dönemde denenen köleliğin başlıca sebebinin Shang hükümdarlarının semavi alana ilişkilendirdiği ilahi kudretle kendilerini eş tutmaları olduğu sonucuna varılmıştır. Önceleri ata ruhların göğe yükselişiyle hürmet edasında gerçekleşen merasimler, bilgeliğin ve erdemliliğin önemiyle alakalıyken altı asırlık Shang hükümlerinin boyunca hakiki gayesini yitirerek soylu kesimin zevk yuvasına dönüşür. Gerek fal yazıtları gerek klasik metinler gerekse tarihi belgeler, saray azalarının ritüel ve tören usullerinde değişikliğe gittiğini, tebaayı hakir gördüğünü, üstüne üstlük kölelere işkence ettiğini ispatlar. Zaten ataerkillik kadının saygınlığını bitiren bir

hâkimiyet biçimidir. Buna patrimonyallık eklendiğinde yurttaşların kadın-erkek bakılmaksızın mütemadi hizmete boyun eğdirilmesi, köleleştirmenin asla yok sayılamayacağını savlamamızı muktedir kılar. Bir ihtimal başlangıçta, avcı-toplayıcılıktan tarım ile hayvancılığa atılan adımlar, idari ve iktisadi kalkınmada kas gücü gereksinimini hissettirmiş; külfetli işlerde köleler kullanılmak istenmiş olabilir. Fakat Shang hükümdarlarının asil kanı sözgelimi yüce farzındaki tasavvuru, kendi soyundan başka herkesin köle mertebesinden çıkamayacağını savunur niteliktedir. Sıradüzenle belirlenen rütbe ve mevki, çalışma potansiyeli vaadindeyken dünyevi ötesiyle kurulan mistik bağ, ülke liderini neredeyse ilahlaştırdığından halkı hükümdarın kulu varsayar. Köleleri yaşatan da öldüren de hükümdarın buyruklarıdır; ama tebaa, buyrukların gökten geldiğine inandırıldığından dolayı hiçbir surette isyankâr olamaz ve hanedana itaatkâr kalmaya mahkûmdur. Nihayetinde Shangların bu hodpesent ve müstebit zihniyeti, tanrıculığı oynayarak '*yöneten de benim, katleden de benim*' çıkarımı yaptırabildiğinden sosyolojik altyapı, toplumsal tabakalaşma neticesinde yaygınlaşan köleleştirmenin ilerisine gitmekte ve toplumu hanedana karşı kullaştırmaktadır.

Kaynakça

Bahar Güz Yıllıkları Zuo Nüshası Notları/Chunqiu Zuozhuan Zhu春秋左传注 (2018), Yang Bojun (ed), Zhonghua Shuju, Beijing.

Belgeler Klasığı Koleksiyonu/ Shujing Jichuan书经集传 (2018), Zhongguo Shudian, Beijing.

CAMPBELL, Roderick (2014), Violence and Civilization: Studies of Social Violence in History and Prehistory, Oxbow Books, Oxford.

CHEN, Minzhen 陈民镇 (2017), "Köle Toplum Tartışması-Çin'in Köle Toplum Aşamaları Üzerine Çekişmeleri Yeniden Değerlendirme/Nuli Shehui Zhi Bian-Chongshen Zhongguo Nuli Shehui Jeiduan Lunzheng奴隶社会之辩 - 重审中国奴隶社会阶段论争", Tarih Araştırmaları/ Lishi Yanjiu 历史研究, Sayı 1 期, s. 159-178.

Erya 尔雅 (2015), Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe, Beijing.

EVERETT, Susanne (2014), History of Slavery, Chartwell Books, New York.

GÖREZ, Feyza (2016), "Üçüncü Cinsiyetin Dünyası: Çinli Hadımlar", Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı 3(6), s. 76-86.

GUO, Moruo 郭沫若 (1984), Kölelik Çağı/ Nuli Zhi Shidai 奴隶制时代, Renmin Chubanshe, Beijing.

GUO, Xiaoling 郭小玲 (1999), "Antik Dünyada Kölelik ve Modern İnsan Yorumlamaları/Gudai Shijie Nuli Zhi He Jin Xiandai Ren de Quanshi 古代世界的奴隶制和近现代人的诠释", Dünya Tarihi/ Shijie Lishi 世界历史, Sayı 6 期, s. 85-99.

HUANG, Xianfan 黄现璠 (1950), Çin'in Yin Dönemi Sosyal Tarihi/ Zhongguo Yindai Shehui Shi 中国殷代社会史, Guangxi Daxue Qianyin, Guilin.

HU, Houxuan 胡厚宣 (1974), "Çin Köle Toplumunda İnsan İşkenceleri ve İnsan Kurbanlar/ Zhongguo Nuli Shehui De Renxun He Renji 中国奴隶社会的人殉和人祭", Kültürel Kalıntılar/Wenwu 文物, Sayı 8 期, s. 55-67.

JOHNS, Claude H.W. (2016), Babylonian and Assyrian Law, Contracts and Letters, Palala Press, Wisconsin.

LEWIS, Mark Edward (2007), The Early Chinese Empires: Qin and Han, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.

LUO, Kaiyu 罗开玉 (2009), Qin, Han ve Üç Hanedan Dönemlerinde Köleler: Chengdu Örneği/Qin Han Sanguo Shiqi De Nuli-Yi Chengdu Wei Li 秦汉三国时期的奴隶—以成都为例, Chengdu Üniversitesi Dergisi/Chengdu Daxue Xuebao 成都大学学报, Sayı 6 期, s. 9-18.

MARX, Karl, ENGELS, Frederick, The Communist Manifesto, International Publishers Co., New York.

PATTERSON, Orlando (1982), Slavery and Social Death: A Comparative Study, Harvard University Press, Cambridge.

PU, Jingyan 蒲静琰 (2007), Doğal Ölüm Yok: Antik Çin'de İşkence/ Bu De Hao Si - Zhongguo Gudai Kuxing 不得好死 - 中国古代酷刑, Yizhan Wenhua, Taipei.

QIU, Guozhen 邱国珍 (2005), "Halk Kültürü ve Kadımların Sosyal Statüsü - Kadın Örnek Olduğunda Minsu Wenhua Yu Nüxing Shehui Diwei - Yi Shezu Nüxing Wei Li 民俗文化 with 女性社会地位-

以畚族女性为例” ,Folklor Araştırmaları/Minsu Yanjiu 民俗研究, Sayı 4期, s. 41-49.

QIU, Xigui 裘锡圭 (1992), Antik Çin Paleografisi Koleksiyonu/Guwenzi Lunji 古文字论集, Zhonghua Shuju, Beijing.

Ritüel Kayıtları/ Liji 礼记 (2017), Hu Pingsheng (ed.), Zhonghua Shuju, Beijing.

SERTDEMİR, İlknur (2023), “Çin Klasiği Ritüel Kayıtları'na Göre Antik Çin'de Kadının Toplumsal Statüsü”, Edebiyat ve İnsan(lık) içinde, s. 237-258, Funda Kızılar Emer & İnci Aras (ed), Nisan Kitabevi, Eskişehir.

SERTDEMİR, İlknur (2021), “Antik Çin'de Geleneksel İnanışlar ve Sosyokültürel Sisteme Etkileri”, 3. Uluslararası Kültür, Sanat ve Edebiyat Kongresi Bildiriler Kitabı, 8 Ekim 2021, Haz. Cavit Polat ve Abdullah Gümüş, UKSEK Yayınları, Ankara, s. 2-14.

SHA, Wenhan 沙文汉 (1984), Çin'deki Kölelik Sistemi Hakkında/ Zhongguo Nuli Zhidu Tantaoyao 中国奴隶制度探讨, Shanghai Shehui Kexue Chubanshe, Shanghai.

Shuowen Jiezi 说文解字 (2018), Chen Yiru (ed.). Yanjiu Chubanshe, Beijing.

SIMA, Qian 司马迁 (2014), Tarih Kayıtları/ Shiji 史记, Wang Yunwu (ed), Chongwen Shuju, Taipei.

Şiirler Klasiği/ Shijing 诗经 (2018). Luo Yuming (ed.), Sanqin Chubanshe, Xi'An.

WATSON, James L. (1980), Asian and African Systems of Slavery, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.

XIAO, Gongquan 萧公权 (1998), Çin'in Siyasi Düşünce Tarihi / Zhongguo Zhengzhi Sixian Shi 中国政治思想史, Liaoning Jiaoyu Chubanshe, Liaoning.

XIE, Xiangyun (2021), “The Development Process of Human History: Guo Moruo's Historical Thoughts”, Voice of the Publisher, Sayı 7, s. 56-62.

YATES, Robin D. S. (2002), “Slavery in China: A Socio-cultural Approach”, Journal of East Asian Archaeology, Vol 3, s. 283-331.

YU, Xingwu 于省吾 (1996), *Fal Yazıtları Karakter Yorumlaması/Jiaguwenzi Gulin* 甲骨文字诂林, Zhonghua Shuju, Beijing.

ZHAN, Yinxin 詹鄞鑫 (1986), "Fal Yazıtlarındaki Yi Kavramının İzahı/ Shi Jiaguwen Yi Zi 释甲骨文彝字, Pekin Üniversitesi Dergisi/Beijing Daxue Xuebao 北京大学学报, Sayı 23/2期, s. 116-123.

ZHOU, Dongping 周东平 (2007), *Çin Hukuku Tarihi/ Zhongguo Fazhi Shi* 中国法制史, Xiamen Daxue Chubanshe, Xiamen.

Zhou Törenleri/ Zhouli 周礼 (2019), Jiangsu Renmin Chubanshe, Nanjing.

Araştırma Makalesi

OBAMA DÖNEMİ ABD-ÇİN İLİŞKİLERİNDE EKONOMİ: BİR DENGELİYEMEME HİKÂYESİ

Mustafa Özcan ŞEN*

Öz

Bu çalışmanın amacı ABD-Çin ilişkilerinin önemli bir kısmını oluşturan ekonomik ilişkilerin Barack Obama döneminde gelmiş olduğu noktayı ve ABD'nin Çin'i dengelemek için yürüttüğü politikaların yine Obama dönemindeki başarısızlığını tartışmaktır. Bu tartışmada Obama'nın ilımlı ve iş birliğine dayalı politikalarının etkilerine değinilecek, iki ülke arasında Obama tarafından yürütülen politikaların sonuçları gösterilmeye çalışılacaktır. Çalışmada ABD resmi internet sitesinden alınan verilere yer verilmiş, objektif bir bakış sunulmak istenmiştir. Soğuk Savaş sonrasında Çin'in yükselişini gören ve Çin'i bir tehdit olarak benimseyen ABD, bölgesel iş birliği örgütleriyle, Çin'in para birimine düzenleme getirme çabalarıyla ve Çin'e ihracat kotası getirme politikasıyla ekonomik anlamda Çin'i dengelemeye çalışmıştır. Bulgular neticesinde Obama'nın görevde olduğu 2009-2017 yılları arasında Çin ile ABD arasındaki mal ticareti göz önüne alındığında ABD'nin her yıl giderek artan biçimde dış ticaret açığı verdiği görülmüştür. Bu bulgulardan yola çıkarak ABD'nin dengeleme politikalarının Çin'in yükselişini önleyemediği görülmüştür.

Çalışma, Obama'nın Çin'i dengeleme ve Asya'ya yönelme stratejisinde başarılı olup olmadığını tartışacak ve Trans-Pasifik

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, E-posta: mustafasencomu@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-7079-3515,

Makale Gönderim Tarihi: 06 Ocak 2024; Makale Kabul Tarihi: 22 Ocak 2024.

Önerilen Atf: Şen, M. Ö., (2024). OBAMA DÖNEMİ ABD-ÇİN İLİŞKİLERİNDE EKONOMİ: BİR DENGELİYEMEME HİKAYESİ, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 7(13), s.72-98.

Ortaklığı (TPP) gibi iş birliklerinin ne kadar fayda sağladığını ve uzun vadede nasıl bir fayda sağlayacağını göstermeye çalışacaktır. Çalışma Obama'nın Çin'i dengeleme stratejisinin kısa vadeli başarısızlığını ve Çin'i dengelemek için geliştirilen stratejilerin bir "dengeleyememe" hikâyesine dönüştüğünü göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, Çin Halk Cumhuriyeti, ABD-Çin İlişkileri, ABD Dış Politika Analizi, Trans Pasifik Ortaklığı

ECONOMICS IN US-CHINA RELATIONS IN THE OBAMA ERA: A STORY OF FAIL-BALANCING

Abstract

The aim of this study is to discuss the state of economic relations, which constitute an important part of US-China relations, under Barack Obama and the failure of the US policies to balance China under Obama. In this discussion, the effects of Obama's moderate and cooperative policies will be mentioned and the results of the policies carried out by Obama between the two countries will be shown. The study includes data from the official website of the United States and aims to present an objective view. Seeing China's rise in the post-Cold War era and perceiving China as a threat, the US has tried to balance China economically through regional cooperation organizations, efforts to regulate China's currency and the policy of imposing export quotas on China. As a result of the findings, when the trade of goods between China and the US between 2009 and 2017, when Obama was in office, was taken into account, it was observed that the US had an increasing foreign trade deficit every year. Based on these findings, it is seen that the US balancing policies have failed to prevent the rise of China.

The study will discuss whether Obama has been successful in his strategy of balancing China and pivoting to Asia, and will try to show how much benefit cooperation such as the Trans-Pacific Partnership (TPP) has provided and how it will benefit in the long run. The study aims to show the short-term failure of Obama's China-balancing strategy and that the strategies developed to balance China have turned into a story of "fail-balancing".

Keywords: *The United States of America, The People's Republic of China, US-China Relations, US Foreign Policy Analysis, Trans Pacific Partnership*

GİRİŞ

ABD ve Çin arasındaki ilişkiler uluslararası politikayı tarih boyunca etkilemiştir. Çin'in uzun yıllar dışa kapanmış olması ve ABD'nin yıllarca SSCB ile rekabet içinde dış politika yürütmesi Çin'in yükselişi için zemin hazırlamıştır. Ancak Çin, uzun yıllar boyunca uluslararası sistemin başat aktörlerinden biri olamamış, Mao Zedong'un son yıllarına kadar uluslararası politikayı etkileyebilecek potansiyele ulaşamamıştır. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin SSCB'yi saf dışı bırakıp tek güç olarak kalması, Çin'in ise Zedong'dan sonra dışa açılarak yükselişe geçmesi ABD-Çin ilişkilerine yeni boyutlar kazandırmıştır.

Çin'in 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğiyle daha fazla göze batan yükselişi ABD tarafından hem ekonomik hem de siyasi olarak endişeyle karşılanmıştır. Bu sebeple Soğuk Savaş sonrasında ortadan kalkan SSCB tehlikesinden sonra ABD, yeni bir tehlike olarak Çin'in yükselişini belirlemiştir. Bu endişe ABD dış politikasında paradigma değişimlerine yol açmış, ABD'nin Rusya ile olan rekabetinin yerini Çin'i dengeleme politikaları almıştır. Uluslararası politikanın uzun yıllar başat aktörü konumunda bulunan ABD'nin yeni bir tehlike olarak Çin'i ön görmesi sebebiyle bu politikalar yalnızca ABD dış politikasını değil aynı zamanda uluslararası politikayı da etkilemiştir. Böylece ABD ve Çin'in politikalarında yaşanan değişimler, başta Çin ve ABD ile ticaret ortaklıkları bulunan ülkeler olmak üzere dünyanın birçok ülkesini yeni politikalar benimsemeye mecbur bırakmıştır. ABD-Çin arasındaki bu rekabet, iki ülkenin kendi dış politikalarında yaşanan idealizm-realizm çatışmasının da gözle görülür bir yansıması olmuştur. Çalışma bu sebeple uluslararası politikada ekonomik dalgalanmaları ve iki başat aktörün kendi dış politikalarında yaşadığı teorik dilemmaları anlamak için yeni bir bakış açısı sunmayı ve dengeleme politikalarından ziyade bu politikaların ve başarısızlığını tartışmayı amaçlamaktadır.

Obama'nın 2009'da ABD başkanlık koltuğuna oturmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler de Obama'nın ılımlı dış politika ilkeleri çerçevesinde gelişmiş, iki ülke iş birliği ve ortaklıklar için adımlar atmaya başlamıştır. Ayrıca Obama döneminde iki ülkenin ekonomik ilişkilerinde de artış gözlenmiştir. 2016 yılında gelindiğinde Çin, ABD'nin en büyük mal ticareti ortağı olmuştur. Ancak iki ülke

arasındaki dış ticaret açığının ABD aleyhine giderek artması ABD'yi yeni adımlar atmaya itmiştir. Çin'in yükselişinin dengelenmesi amacıyla TPP'ye katılım, Yuan'ın değerinin düzenlenmesi, ihracat kotaları konması gibi tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Ancak bu tedbirlerin ne gibi sonuçlar doğurduğu giderek daha da tartışmalı hale gelmiştir. Çalışmada bu tartışmalı durum yeni bir kavram ile ele alınarak ve hem literatürdeki diğer çalışmalara referansla hem de ABD hükümetinin resmi verileriyle somutlaştırılmıştır. Ayrıca çalışmada güç dengesi ve tehdit dengesi teorileriyle dengeleme yaklaşımlarına yönelik kuramsal çerçeve sunulmuş, ABD'nin Çin'i dengeleme stratejisi bu kuramsal çerçeve ile derinleştirilmiştir.

Uluslararası ilişkiler literatüründe ABD'nin Çin'i dengeleme politikalarına birçok çalışmada yer verildiği görülmektedir. ABD'nin Çin'i dengelemek için attığı adımların uzun vadede olası başarıları diğer çalışmalarda detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Dengeleme kavramının başarısızlığı da Bock ve Henneberg'in "Why Balancing Fail" isimli makalesinde incelenmiştir. Ancak bu çalışma bu politikaları Bock ve Henneberg'in çalışmasından yola çıkarak "dengeleyememe" yani fail-balancing politikaları olarak nitelendirmesiyle yeni bir uluslararası politika kavramı ortaya atarak diğer çalışmalardan ayrılmıştır. Çalışma bunu yaparken alandaki diğer birçok çalışmayı referans almıştır. Ayrıca literatürde dengeleme kavramı üzerine yürütülen tartışmaların bolluğuna nazaran dengelemenin başarısızlığı üzerine yürütülen tartışmalar çok daha nadir görülmüştür. Bu sebeple çalışma ve ele alınan problem, uluslararası ilişkiler literatürü açısından yeni bir bakış ortaya koyması sebebiyle önemlidir.

KURAMSAL ÇERÇEVE: TEHDİT DENGESİ TEORİSİ VE DENGELEME DAVRANIŞI

Kenneth Waltz'a göre güç dengesi kavramı, modern uluslararası ilişkiler teorisinin çok daha öncesine tarihlenebilecek bir kavramdır. Waltz, güç dengesi kavramının Machiavelli tarafından geliştirildiğini düşünmenin şaşırtıcı olmayacağını, Machiavelli tarafında geliştirilmemiş olsa da siyaset olarak bahsedilen kavramın kendi içinde açıklanabileceği düşüncesiyle güç dengesinin üzerine kurulacak zemini Machiavelli'nin oluşturduğunu belirtmiştir (Waltz, 1979:117). Bock ve Henneberg ise David Hume'un güç dengesini bilimsel bir yasa olarak gördüğüne, Waltz'un "eğer uluslararası

siyasetin belirgin bir teorisi varsa, o da güç dengesidir” sözlerine atıf yaparak güç dengesi ve dengelemenin çok eski ve temel bir kavram olduğunun altını çizmiştir (Bock ve Henneberg, 2013:5). Dengeleme kavramı ise güçlenen ve bölgedeki statükoyu bozan aktöre karşı diğer aktörler tarafından güçlenmesini durduracak politikalar yürütülmesi olarak tanımlanabilir.

Walt’un güç dengesi teorisi uzun yıllar kabul görmüş olsa da 1985 ve 1987 yıllarında Stephen Walt tarafından tehdit dengesi teorisi ortaya atılmıştır. Walt tehdit dengesi teorisinde Walt’un yalnızca güce yönelik düşüncesine karşı çıkmıştır. Çünkü Walt yalnızca gücü ön planda tutmuş, diğer aktörleri göz ardı etmiştir. Ancak devletler için güç önemli olsa da tek aktör değildir (Walt, 1987:21).

Walt, bir devletin tehdit olarak görülmesini ise dört farklı unsur ile açıklamıştır:

1. Toplam güç: Bir devletin toplam kaynaklarıdır. Diğer bütün faktörler eşit olarak kabul edildiğinde bir devletin elinde bulunan toplam güç, diğer devletler için potansiyel bir tehdit oluşturur. Büyük güce sahip devletler dostlarını ödüllendirebilir veya düşmanlarını cezalandırabilir. Bu sebeple toplam gücün büyük olması bir devletin dengelenmesi veya o devlet etrafında gruplaşma yani peşine takılma için önemli bir kriterdir.

2. Coğrafi yakınlık: Devletlerin birbirlerine karşı gücünü kullanması davranışı mesafe arttıkça azaldığı için yakında bulunan devletler uzakta bulunan devletlere göre daha fazla tehdit olarak algılanır. Toplam güçte olduğu gibi coğrafi yakınlık da dengeleme veya peşine takılma için önemli bir kriterdir.

3. Saldırı gücü: Saldırı yeteneklerinin büyüklüğüdür. Coğrafi yakınlık ve toplam güç ile ilişkili olan bu kavram, başka bir devletin egemenliğini tehdit etme yeteneği olarak tanımlanabilir. Bir devletin saldırı gücü büyüdükçe tehdit olarak görülmesi ihtimali de artar.

4. Saldırgan niyetler: Saldırgan niyetler devletlerin potansiyel rakiplerini nasıl algıladıklarıdır. Bu kapsamda küçük devletler bile yeterince saldırgan olduklarında dengeleme davranışına maruz kalabilirler (Walt, 1987:22-25; Bock ve Henneberg, 2013:19).

Tehdit olarak görülen devlete karşı iki farklı davranış biçimi görülebilir. Bunlardan ilki bandwagoning yani peşine takılmadır. Peşine takılma davranışında devletler gücü tehdit haline gelen devlet

ile hareket ederler. İkinci davranış biçimi ise balancing yani dengelemedir (Akpınar, 2020:1630).

Güç dengesi, tehdit dengesi ve dengeleme kavramları oldukça eski tarihlere dayanmaları sebebiyle birçok farklı görüş ve tartışmanın merkezinde yer almıştır. Ancak Kai He, dengelemenin dört temel özelliği olduğunu yazmış ve bu dört temel özelliğin gücün dengelemesini tanımlamada önemli ve kesin olduğunu belirtmiştir:

1. Dengeleme bir devlet davranışıdır.
2. Dengelemenin amacı güvenlik arayışı olmalıdır.
3. Dengeleyen devlet rakibinin gücünü kendi lehine değiştirmeyi amaçlamalıdır.
4. Dengelemenin bir hedefi yani gözle görülür bir karşı öznesi olmalıdır. Bu hedef en güçlü devlet olabileceği gibi geleneksel bir rakip de olabilir.

He'ye göre bu dört özellik dengelemenin esas özellikleridir ve bu dört özellikten birinin eksik olması durumunda herhangi bir müdahaleye dengeleme müdahalesi demek doğru olmayacaktır (He, 2012:161-163).

Dengelemenin nasıl gerçekleştirileceği ise yine önemli bir tartışma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. He, dengelemenin negatif ve pozitif olmak üzere iki türü olduğunu belirtmiştir. Negatif dengeleme, bir devlet tarafından rakibinin gücünü zayıflatmayı ve sınırlamayı amaçlayan diplomatik çabalardır. Pozitif dengeleme ise devletin kendini güçlendirmeyi amaçladığı çabalardır. Askeri ve askeri olmayan yani sert ve yumuşak dengeleme stratejileri ise negatif ve pozitif dengelemenin alt başlığıdır. Böylece ortaya dört dengeleme modeli çıkar: Sert negatif dengeleme, yumuşak negatif dengeleme, sert pozitif dengeleme, yumuşak pozitif dengeleme (He, 2012:156-157; Bock ve Henneberg, 2013:10).

Bu dört farklı dengeleme modelinin birbirinden ayrı devlet davranışı biçimleri vardır. Sert negatif dengelemede devlet, askeri ittifaklarla tehdit olarak gördüğü devleti zorlayabilir veya doğrudan savaşabilir. Yumuşak negatif dengelemede devlet, farklı diplomatik yollarla kendine tehdit olduğunu düşündüğü devleti yıldırma politikaları benimseyebilir. Ayrıca tehdit olarak görülen devletin bulunduğu ittifakları bölebilir veya tehdit olarak görülen devletin kendi iç sorunlarına yönelik bölücü eylemlerde bulunabilir. Sert pozitif dengelemede devlet savaşmasa da askeri olarak kendini

geliştirebilir, silah depolayabilir ve her an savaşa hazır olacak şekilde politikalar yürütebilir. Yumuşak pozitif dengelemede ise dengeleyici devlet, ekonomik olarak kendini geliştirebilir veya iç ekonomik koşullarını her türlü zorluğa karşı hazırlıklı hale getirebilir. Bunun yanında devlet, kendi gücü ve yaptırımları devlet içinde olumsuzluklara yol açmayacak şekilde dengeleme stratejisinin olumlu yanlarına yönelik çalışmalar yürütebilir.

Tehdit olarak görülen yani dengelenen ve tehdit olarak gören yani dengeleyen tarafların davranışları sonrasında ortaya çıkabilecek sonuçlar da dengelemenin kendisi kadar önemlidir. Dengeleme eğilimi yüksekse ülkelerin birbirlerine karşı ittifak kurması olağandır. Bu, devletlerin birbirlerine karşı olan güvenlerini sarsan bir durum olsa da Walt'a göre dengelemenin baskın olduğu dünya da güvenilirlik önemli değildir. Walt dengelemenin etkilerini açıklarken peşine takılma ile karıştırılmaması gerektiğini belirtmiş, devletlerin peşine takılmacı bir dünyada dengeleme stratejisi izledikleri durumlarda yalnızlaşabileceğinin altını çizmiştir. Bunun aksine dengeleyici bir dünya da peşine takılmacı bir tutum sergilemek devlete karşı diğer devletlerin daha fazla karşı çıkışını beraberinde getirecektir (Walt, 1987:27-28).

Dengelemenin başarısızlıkla sonuçlanmasına yönelik Bock ve Henneberg "Dengeleme tehdit olarak görülen devleti veya ittifakı zayıflatarak tehdidi azaltabilir ve güvenliği sağlayabilir mi?" sorusunu sormuşlardır. Bu soruya dengelemenin her zaman tehdidi azaltarak güvenliği sağlayamadığı cevabını vermişlerdir. Çünkü örneğin İran'ın nükleer tesisine yönelik bir saldırı durumunda bu durum İran tehdidini ortadan kaldırmayacak sadece biraz yavaşlatacaktır. Bunun yanında İran'ın kendini korumak için nükleer silahlara olan inancı daha da artacaktır. Bu sebeple dengeleme her zaman başarılı bir devlet davranışı değildir (Bock ve Henneberg, 2013:18-19). Dengelemenin başarısı veya başarısızlığı sadece dengeleme davranışına bağlı değildir. Tehdit olarak görülen ülkenin durumu, dengeleme politikalarının gerçekçiliği ve akla yatkınlığı da dengelemenin başarısı için önemli kriterlerdir. Dengeleme davranışı ancak bütün şartlar dengeleme için elverişli olduğunda başarılı olacak aksi durumda dengeleme davranışı "dengeleyememe" davranışına dönüşerek başarısız olabileceği gibi tehdit olarak görülen ülkenin daha da güçlenmesine neden olacaktır. yükselişe geçmesi ABD-Çin ilişkilerine yeni boyutlar kazandırmıştır.

EMPRESS OF CHINA'DAN RISING OF CHINA'YA 1784-2009 ABD-ÇİN İLİŞKİLERİ

Tarihin birçok döneminde karşı karşıya gelen ABD ve Çin'in birbirleriyle olan ilişkilerini başlatan ilk temas 1784-1785 yılında Empress of China ismini taşıyan bir ABD gemisinin ticaret amacıyla Çin İmparatorluğu'na giriş yapmasıyla gerçekleşmiştir (Pekcan, 2015:98). İki ülke arasındaki bu ilk temastan da anlaşılacağı üzere ABD ve Çin'in birbirleriyle olan ilişkisi günümüzde de olduğu gibi büyük oranda ekonomi temelli bir ilişki olmuştur (Dedekoca, 2017:142).

19. yy boyunca ise ABD'nin Asya Pasifik bölgesinde yürüttüğü temel politika, Çin'in başka bir ülkenin sömürgesi olmaması ve Çin'deki ticari faaliyetlerden dünyadaki bütün ülkelerin eşit olarak faydalanması olarak görülen Açık Kapı Politikası olmuştur (Çelik, 2019:30). ABD'yi bu politikaya sevk eden ise Afyon Savaşları ve sonuçlarıdır. Çin'in 1839 yılında İngiltere'yle karşı karşıya geldiği Afyon Savaşı'nı kaybetmesi sonrasında Çin limanları ticarete açılmış, limanların ticarete açılmasından fayda sağlamak isteyen ABD ile Çin arasında 1844'te Wangxia Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile ABD özel haklar elde etmiştir. 1856-1860 yılları arasında yaşanan İkinci Afyon Savaşı sırasında ise Batılı ülkeler, ABD ve Çin arasında Tienjin Anlaşması imzalanarak Çin'in birçok limanının daha ticarete açılması kararlaştırılmış ancak Çin'in bu kararı tam olarak uygulamaması sonrasında Çin'in daha büyük imtiyazlar vermek zorunda kaldığı Beijing Anlaşması imzalanmıştır (Pekcan, 2015:99). ABD'nin bu anlaşmalarla elde etmek istediği kazanım Avrupalı devletlerin Çin'den büyük imtiyazlar koparmaması, ABD'nin Avrupalı devletler ile en azından eşit ayrıcalıklara sahip olması olmuştur. Bu yıllarda ABD'nin Asyalı devletleri değil, Avrupalı devletleri başat rakip olarak görmüştür. Bu sebeple ABD İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sadece Çin'in toprak bütünlüğünün korunmasını savunmuştur. Çin'in toprak bütünlüğünün korunmasında ABD'nin temel hedefi İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında yoğunlaşan Japon yayılmacılığını engellemek olmuştur (Karadaş, 2022:51-52).

Çin'de 1912 yılında imparatorluğun yıkılması ve cumhuriyetin ilan edilmesi ise Çin'in dış politika yaklaşımında farklılıklar doğurmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra Çin'de Sun Yat Sen ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ancak Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın patlak vermesiyle Çin'in iç politikasında gerçekleşen olaylar diğer ülkeler için yalnızca kendi güvenlikleri çerçevesinde önemli görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Asya Pasifik

bölgesinde baskın gücün Japonya olması Japonya'nın ABD'ye karşı bombalamalar yapmasıyla sonuçlanmış bu sebeple Çin, ABD için kaçınılmaz bir müttefik konumuna gelmiştir. Bu sebeple İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'nin güttüğü bir diğer dış politika Çin'in bölgede Japon saflarına geçmesini engellemek olmuştur (Dedekoca, 2017:145).

1934 yılında Çin Milliyetçi Partisi Kuomintang (KMT) ve Çin Komünist Partisi (ÇKP)'nin ayrı liderliğinde iki Çin bölgesi ortaya çıkmış, bu iki bölge arasındaki çatışmada ÇKP kazanan taraf olmuştur. 1949 yılında ÇKP, merkez Çin'in yönetimini ele almıştır. Komünist bir yönetimin idare ettiği Çin ile ABD ilişkileri ABD'nin komünizm karşıtı duruşu sebebiyle gerilmeye başlamıştır. Zedong 1949 yılında başlayan Kore Savaşı'nda Sovyetlerden yana bir tutum sergilemiş bu sebeple ABD ile Çin arasındaki ilişkilerde büyük bir gerileme yaşanmıştır. 1953 yılında ateşkes anlaşmasıyla sona eren Kore Savaşı'ndan sonra ABD, Çin'in kendi toprak parçası olarak gördüğü Tayvan ile ilişkilerini güçlendirmeye ve anlaşmalar yapmaya başlamıştır. Bu durum zaten gergin olan ABD-Çin ilişkilerinin giderek kötüleşmesine neden olmuştur (Yeşilyurt, 2019:43-45).

1954 yılında ABD-Tayvan arasında imzalanan Karşılıklı Savunma Anlaşması sonrasında Çin'in bombaladığı Tayvan açıklarındaki adalara karşılık ABD'nin Tayvan'a destek vermesi Birinci Tayvan Boğaz Krizi'ne neden olmuştur. 1959 yılında ABD, Tibet'teki Çin karşıtı ayaklanmaya destek vererek Çin'in insan hakları ihlalleri yaptığı gerekçesiyle BM'ye gitmiştir. 1964 yılında Vietnam Savaşı sürerken Çin'in atom bombası testi yapması ve bu sırada Vietnam sınırına asker konuşlandırması ise ABD'de endişe yaratmıştır (CFR, 2023).

İki ülke arasında kesilen diplomatik ilişkiler ancak 1969 yılında Richard Nixon'ın ABD başkanlık koltuğuna oturmasından sonra başlayabilmiştir. 1971 yılında dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın gizli Çin ziyareti ve sonrasında ABD başkanı Nixon'ın Çin'i ziyaret etmesi ile iki ülke arasında diplomatik ilişkiler tekrar canlanmıştır. Daha sonra bu görüşme ve müzakereler ABD'nin, Tek Çin Politikası'nı¹ kabul etmesiyle sonuçlanmıştır (Sönmez, 2022: 4). Bu kabulden sonra Birleşmiş Milletler üyesi olan Tayvan yerine birlik üyeliğine Çin Halk Cumhuriyeti kabul edilmiştir. Carter döneminde ise Çin, ABD tarafından diplomatik olarak tanınmıştır (Kesentaş,

¹ Tayvan'ın Çin'in kutsal topraklarının bir parçası olduğunu ve anavatanın yeniden birleşmesinin Tayvan'daki Çinliler de dahil olmak tüm Çinlilerin kutsal görevi olduğunu savunan Çin Halk Cumhuriyeti politikası (Constitution of the People's Republic of China, 1982).

2023:23). Reagan döneminde de Sovyet yayılcılığına karşı ABD'nin Çin ilişkilerini iyileştirme çabaları devam etmiştir.

1989 yılında binlerce kişinin öldüğü iddia edilen Tiananmen Meydanı olayları ile insan hakları ihlalleri yapıldığı gerekçesiyle ABD tarafında büyük tepki toplamış, diplomatik ilişkilerde gerileme ve hatta duraklama yaşanmıştır (CFR, 2023).

Körfez Savaşı sırasında Çin'in batı yanlısı tutumu ve ekonomik olarak Avrupa ve ABD için önemli bir aktör durumuna gelmesi ABD'nin Çin'e karşı tutumunda iyi yönde bir değişiklik sağlamıştır. 1993'te ABD başkanı Clinton'ın Çin'e karşı yapıcı ilişki politikası başlatması ve 1994'te Çin'in en çok gözetilen ülke statüsünün uzatılması ABD ve Çin arasındaki ilişkileri yumuşatmıştır. 1995'te Tayvan başkanı Lee Teng-Cui'nin ABD'yi ziyaret etmesi ile başlayan süreçte Çin'in Tayvan Boğazı'nda füze denemesi yapması ise ilişkileri yeniden olumsuz etkilemiştir (Yeşilyurt, 2019:52-53).

1999'da NATO kuvvetlerinin Kosova'da Sırp'lara karşı başlattığı operasyon sırasında Çin büyükelçiliğinin bombalanması o dönemde uluslararası kamuoyunda büyük yankı uyandırmış, ABD ile Çin ilişkilerinin sarsılmasına yol açmıştır (CFR,2023).

2001'de ABD kâşif uçağının Çin'in güneyinde bir Çin uçağına çarpması ve sonrasında Çin uçağının düşmesi iki ülke arasında casus uçak krizi olarak adlandırılan krize neden olmuştur. Büyükelçiliğin bombalanmasından sonra bu krizin daha fazla büyümemesi için ABD tazminat ödemiş ve özür dilemiştir (Dedekoca, 2017:155).

11 Eylül saldırılarından önce ise iki ülke strateji ve güvenlik alanlarında birbirlerini ciddi birer rakip olarak görmeye başlamıştır. Ancak 11 Eylül saldırılarıyla birlikte ABD'nin güvenlik anlayışında değişiklikler meydana gelmiş, Çin tehdidi ikinci plana atılmıştır (Yeşilyurt, 2019: 54). Bu sebeple George W. Bush döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler ihtiyatlı bir şekilde devam etmiştir. Bu dönemde ilişkiler ne tam anlamıyla olumsuz ne de tam anlamıyla olumlu kesin bir ilerleyiş içinde olmamıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD bölgede Çin ile ortak bir hareketlilik göstermiş, ABD ile Çin arasındaki ticari ortaklık da artışa geçmiştir (Güneş, 2011:350). İki ülke arasında bu dönemdeki ilişkiler, ABD'nin Çin'den BM desteği almak istemesi ve ekonomik iş birliği alanlarında yoğunlaşmıştır. Diğer yandan bu dönemde ABD Çin'i geçmişte yaşanan ve devam eden süreçte yaşanmakta olan olaylar sebebiyle insan hakları konusunda sorunlu bir ülke olarak gördüklerini de belirtmiştir (Çifçi, 2018:79-80).

Tarihsel süreçte içinde 1784 yılında ticaret yoluyla ilk temasın gerçekleştiği günlerden Obama'nın göreve geldiği 2009 yılına kadar ABD ile Çin arasındaki ilişkilerin çoğu zaman çalkantılı olduğu görülmektedir. Bu dönemde yaşanan Tayvan, Tibet ve Güney Çin Denizi sorunları ABD-Çin ilişkisinin yapısını çok fazla etkilemiştir. Bu nedenle bu sorunları iki ülke arasındaki temel sorunlar olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

TEMEL SORUNLAR

Çin ve ABD tarih boyunca birçok kez müttefiklik ve düşmanlık konularına gelmişler, iki ülke arasında rekabet askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda yıllarca sürmüştür. ABD'nin ÇKP'den değil, Çin'in güneyinde hakimiyet kuran ve sonrasında Tayvan'da mücadele eden KMT'den yana olması iki ülke arasındaki ilişkileri yıllarca gergin tutmuştur. İki ülke arasındaki sorunların temelinde yer alan Tayvan sorunu dışında, iki ülke tarihleri boyunca Güney Çin Denizi ve Tibet'in statüsü konusunda defalarca karşı karşıya gelmişlerdir. Bu sorunları tanımlamak hem ABD-Çin ilişkilerinin genel seyrini hem de Obama döneminde ABD'nin Çin'e yönelik dış politikasının temelini anlamak için önemlidir.

Tayvan Sorunu

Tayvan'ın Çin'den ilk ayrılışı 1894-1895 Çin-Japon Savaşı ile gerçekleşmiştir. Çin yenilgisiyle sonuçlanan savaş sonrasında imzalanan Şimonoseki Anlaşması ile Tayvan, Japonya'ya verilmiştir. Bu sebeple Tayvan'da Japonya egemenliğine karşı ayaklanmalar çıkmış, bu ayaklanmalar 23 Mayıs 1895'te sonuç vermiş ve Tayvan Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak Japonya ülkeyi kısa sürede tekrar ele geçirmeyi başarmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya'nın yenilgiye uğramasının ardından Tayvan tekrar Çin'e verilmiştir (Pekcan, 2015:151). 1949 yılında ÇKP'nin Çin'de hâkim güç olması sonrasında KMT üyeleri ve destekçileri Tayvan'a göç etmişlerdir (Çakı ve Fidan: 2020:189). 1950 yılında Kore Savaşı'nın patlak vermesiyle Tayvan, SSCB'yi dengelemek ve kontrol altında tutmak için ABD tarafından önemli bir jeopolitik ortak olarak görülmüştür. Kore Savaşı'ndan sonra Tayvan, ABD tarafından aktif olarak kullanılan hava üsleriyle ABD için vazgeçilemez bir uçak gemisi durumuna gelmiştir (Özmen, 2022: 1310).

Tayvan sorununda ABD ile Çin arasındaki uyuşmazlıkların temelinde Çin'in Tayvan'ı milli bir mesele olarak görmesi yatmaktadır. Tayvan Çin için her zaman Tek Çin Politikası çerçevesinde değerlendirilen bir meseleyken ABD için politikaların farklılaşabileceği bir mesele olmuştur (Çaylı ve Varol, 2022: 86). Değişen askeri ve siyasi politikalarının yanı sıra ABD'nin Tayvan konusunda değişmeyen tek politikası Tayvan'ın mevcut statüsünü korumak ve Çin'in Tayvan'ı ilhak ederek bölgedeki gücünü artırmasını önlemek olarak görülmüştür (Köksoy,2019: 86).

ABD bölgedeki bu yaklaşımıyla mevcut durumun sürmesini isterken Çin hem denizlerde hakimiyetini sürdürmek hem de güvenliğini sağlama almak için Tayvan'ı kendi topraklarına katmak istemektedir (Turan, 2016:101). Çin, bu isteğinde ısrarcı olsa da ABD'nin Tayvan'a olan desteği bölgede mevcut statükonun sürmesine neden olmaktadır. ABD'nin Tayvan'a olan desteğinin altında ise hem Japonya ve diğer Asya ülkelerini etkisi altına almak hem de Çin'in bölgede güçlenmesinin önüne geçmek yatmaktadır. Diğer taraftan Çin için Tayvan meselesi Çin'i uluslararası politikada güçsüz gösteren bir durumdur ve bu sebeple bu meselenin çözülmesi büyük önem arz etmektedir. Tayvan'ın bağımsızlığını ilan etmesi durumunda Çin'de bulunan diğer azınlık grupların da ayrılıkçı hareketlerde bulunabilmesi ihtimali ve ABD'nin Tayvan üzerindeki etkisi göz önüne alındığında ABD'nin Çin'i çevreleyebileceği düşüncesi Çin tarafından endişeyle karşılanmaktadır (Köksoy, 2019:86).

Güney Çin Denizi Sorunu

Güney Çin Denizi, petrol ve doğalgaz rezervleri açısından oldukça zengin olması ve önemli bir deniz rotası konumunda bulunması sebebiyle bölgedeki ülkelerin doğal bir hakimiyet mücadelesi alanıdır (Pekcan, 2016:22-23). Çin, donanma konusundaki yetersizliği sebebiyle özellikle 20. yy ortalarına kadar bu bölgede pasif kalmıştır. Daha sonra Çin güvenlik politikasında değişikliğe gidilmiş, bölgede hakimiyet mücadelesi başlatılmıştır. 1992 yılında ise Güney Çin Denizi'nin çoğunun Çin'in olduğu iddiasıyla Çin Karasuları ve Bitişik Bölge Kanunu çıkartılmıştır (Yeşilyurt, 2019:76).

ABD ise ticari kaygılarla BM Deniz Hukuku Sözleşmesi gereği 12 mil olarak belirlenen karasuları dışında serbest dolaşımı savunarak Güney Çin Denizi'nde herhangi bir ülkenin hakimiyetine karşı çıkmıştır. ABD'nin bu tutumunun sebebi ise bölgedeki ticaretin beşte birinin ABD ile yapılıyor olmasıdır. Diğer yandan Güney Çin

Denizi'nde serbest dolaşım, ABD için askeri gücünü gösterebileceği bir alan yaratacağı için büyük öneme sahiptir (Pekcan, 2017:67).

Son yıllarda ise ABD'nin Çin'i dengeleme ve Çin'in yükselişini durdurma politikaları gereği iki ülke Güney Çin Denizi'nde sıkça karşı karşıya gelmiştir. Bölgedeki diğer ülkelerin de hak iddialarının bulunduğu ve bu sebeple giderek içinden çıkılmaz bir hale gelen bu durumda ABD ve Çin için Güney Çin Denizi sorunu çözüme ulaştırılmayacak duruma gelmiştir (Yeşilyurt, 2019:77).

Tibet Sorunu

Tibet sorunu, Çin ve ABD arasında Tayvan'daki soruna benzer bir statü sorunu olarak ortaya çıkmıştır. 1950'de ulusal güvenlik gerekçesiyle Çin, Tibet'i işgal etmiştir. 1951'de Tibet'e özerklik statüsü verilse de Çin, Tibet üzerindeki yetki alanını giderek aşmıştır. Bu sebeple Tibet halk lideri Dalai Lama Çin'e karşı ayaklanma başlatmış ancak bu ayaklanma başarısız olmuştur (Köksoy, 2019:89). Başarısız ayaklanmadan sonra Dalai Lama Hindistan'a kaçmış, bu kaçışın arkasında ABD'nin olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca 1957 yılından itibaren ABD'nin birçok Tibetliye ABD'de askeri eğitim verdiği sonrasında tekrar Tibet'e yolladığı böylece Tibet ile Çin arasındaki anlaşmazlıkta Tibet'e destek verdiği belirtilmiştir (Fidan, 2010:81). Dalai Lama ise Hindistan'a kaçtıktan sonra Çin ile Tibet arasında yaşanan sorunu uluslararası kamuoyuna duyurmak için çabalamış, 1987 yılında Amerikan Kongresi'nde barış planı sunarak bu çabalarını somutlaştırmıştır. Barış planı şu beş maddeyi içermektedir:

- 1.Tibet silahtan arındırılmalı ve barış bölgesi haline gelmeli,
- 2.Çin Tibet'e yönelik nüfus aktarma politikasını durdurmalı,
- 3.Tibetlilerin haklarına saygı duyulmalı ve Tibetlilere demokratik özgürlük verilmeli,
- 4.Çin Tibet'te nükleer silah üretimini ve nükleer atık depolamayı buna bağlı olarak Tibet'in doğasına zarar vermeyi bırakmalı,
- 5.Tibet ve Çin arasında Tibet'in geleceği için görüşmeler başlatılmalı (Fidan, 2010: 84).

Çin tarafından Dalai Lama'nın barış planı uygulanmamış, Dalai Lama Çin'e karşı yürüttüğü tüm faaliyetleri sebebiyle bölücülükle suçlanmıştır (Köksoy, 2019:90).

Soğuk Savaş'ın sonra ermesinin ardından ABD'de Tibet'e yönelik kongre desteği artmış, 1991'de George H. W. Bush'un imzasıyla

Dışişleri Bakanlığı yetkilendirme yasasına Tibet'le ilgili sert ama bağlayıcı olmayan maddeler eklenmiştir (Goldstein, 2006:158).

2001'de bir ABD başkanı -George W. Bush- ilk defa Dalai Lama ile kamuoyuna açık bir görüşme gerçekleştirmiştir. 2001 yılının ekim ayında APEC Zirvesi'nde bir araya gelen dönemin Çin Başkanı Jiang Zemin ile Geroge W. Bush arasında Tibet meselesi konuşulmuş ancak 11 Eylül saldırılarının ABD'ye etkileri sebebiyle Çin Başbakanı Hu Jintao'nun 30 Nisan 2002'deki ABD ziyaretine kadar Tibet görüşmeleri sekteye uğramıştır (Köksoy, 2019:91).

30 Eylül 2002 tarihinde George W. Bush tavsiye niteliğinde olduğunu ifade ettiği Tibet Politikası Yasası'na imza atmıştır (Lawrence, 2014:14-15). Bu yasanın ilk hükmü, Dalai Lama ile Çin hükümeti arasında görüşmeleri teşvik etmek ve desteklemek temel amacıyla Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Tibet Sorunları Özel Koordinatörü bulundurulmasını zorunlu kılmak olarak ifade edilmiştir (Dumbaugh, 2009:5).

2008 yılında Pekin'de gerçekleşecek olimpiyat oyunları öncesinde Tibet'te şiddet olayları yaşanmış, Çin'in insan hakları ihlallerine yönelik tartışmalar uluslararası boyuta taşınmıştır (Köksoy, 2019:91).

OBAMA DÖNEMİ ABD-ÇİN İLİŞKİLERİNDE TEMEL SORUNLARIN DURUMU

Obama 2009 yılında ABD başkanlık koltuğuna oturduğunda ılımlı bir politika izleyeceğini baştan belirtmiştir. ABD'nin diğer ülkelerle olan ilişkisinde olduğu gibi Çin ile ilişkilerinde de bu ılımlı yaklaşım Obama'nın 2016'nın sonunda görevini bırakmasına kadar sürmüştür. Ancak kendinden öncekiler ve sonrakiler gibi Obama da Çin'in yükselen bir güç olduğunu kabul ederek politika yürütmüş, bu bağlamda Asya'da Çin'i dengeleme politikalarına öncelik vermiştir. Ayrıca ABD bölgesinde Çin'e karşı savaşız bir politika gütmeyi amaçlamıştır (Karadaş, 2022:53). Bu sebeple bu dönemde ABD'nin akıllı güç politikasına ağırlık verdiği görülmüştür (Yatağan, 2018:74). ABD'nin Obama döneminde Çin ile olan ilişkilerini tüm bunlara bağlı olarak ılımlı görmek mümkündür. Tibet, Tayvan, İran, Güney Çin Denizi gibi iki ülke arasındaki temel sorun alanlarında da Obama, yapıcı olan yolları seçmeyi amaçlamıştır.

Kendinden önceki Başkan George W. Bush'un Tibet meselesi özelinde Dalai Lama ile görüşme anlayışının Obama döneminde de

devam ettiği görülmüştür. Ancak bu görüşmelerin ABD tarafından içselleştirilmemesi ve soruna ABD'nin doğrudan müdahillliği durumuna gelmemesi, ABD ve Çin arasında Dalai Lama veya Tibet meselesinin büyük bir sorun haline gelmesinin önüne geçmiştir (Köksoy, 2019:92).

Tayvan konusunda iki ülke arasındaki ilk büyük sorun George W. Bush'un Tayvan'a yapmayı planladığı 6,4 milyar dolarlık silah satışının Obama tarafından onaylanması ve 2011 yılında ise Tayvan'ın elinde bulunan F-16 uçaklarının modernize edilmesi kararı olmuştur (Sönmez, 2022:45). Obama sekiz yıllık dönemde 1979-2009 yılları arasında Tayvan'a yapılan silah satışının üçte biri kadar silah satış sayılarına ulaşmıştır (Turan, 2016:95). Bu da iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Çin bu gelişmelerin ulusal güvenliklerini tehdit ettiğini belirtmiş, 2010 yılında Obama'nın onayladığı silah satışı sebebiyle ABD ile askeri ilişkilerini askıya alma kararı almıştır (Paal, D.H., 2010). ABD'nin Tayvan'a 2015 yılında yeniden silah satışı yapmasının ardından ise Çin, silah satışı yapan şirketlere yaptırım kararı aldıklarını duyurmuştur. Obama döneminde Çin'e karşı Tayvan'ı tek başına bırakmak istemeyen ABD dış politika anlayışının bir getirisi olarak silah satışı arttırılmış, Çin'i dengeleme politikası çerçevesinde Tayvan'ın mevcut statüsünün korunması amaçlanmıştır (Sönmez, 2022: 46). Obama'nın arttırdığı desteğin sadece askeri olmadığı aynı zamanda siyasi ve ekonomik anlamda da uygulanmış stratejiler olduğu düşünülmüştür (Turan, 2016:95).

George W. Bush döneminde ABD, Çin ve Kuzey Kore'nin yanında Japonya, Rusya ve Güney Kore'nin de yer aldığı görüşmeler Kuzey Kore liderinin masadan çekilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu çekilme sonucunda Obama'nın Kuzey Kore konusunda en büyük ideali Kuzey Kore'nin masaya geri dönmesi olmuştur. Bu ideal doğrultusunda Obama, askeri müdahalelerden kaçınmamıştır. 2014 yılında Kuzey Kore'nin füze denemesi yapacağını öğrenen ABD, Kuzey Kore füzelerini sabote edip, testin başarısızlıkla sonuçlanmasını sağlamıştır (Kim, 2017:128). Çin ise Kuzey Kore meselesinde ulusal güvenliğini öncelemiş, Kuzey Kore'yi ABD ve Güney Kore'ye karşı tampon bölge olarak görmüştür (Chanlett vd., 2018: 12). Obama yönetimi Kuzey Kore sorununda Kuzey Kore'yi masaya oturtacak diplomatik girişimlerinin yanı sıra, Çin'in Kuzey Kore'ye desteğine rağmen nükleer bir tehlikenin önüne geçmek için askeri girişimlerde de bulunmuştur (Sönmez, 2022:47).

Obama'nın İran konusunda da en büyük isteği nükleer bir tehlikenin önüne geçmek olmuştur. Bu sebeple İran'a karşı yaptırımlar uygulamaktan kaçınmamıştır. Ayrıca Obama yönetimi diğer ülkelerden de İran'a karşı uygulanan yaptırımlara destek vermelerini beklemiştir (Sönmez, 2022:49). Ancak Çin bu dönemde İran ile olan ekonomik ilişkilerini durdurmak ya da ekonomik iş birliklerini azaltmak yerine sürdürmeyi ve arttırmayı tercih etmiştir. Çin bunu yaparken de ABD ve ABD'nin çağrısına uyan diğer ülkelerin yaptırımları sebebiyle açık veren İran ekonomisindeki açığı kapatmayı amaçlamıştır (Izadi ve Khodae, 2017:300). Ayrıca Çin 2010 yılına kadar veto yetkisini kullanarak BM yaptırımlarını geciktirmiştir. İran'da Ruhani hükümetinin yönetimi ele almasından sonra değişen ve yumuşayan ilişkiler ile Çin de derin bir nefes almıştır. 14 Temmuz 2015'te ise Tahran hükümeti yaptırımların kaldırılmasını isteyerek nükleer programlarını sınırlandıracaklarını öngören bir anlaşmaya imza atmıştır. Böylece ABD ve Çin arasındaki ilişkiler İran sorunu sebebiyle büyük bir zarar görmemiştir.

Güney Çin Denizi ise İran, Kuzey Kore ve Tibet sorunlarına göre Çin ve ABD'nin daha sık karşı karşıya geldiği bir alan olmuştur. Güney Çin Denizi'nde Çin'in doğrudan hakimiyet mücadelesi içinde olması bölgenin hakimiyetini sadece Çin'e bırakmak istemeyen ABD ile Çin arasında sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.

Güney Çin Denizi'nde Çin, Tayvan ve Vietnam'ın tüm adalarında Brunei, Malezya ve Filipinler'in ise bazı alanlarında hak iddiası içinde olmuştur (Pekcan, 2016:23). 2013 yılında ise Çin'in Doğu Çin Denizi'nde hava savunma bölgesi ilan etmesi bölge ülkelerinde endişe uyandırmıştır (Green ve Cooper, 2014:31). Obama ve yönetimi de göreve geldikleri andan itibaren Güney Çin Denizi'ndeki sorunların tarafı olmayı seçmişlerdir. Bu tarafı tutarken de Güney Çin Denizi'ndeki ülkelerin tarafını tutmuş, Çin'in bölgede askeri faaliyet yürütmesinin önüne geçmeyi amaçlamıştır. Ayrıca Obama yönetimi bunu yaparken Güney Çin Denizi'nin önemli bir ticaret yolu ve zengin bir doğal kaynak deposu olduğunu göz önünde tutarak Çin'in ekonomik olarak güçlenmesini de önlemeyi amaçlamıştır.

Obama yönetimi ayrıca Orta Asya bölgesinde Rusya ve Çin'in hakimiyetini dengelemek için 2012 yılında Asya Pasifik bölgesini yeni bir pivot alanı olarak belirlemiştir. Bu yeni pivot alanı belirlemesinin yanına bölgede Çin dışındaki ülkelerle askeri ilişkilerini de güçlendirmeye başlamıştır (Turan ve Keskin, 2017:715).

Obama döneminde ABD ile Çin ilişkilerinin genel seyrine bakıldığında ABD'nin Ortadoğu'dan Asya'ya kayan ilgisini ve bu ilgi sonrasında ABD'nin aktif politika ürettiğini görmek mümkündür. 2009 yılında Obama'nın Çin Başkanı Hu Jintao ile ilk görüşmesinde dile getirdiği Tek Çin Politikası'na saygı ve bağlılık, ilişkilerin iyileşmesine olanak sağlamıştır. Diğer yandan Obama Çin ile rekabet edeceklerini belirtmiş, Hillary Clinton ise Çin ile ilişkilerin ve atılan adımların diplomatik olarak zorunlu olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra Asya'ya Dönüş politikasıyla Obama, Çin'in yükselişini dengelemek istemiştir (Korkmaz ve Köse, 2020:551). Avustralya Parlamentosu'nda yaptığı konuşmasında da Asya'yı birinci öncelikleri haline getireceklerini belirtmiştir (Obama, 2011). Obama'nın bunu Trans Pasifik Ortaklığı (TPP), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ve Doğu Asya Zirvesi (EAS) gibi örgütlerin yanında Vietnam, Myanmar gibi ülkelerle iş birliği yaparak sağlayabileceği ifade edilmiştir (Donilon, 2013).

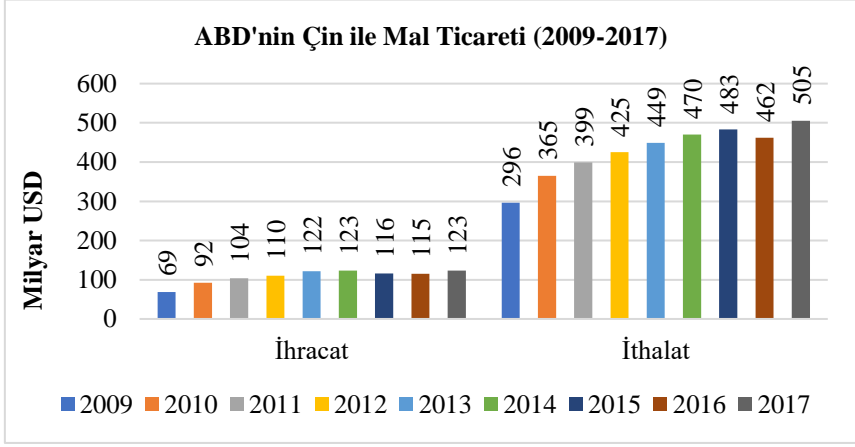
OBAMA DÖNEMİNDE BİR DENGELİYEMEME HİKAYESİ OLARAK EKONOMİ POLİTİKALARINDA ÇİN

Obama göreve geldiğinde Asya bölgesinde hem yeni atılımlar yapmak hem de Çin'in öngörülen mevcut yükselişini azaltmak için dengeleme politikaları çerçevesinde Asya ile ekonomik ve ticari iş birliklerini de arttırmaya başlamıştır. Bu çerçevede de TPP Obama'nın ilk önem verdiği konu olmuştur. Obama Kasım 2009'da TPP'ye katılacağını duyurmuş, ABD'nin ardından 4 ülke daha bu kararı takip etmiştir. Daha sonra bu sayı 12'ye yükselmiştir. Bu ortaklığın önemi ise bu 12 ülkenin toplam ticaret hacminin, toplam küresel ticaret hacminin yüzde 40'ını oluşturması olmuştur (Korkmaz ve Köse, 2020:552).

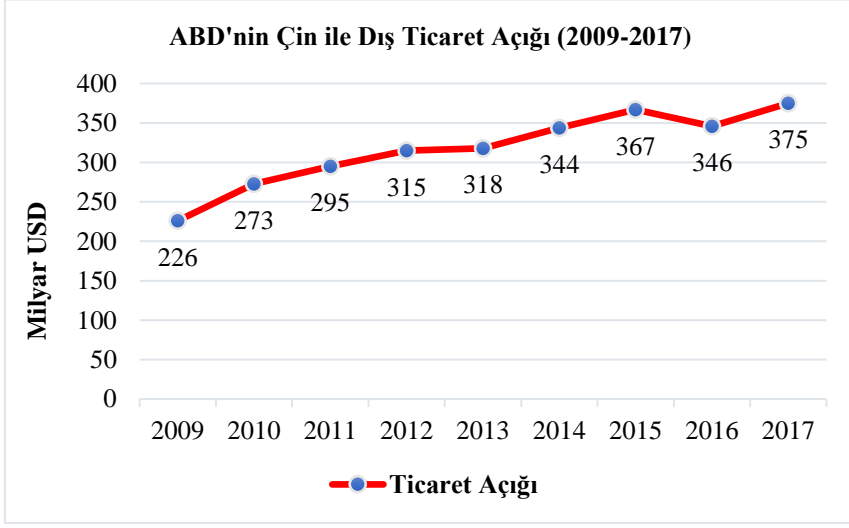
ABD ile Çin arasındaki en önemli sorunlardan biri ticaret sorunu olmuş, bu sorun uluslararası arenada da dile getirilmiştir. ABD'nin 2009-2017 yılları arasında Çin ile olan ticaretinde ihracatı ithalatının neredeyse dörtte biri seviyesinde seyretmiş, (Grafik.1) 2009 yılında Çin'in lehine ortaya çıkan 226 milyar dolarlık ticaret açığı (Grafik.2) ABD'de endişe uyandırmıştır. Bu sebeple 2010 yılında Güney Kore'nin başkenti Seul'da toplanan G20 zirvesinde ABD; Çin ve Almanya'nın yapacağı ihracata kota konulmasını istemiştir (Güneş, 2011:351). Ancak bu ticaret açığının en önemli sebeplerinden biri olarak eskiden ABD'de üretim yapan fakat 2008 Dünya Finansal Krizi'nden sonra

krizi az zararla atlamanın Çin'e yönelen önemli üretim merkezleri görülmüştür (Korkmaz ve Köse, 2020:552).

Obama'nın bölge ülkelerini de içine alan TPP stratejisi ise temel düzeyde başarılı olmuştur. Asya ve Okyanusya bölgesinden Malezya, Avustralya, Brunei, Vietnam, Yeni Zelanda, Singapur ve Japonya'nın dahil olduğu bu anlaşma üye ülkeler arasındaki ticaret kısıtlarının kaldırılmasını amaçlamıştır. Bu sayede anlaşmanın imzacısı olan ABD'nin Asya bölgesi ile ticari ilişkilerini arttırması amaçlanmıştır. Ayrıca ABD, TPP ile Çin'in ekonomik yükselişini dengelemek için gereken adımı atmış, bu amacına yaklaşmıştır (Yiğenoğlu, 2016:33).

Grafik 1 Kaynak: Veriler <https://www.census.gov> sitesinden alınmış, yazar tarafından grafikleştirilmiştir.

Grafik 2 Kaynak: Veriler <https://www.census.gov> sitesinden alınmış, yazar tarafından grafikleştirilmiştir.

Trans Pasifik Ortaklığı ile ABD'nin Asya Pasifik'te kazanç sağlamayı amaçladığı durumlar şunlardır:

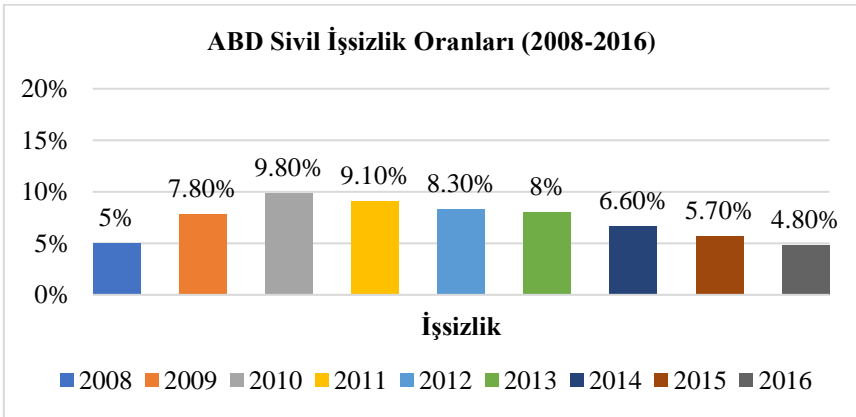
1. Bu anlaşma ile bölgede iş birliği güçlendirecektir.
2. ABD bu bölgedeki liderliğini sürdürecektir.
3. ABD bu anlaşma sayesinde ulusal güvenliğini geliştirecektir.
4. ABD ekonomik büyümesini sürdürmüş olacaktır.
5. ABD küresel mimariyi güçlendirecektir.
6. Bölgedeki ticari kurallarını ABD kendi isteği doğrultusunda belirleyecek ve güncelleyecektir (Williams vd., 2016:1).

İmzalandığı 2015 yılından 2030 yılına kadar TPP'nin ülkelere getirileri konusunda bazı istatistiki çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda ABD'nin 2030 yılına kadar en düşük ihtimalle 92, en yüksek ihtimalle 143 milyar dolar ek gelir elde edeceği düşünülmüştür. Bu dönemde Çin'in gelirinde ise en düşük ihtimalle 9, en yüksek ihtimalle 20 milyar dolarlık bir düşüş öngörülmüştür. Ayrıca TPP üyesi ülkelerin 2030'da bu anlaşma ile toplamda en düşük ihtimalle 312, en yüksek ihtimalle 525 milyar dolar ek gelir elde etmesi beklenirken, TPP üyesi olmayan diğer ülkelere anlaşmanın en düşük ihtimalle 34, en yüksek ihtimalle 31 milyar dolar gelir katkısında bulunması beklenmektedir (Petri ve Pulmmer: 2016:25). En çok Çin olmak üzere Kore, Hindistan, Filipinler gibi ülkelerin bu anlaşmadan olumsuz etkileneceği beklenmektedir (Yiğenoğlu, 2016:338).

ABD başkanı Obama'nın Çin'in ekonomik yükselişini durdurmak ve ABD aleyhine büyüyen ticaret açığını dizginlemek için başka önlemler de almaya çalıştığı görülmüştür. Obama'nın Çin'in para birimi Yuan'ın diğer ülke para birimleri karşısında değer kaybetmesi için baskılar yaptığı görülmüştür (Güneş, 2011:351). Obama'nın bu baskı ve ısrarının sebebi ise Çin'in para birimine karşı yaratılacak yüzde onluk değer artışının ihracatında yüzde onluk bir azalma meydana getirecek olması olarak görülmüştür (Güneş, 2009: 184). Ancak Çin, bu baskı ve isteği Dünya Ticaret Örgütü'nün serbest piyasa kurallarına uymadığını söyleyerek reddetmiştir (Güneş, 2011: 351).

Ayrıca Çin'in enerji ve hammadde için dışa bağımlısı olması ekonomisinin de bu dışa bağımlılıkla paralel ilerlemesine yol açmıştır. Bu sebeple ABD'nin Ortadoğu'da özellikle Afganistan, Irak ve İran olmak üzere Obama döneminde yürüttüğü politikalar ABD'nin Çin'i hammadde ve enerjiden uzak tutma girişimi olarak nitelendirilmiştir (Güneş, 2009: 184).

Bu dönemde Çin'in dış ticarete sürekli artış göstermesinin ABD ekonomisine zarar verdiği iddia edilmiş, Çin ise bu iddiaları reddetmiştir. Obama Çin'in işgücü sıkıntısı yaşamadığı için haksız bir rekabet alanı yarattığını belirtmiş, ABD'de küresel finansal krizden sonra yüksek oranlarda işsizlik ortaya çıktığını söyleyerek Çin'in yükselişini bu iş gücü farkına dayandırmıştır (Yeşilyurt, 2019: 71). Ancak Obama'nın belirtmiş olduğunun aksine 2009 yılının son çeyreğinden sonra bu oranın giderek azaldığı görülmüştür (Grafik 3).

Grafik 3 Kaynak: Veriler <https://www.census.gov> sitesinden alınmış, yazar tarafından grafikleştirilmiştir.

SONUÇ

Obama döneminde ABD Çin ilişkilerini ve Çin'in yükselişine yönelik yürütülen dengeleme politikaları uluslararası ilişkiler literatüründe çokça tartışılmıştır. Çalışma Obama döneminde Çin'e yönelik dengeleme politikalarını tartışmaktan ziyade bu politikaların bir dengeleyememe politikasına dönüştüğünü göstermiş, bu açıdan farklı bir bakış açısıyla ve "dengeleyememe" kavramıyla literatüre katkı sunmayı amaçlamıştır. Obama'nın Çin'e yönelik ekonomik dengeleme politikalarının başarısızlığı ABD resmî sitesinden alınan verilerle somutlaştırılmıştır.

Bu tartışmayı yürütürken güç ve tehdit dengesinin ayrıca dengeleme davranışının teorik çerçevesi anlatılmıştır. Bu teorik çerçeve ile çalışmanın sonraki bölümlerinde yer verilen bilgilere dayanak oluşturulmuştur.

Güç ve tehdit dengesi teorileri bağlamında Çin'in ABD için bir tehdit olduğu düşüncesi Zedong sonrasında Çin'in dışa açılmasıyla ortaya çıkmıştır. Walt'un bir devletin tehdit olarak görülmesi için sunduğu nedenlere bakıldığında;

1-Toplam güç: Zedong'un ölümünden Obama'nın 2009'da göreve gelmesine kadar olan süreçte Çin, öncelikle nüfus bakımından artış göstermiştir. 1976'da 930 milyon olan Çin nüfusu 2009'da 1,33 milyara ulaşmıştır. Diğer yandan GSYİH'sine bakıldığında 1976-1994 yılları arasında gözle görülür bir artış gözlemlenmezken 1994'te 564 milyar dolar olan GSYİH 2009'da 5,1 trilyon dolara yükselmiştir. Çin'in askeri harcamaları ise 1994'e kadar durağan seyrederken 1994'te 9,87 milyar dolar olan askeri harcamalar 2009'da 96,6 milyar dolar olmuştur (World Bank, 2023) Bu sebeple Çin, 2009 yılında kadar toplam güç bakımından ABD için tehdit olarak nitelendirilebilecek duruma gelmiştir.

2-Coğrafi yakınlık: ABD ve Çin bölgesel rakip olacak kadar yakın coğrafyalarda bulunmalarına rağmen hem askeri hem de ekonomik küreselleşmenin etkisiyle coğrafi yakınlık, ABD'nin Çin'i tehdit olarak görmesinde önemli bir unsur değildir.

3-Saldırı gücü: ABD için Çin, saldırı gücü noktasında tehdit yaratacak bir unsur değildir. Çin ABD'nin egemenliğine yönelik bir tehdit oluşturmadığı gibi askeri yatırımlarını da bölgesel açıdan kendini korumak ve Tek Çin Politikası için hazır olmak için

gerçekleştirmektedir. Bu açıdan Çin'in saldırı gücü ABD için tehdit oluşturacak derecede ciddi değildir.

4-Saldırgan niyetler: Çin, artan askeri yatırımlarına rağmen Tayvan, Güney Çin Denizi ve Tibet gibi ulusal güvenlik sorunu olarak gördükleri meseleler haricinde saldırgan niyetli tutumlar sergilememiştir. Bu sebeple Çin'i saldırgan niyetleri dolayısıyla bir tehdit unsuru olarak görmek doğru değildir.

Walt'un tehdit nedenleri bağlamında ABD'nin Çin'i tehdit olarak görmesinde asıl sebebin askeri olmadığı anlaşılmıştır. Obama döneminde ABD'nin Çin'e yönelik dengeleme politikaları bu sebeple ekonomik olmuştur.

ABD'nin Çin'e yönelik politikalarının He tarafından ortaya atılan dengelemenin özellikleri kavramıyla uyduğu ve bu politikaların bir dengeleme politikası olduğu görülmüştür:

1.ABD devlet politikalarıyla ve ittifaklarla Çin'i dengelemeye çalışmıştır. Bu kapsamda ABD'nin Çin'i dengeleme politikasında bu dengeleme davranışının bir devlet davranışı olduğu görülmüştür.

2.ABD'nin dengeleme anlayışının temelinde ekonomik ve ulusal güvenlik endişeleri yer almıştır.

3.ABD, Çin'in ekonomik gücünü iş birlikleri ve yaptırım arayışlarıyla kendi lehine çevirmeyi amaçlamıştır.

Öte yandan ABD'nin Çin'i dengeleme davranışını askeri olmaması ve doğrudan ABD'nin gücünü arttırmaktan çok Çin'in gücünü sınırlandırmaya yönelik uygulanması sebebiyle negatif yumuşak dengeleme davranışı olarak sınıflandırmak mümkündür.

TPP'nin 2030 yılına kadar ABD'ye katkısı, Çin'e ise zararı göze önüne alındığında beklenen sayılara ulaşılması durumunda bu dengeleme politikasının sürmesi halinde amacına ulaşabileceği açıktır. Çalışma yalnızca Obama döneminde yaşanan gelişmelere ve verilere dayandırılmış, bu açıdan geleceğe yönelik bir ön görüşme konusunda sınırlılıklarla karşılaşmıştır. Çalışmada Obama döneminde Çin'i ekonomik olarak dengelemek için Yuan'ın değerini düşürme, Çin'in enerjiye ulaşmasının önüne geçme ve Çin'in ihracatına kota getirme girişimlerinin başarılı olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Çin ve ABD arasındaki ticaret açığının bu dönemde Çin'in lehine giderek büyüdüğü gösterilmiştir. Obama'nın göreve geldiği 2009 yılında 226 milyar dolar olan dış ticaret açığı, Obama'nın görevden ayrıldığı 2017 senesine kadar yükselmiş ve

2017’de dış ticaret açığının 375 milyar dolara ulaştığı görülmüştür. Çin’in yükselişi ve ABD’nin Çin’i dengeleme politikasının başarısızlığının en önemli nedeni diğer ülkelerin Çin’e karşı peşine takılmacı bir tutum sergilemesi yani sistemin Çin’e karşı peşine takılmacı olması ancak ABD’nin Çin’i dengeleme tutumu sergilemesi olmuştur. ABD bu süreçte Çin’in diğer ülkelerle iş birliklerine Çin’i sarsacak şekilde zarar veremediği gibi Çin ile olan ticaretini de arttırarak sürdürmüştür. ABD’nin yaşamış olduğu bu dengeleme-iyi ekonomik ilişkiler ikilemi dengeleme politikasının başarısızlığında önemli rol oynamıştır. Bu sebeple çalışmada Obama döneminde ABD’nin Çin’e uygulamış olduğu ekonomik dengeleme politikalarının kısa vadede “dengeleyememe” hikayesine dönüştüğü anlatılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

AKPINAR, Eyüp (2020), “ ABD’nin Soğuk Savaş Döneminde Çin, Japonya, Güney Kore ve Kuzey Kore ile Bağlamında Asya-Pasifik Dengeleme Stratejisi” Gaziantep University Journal of Social Sciences, 19(4), 1626-1648 <https://doi.org/10.21547/jss.754055>

BOCK, Andreas & HENNEBERG, Ingo (2013), “Why Balancing Fails: Theoretical Reflections on Stephen M. Walt’s, Balance of Threat Theory”, University of Cologne International Politics and Foreign Policy Working Paper 2/2013. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2409228>

CFR (2023). 1949 – 2023 U.S.-China Relations. Erişim: 4 Haziran 2023, <https://www.cfr.org/timeline/us-china-relations>

CHANLETT, Emma vd. (2018), “North Korea: U.S. Relations, Nuclear Diplomacy, and Internal Situation”, FAS Congressional Research Service, 1-34. <https://sgp.fas.org/crs/nuke/R41259.pdf>

CONSTITUTION OF THE PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA (1982), Erişim adresi: https://english.www.gov.cn/archive/lawsregulations/201911/20/content_WS5ed8856ec6d0b3f0e9499913.html

ÇAKI, Caner & FİDAN, Yusuf (2020), “Çin Propagandasında Çin-Tayvan İlişkilerinin Sunumu: Mao Zedong Dönemi Üzerine İnceleme”, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 185-202, <https://doi.org/10.17336/igusbd.549639>

ÇAYLI, Şahin & VAROL, Beyza (2022), "Tayvan Sorunu Bağlamında ABD-Çin Rekabetinin Analizi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10(33), 78-102, <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1220310>

ÇELİK, Muhammet (2019), "Soğuk Savaş Sonrası Asya Pasifik Bölgesinde ABD- Çin Mücadelesi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, *Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

ÇİFÇİ, Orhan (2018), "Tehdit ve Dış Politika: Obama Dönemi ABD'nin Çin Politikası (2009-2016)", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

DEDEKOCA, Ersin (2017), "ABD - Çin İlişkilerinde Kriz Yönetimi", *Uluslararası Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt I, Sayı III, ss. 141-168.

DUMBAUGH, Kerry (2009), "The Tibetan Policy Act of 2002: Background and Implementation", *Congressional Research Service*, 1-9.

DONILON, Tom (2013), "White House. Remarks by Tom Donilon The United States and the Asia- Pacific in 2013", *White House*, 5 Haziran 2013 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/03/11/remarks-tom-donilon-national-security-advisor-president-united-states-an> adresinden erişildi.

FİDAN, Giray (2010), "Pekin'in Yüksek Rakımlı Sorunu: Tibet" *21. Yüzyıl Dergisi*, Sayı 21, 79-86.

GOLDSTEİN, Melvyn C. (2006), "The United States, Tibet, and the Cold War", *Journal of Cold War Studies*, 8(3), 145-64.

GREEN, Michael J. & COOPER, Z (2014) "Revitalizing the Rebalance: How to Keep U.S. Focus on Asia", *The Washington Quarterly*, 37(3), 25-46, DOI: 10.1080/0163660X.2014.978434.

GÜNEŞ, Ergin (2009), "Yeni Yüzyıldaki Çin-Amerika Rekabeti", *Toplum ve Demokrasi Dergisi* 3/6, 175-188.

GÜNEŞ, Ergin (2011), "Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin, Rusya Örneğinde Asya Politikaları", *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(2), 342-355.

HE, Kai (2012), "Undermining Adversaries: Unipolarity, Threat Perception, and Negative Balancing Strategies after the Cold War", *Security Studies*, 21:2, 154-191, DOI: 10.1080/09636412.2012.679201

IZADI, Foad & KHODAEI, Esfandiar (2017), "The Iran Factor in U.S.-China Relations Guarded Engagement vs. Soft Balancing", *China Quarterly of International Strategic Studies*, 3(2), 299-323. <https://doi.org/10.1142/S2377740017500105>

KARADAŞ, Berat (2022), "ABD dış politikasında Çin: Donald Trump dönemi", *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 47-57.

KESENTAŞ, Gülşah (2023), "Barack Obama ve Donald Trump Dönemlerinde ABD'nin Asya-Pasifik Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KIM, Samuel S. (2017), "U.S.-China Competition over Nuclear North Korea". *Insight Turkey*, 19(3), 121-138.

KORKMAZ, Hüseyin & Köse, Osman (2020), "Çin'in Yükselişi ve Asya'nın Yeniden Dengelenmesi: Neo-Gramşiyen Bir Bakış", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (3) , 543-559.

KÖKSOY, Fulya (2019), "Çin Halk Cumhuriyeti Merkezli Tayvan, Tibet ve Doğu Türkistan Sorununun Amerika-Çin İlişkilerine Yansımaları", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 10 (2), 83-103 . DOI: 10.18354/esam.368201

OBAMA, Barack (2011), "Remarks By President Obama to the Australian Parliament", *White House*, 5 Haziran 2011 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament> adresinden erişildi.

ÖZMEN, Süleyman (2022), "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan Politikası ve Bu Politikanın Dünya Siyasetinde Önemi", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1306-1319, <https://doi.org/10.33206/mjss.1098959>

PAAL, Douglas H. (2010), "China: Reaction to Taiwan Arms Sales", *Carnegie*, 3 Haziran 2010 tarihinde <https://carnegieendowment.org/2010/01/31/china-reaction-to-taiwan-arms-sales-pub-24827> adresinden erişildi.

PEKCAN, Cemre (2015), "Çin'in Uluslararası Sistemde Bakışı ve ABD'ye Yönelik Dış Politikası (2003-2013)", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

PEKCAN, Cemre (2016), "Güney Çin Denizi Sorunu Çerçevesinde Çin-Hindistan İlişkileri", Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi , 1 (1), 19-32.

PEKCAN, Cemre (2017), "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Güney Çin Denizi Krizinin Değerlendirilmesi" , Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi , 1 (3) , 54-80 .

PETRİ, Peter .A. & PLUMMER, Michael .G. (2016), "The Economic Effects of the Trans-Pacific Partnership: New Estimates", Peterson Institute for International Economics Working Paper Series, 1-33.

SÖNMEZ, Zübeyde Berfe (2022), "Obama ve Trump Dönemlerinde ABD Dış Politikasında Çin", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TURAN, İshak (2016), "ABD-Çin İlişkileri Bağlamında Tayvan Sorunu", Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 6 (1) , 80-105.

TURAN, İshak & KESKİN, Bahadır Yusuf (2017). "Çevreleme Politikasının Çin'e Uygulanabilirliği", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi , ICMEB17 Özel Sayısı , 707-717.

WALT, Stephen M. (1987), The Origins of Alliances, Ithaca, Londra.

WALTZ, Kenneth N. (1979), Theory of International Politics, Addison-Wesley Publishing Company, Boston.

WILLIAMS, Brock .R. vd. (2016), "The Trans-Pacific Partnership: Strategic Implications", FAS Congressional Research Service, s. 1-14. <https://sgp.fas.org/crs/row/R44361.pdf>

WORLD BANK (2023), "Population, Total-China", Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=CN>.

WORLD BANK (2023), "GDP (current US \$)-China", Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN>.

WORLD BANK (2023), "Military expenditure (current USD)-China", Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=CN>.

YATAĞAN, Arda Görkem (2018), "Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri", Kara Harp Okulu Bilim Dergisi , 28 (2) , 69-94 .

YEŞİLYURT, Ahmet Kaan (2019), "Obama Dönemi ABD-Çin İlişkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.

YİĞENOĞLU, Kaan (2016), "İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değişen Güç Dengeleri ve ABD'nin Pasifik Bölgesi Stratejisi: Trans-Pasifik Ortaklığı Örneği", Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi , (58) , 327-341 .

YİNG, Fu (2017), " The Korean Nuclear Issue: Past, Present, and Future A Chinese Perspective", John L. Thornton China Center at Brookings, (3), 1-24.

YAYIN TANITIMI I / BOOK REVIEW I

“MEDENİYETLER ARASI ETKİLEŞİM TEORİSİ” ADLI KİTAP ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (PROF. DR. PENG SHU ZHI)

Sait ŞAHİN*

Künye: Peng Shu zhi, (2002), *Medeniyetler Arası Etkileşim, Çin Halk Cumhuriyeti, Shaanxi Eyaleti Halk Matbaası, ISBN: 7-224-06106-9 / K103 Birinci Baskı.*

Kıtap Yazarının Biyografisi

Çinli Prof. Dr. Peng Shu Zhi (彭树智): 10 Ekim 1931’de Shaanxi eyaletinin Jing Yang ilçesinde doğmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti Şaanxi eyaletinin en büyük şehri olan Xi’an (西安) Şehrinde bulunan (西北大学中东研究所) “Northwest Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Merkezi”de uzun yıllar kurucu başkanlığını ve öğretim üyeliği görevini üslenmiştir. 91 yaşındaki profesör emekli olmasına rağmen günümüzde başkent Pekin’de Ortadoğu ile ilgili önemli akademik toplantılara öncülük yapmaktadır. Şaanxi (陕西) eyaletinde ilk sosyal bilimler alanında “bilim insanı” unvanını kazanmıştır. Başlıca eserleri: Asya tarihi, Arap tarihi, Afrika tarihi, Türk tarihi, Ortadoğu tarihi, Dünya tarihi ve medeniyetler arası etkileşim adlı kitaplardır. Çin’de Ortadoğu konuları üzerine yapmış olduğu araştırmalarla ün kazanmıştır. 1995 yılında Çin Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Bakanlığı tarafından “beşeri ve sosyal bilimler” dalında ikincilik

* Research Assistant, Northwest University Institute of Middle East Studies in the People’s Republic of China, E-mail: saitsahin@gau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4115-7461.

ödülüne layık görülmüştür. 1989 yılında yayınlanan “dünya tarihi” adlı kitabı Shaanxi eyaletinin “en iyi eğitim kitabı” ödülünü kazanmıştır. Aynı yıl Çin’de lisans ve lisansüstü eğitim ders kitabı olarak kullanılmaya başlanmıştır. 2002 yılında kaleme aldığı “medeniyetler arası etkileşim teorisi” adlı kitabı yurt içi ve yurtdışında bilinen başarılı bir akademik çalışma olarak kabul görmüştür. Şahsına 2005 yılında Çin Milli Eğitim Bakanlığınca “en iyi öğretmen” ödülü verilmiştir.

Giriş

“Medeniyetler arası etkileşim teorisi” adlı kitap 2002 yılında Shaanxi eyaleti halk matbaası tarafından yayınlanmıştır. Kitap kapağı kalın ve kırmızı renkte dünya üzerinde dört kelebek resmi kullanılarak barışı ve huzuru vurgulayan kitap kapağı tercih edilmiştir. 2002 yılının ocak ayında ilk basımı gerçekleşen kitap 46 Yuan’den satışa çıkmıştır. Bu kitap ilerleyen süreçte elektronik ortamda farklı formatlarda satışa sunulmuştur. Kitap hakkında yazar 1986 yılından itibaren bu konular üzerine derin araştırmalar yaptığını aktarmaktadır. 15 yıl süren araştırmalar sonucu bu kitabın kaleme alınmış olması bu eseri oldukça önemli kılmaktadır. Prof. Batı ve Çin medeniyeti arasındaki farklılıkları ele alarak karşılaştırma yapmış, zayıf ve güçlü yönleri tespit ederek topluma ve devlete olan etkileri araştırılmıştır. “medeniyetler arası etkileşim teorisi” adlı kitap toplamda 637 sayfadan oluşmaktadır. Bütün konuları ayrı ayrı akademik konferans bildirisi gibi farklı makale başlıklarında toplanmıştır.

Kitabın giriş bölümünde insanlık ve var oluş gibi konular basitçe ele alınmıştır. İletişimin insanlık tarihindeki önemini, Batı ve Çin felsefi konularını örneklendirme - özleştirme yöntemi kullanılarak temel teorileri anlaşılabilir bir dille okurlarıyla paylaşılmıştır. Prof. Peng Shu Zhi’e göre iletişim ve üretim ilişkisinin temel pratiği “düşünmektir”. Düşünme eylemi bizleri felsefi olarak iletişim sorununa sonra da iletişimin medeniyetler arası etkileşimi konularını sorgulamamıza neden olmaktadır. 15 yıllık üniversite eğitim hayatımda iletişim konusu üzerine birçok düşünceler hâsıl oldu derslerimde bu konuları öğrencilerimle sürekli paylaştım. 2001 yılında medeniyet ve iletişim üzerine ilk makalemi yayınladım. Beni bu alana gönen diren asıl çalışma “tarihsel kuramlar” üzerine yapmış olduğum çalışmaydı. 20. yüz başlarında ünlü tarihçi Clausewitz’in savaş üzerine tartışma adlı eserinde “iletişim düşünmenin bir başlangıcı” olarak kabul edilmektedir. Marx ve Engels’in Alman ideolojisinde

iletişimin rolü “düşünmenin devamı” olduğunu vurgulamaktadır. İngiliz tarihçi Toynbee “tarihsel çalışmalar” adlı eserinde tarihi analiz birimi olarak “medeniyeti” kullanmış ve dünya tarihinde iki veya daha fazla medeniyetin oluşumunu, yükselişini, batışını bu yöntemlerle incelemiştir. Amerikalı tarihçi Stavrianosi, medeniyeti “genel dünya tarihi” adlı eserinde “insanlık tarihi ve uygarlığın merkezi” olarak değerlendirmiştir. Bu eseri oldukça değerli kılan diğer görüş ise şu şekildedir: “küresel birlik içinde farklı medeniyetler arasındaki etkileşimi ve hareketi keşfetmek: dünyadaki genel gelişimi ve tarihi keşfetmek” anlamına geldiğini vurgulamasıdır.

Yazara göre; “iletişim olmadan medeniyet barbarlaşır, medeniyetler arası iletişim toplumların gelişmesinde itici bir güce sahiptir”. Bu konuları sadece felsefi olarak düşünmek doğru değildir. İletişim ve medeniyet doğrudan tarih konularıyla oldukça bağlantılıdır. Çünkü bilim farklı kanallardan desteklenmezse ayakta duramaz onu birçok bilim dalı doğrudan alakadar etmektedir. Toybee ve diğer filozofların hepsi tarih ve felsefeyi birleştirilerek belirli konular üzerinde somut analizler ve düşünce vakalarını incelemişlerdir. 20. ve 21.yüzyıllardan sonra medeniyetler arası etkileşim çalışmaları Çinliler açısından oldukça merak duyulan konuların başında gelmektedir. Bu alanda Çin’de birçok çalışmalar yapılmaktadır (Peng, 2002: 3). 20. yüzyılda dünyanın çehresini değiştiren beş büyük tarihi olay yaşanmıştır. Bunlar:

1: Sıcak ve soğuk dediğimiz I ve II dünya savaşları.

2: Dünya sömürge ve imparatorluk yönetimlerinin parçalanması ve ulusal bağımsız devletlerin kurulması.

3; Sosyalizmin gelişimi.

4; Dünya modernleşmesinin yeni tarihsel süreci.

5; Küreselleşme, enformasyon, modern teknoloji ve bilgi ekonomi evrimi. Bu beş tarihi olayın etkisi 21. yüzyılda devam etmektedir. Bu beş önemli gelişmede medeniyetler arası etkileşim oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. Bu şartlar altında ülkemiz (Çin) 21. yüzyılda medeniyetler arası iletişim çalışmaları üzerine yapılacak çalışmalar oldukça önem arz etmektedir (Peng, 2001; 6). Bunları düşünce yönüyle özetlemek gerekirse; “düşünce kaynağı aslında bu fikirlerin üst ideolojisini” oluşturmaktadır. Tarih boyunca iletişim ve düşünce insanlık tarihi açısından maddi ve manevi hayatta etkisi-rolü büyük olmuştur. İletişim, medeniyetler arası münasebet ve insanlık

tarisinin gelişiminde itici bir güce sahiptir. Sosyal ilerlemesinin ölçüsü ve insan medeniyetinin gelişiminde olmazsa olmaz temel ilkesidir. (Peng, 2001; 7).

Maddi iletişim; insanın zengin ve medeni yaşamının gelişmesini sağlar. Manevi iletişim ise: insanın düşünce ideolojisini ve medeni dünyasını yüceltir. Kuramsal iletişim; insanların sosyal uygarlık normlarının gelişmesine teşvik eder. Ekolojik uygarlık; İnsan ve doğa arasındaki uyum birliğini geliştirerek sürdürülebilir kılar (Peng, 2002; 8). Yazar hakkında şu önemli bilgiyi de belirtmek gerekir: yazarın çalışmaları Çin içerisinde komünist üyelerin yetişmesinde kullanılan en önemli eğitim kitapları arasında yer almaktadır. 2022-2023 yılları arasında komünist parti (ÇKP) medeniyetler arası etkileşim adı altında akademik toplantılar ve uluslararası toplantılar düzenleyerek “medeniyet ve etkileşim” söylemi gelişen Çin’in dış dünya ile buluşmasını sağlayan ana başlığı haline getirmiştir. Yazar kitabında Yunan filozofları hakkında şu çarpıcı ifadeleri kullanmıştır. Antik çağdan beri Yunan filozoflar ve Batılı ülkeler kendileri dışındaki ırkları “barbarlar dünyası” olarak adlandırmışlardır. Kendilerini üstün ırk ve Dünya’nın efendisi olarak ilan ederek hegemonik düşünce içerisinde kitle toplumların derin psikolojilerinde sonraki nesilleri siyasi ve kültürel bağlamda iletişimlerini etkilemeyi başarmışlardır. Bu durum Avrupa merkezilik, hegemonya, ırk ayrımcılığı, bölgesel önyargı gibi diğer kara lekelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Peng, 2002; 10).

Dünya’da ticaret eskiden beri var olan bir eylemdir. Ticaretle kurulan sosyal ilişkiler ancak iletişimle sürdürülebilir. Ticaret sürecinde yapılan alışveriş toplumun gelişmesine, uygar iletişimin ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Bunun en iyi örneğini İpek Yolu Ticaretinde görebiliriz. Aslında din, ırk, renk, coğrafya fark etmeksizin insanların doğasında sanata, müziğe, estetiğe karşı ortak bir iletişim ve duygu ilişkisi vardır. Bu yönüyle “sanat insanlar arasındaki ortak duyguyu çağrıştıran bir iletişim aracıdır” (Peng, 2002; 16-17). Medeniyet ve ekonomi arasındaki bağ şu sözlerle özetlenmiştir; Kültürel ilerleme olmadan hızlı gelişen ekonomi yalnızca zenginliğin ekonomisidir. Ülkenin kültürel ve manevi inşasında ekonomi kadar kültür de önemlidir. Kalkınma kültür kavramıyla tanımlanabilir, refah ve kalkınmanın yüksek hedefi kültürdür. Medeniyet kavramı tamamıyla maddi konfor ölçüğünden kurtulmalıdır. Medeniyet kavramı daima manevi değerleri çağrıştırmalıdır (Peng, 2002; 49).

Bu değerli kitapta yazar; Batı kültüründeki inançların Çin kültürüyle oldukça bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Çin’de geleneksel inançlar arasında yer alan Konfüçyanizm, Taoizm, Budizm gibi inançlar Çinlilere göre yaşam ve mutluluğun ilkesidir. Aynı zamanda birçoğuna göre inanç sayılmaktadır. Bunların yanında İslam, Hristiyanlık, Yahudilik gibi inançlarda mevcuttur. 56 farklı milletin mensup olduğu Çin’de inançlar farklılık göstermektedir. Bu kitapta geleneksel Çin düşünce ekol konuları ele alınarak Batı düşünce ekolleriyle karşılatılmış, inancın toplum üzerindeki etkileri, iletişimin kitleler arasındaki rolü Toybee ve diğer filozoflar gibi tarih ve felsefe bir araştırma yöntemi olarak kullanılmıştır. Yazar: Budizm’in ilk Hindistan’dan Çin’e yayıldığını aktarmaktadır. Çin içerisinde farklı mezheplere bölündüğünü ve sonra Kore yarım adası, Japonya, Vietnam gibi Asya ülkelerine yayıldığını düşünmektedir. Özetle din ve kültür konuları insan zihninde yatan derin sınırları aramaktan geçmektedir (Peng, 2002; 25). Din ve kültür ilişkisi iletişimde insana değer vermeyi etkileşimi, duyguyu, ahlaki birey olmanın rolünü hatırlatmaktadır. Mo zi (墨子) Mo ekolünün kurucusudur, Mo ekolü Batı dünyasında Mohizm adıyla anılmaktadır. Bu düşünceye göre “başkalarına saygı gösterirsen saygı görürsün, fayda sağlarsan fayda görürsün, kötülük edersen kötülük bulursun, zarar verirsen zarar görürsün” mantığıyla bir işlevselliğe sahiptir (Peng, 2002; 29). Yazar kitabın otuz beşinci sayfasında çok kültürlük ve farkındalık hakkında şu uyarıda bulunmaktadır. “kültürel olarak dışa açıklık iyidir, fakat kendi kimliğini unutacak kadar abartmak öz kimliği tehdit eder ve kültürel yaşamı sürdürülemez hale getirir”.

Yazar, Alman sosyalist ve filozoflarından Friedrich Engels’e atıfta bulunarak komünist düşüncelerin insanlık tarihi, evren ve insan ilişkileri, kültürel birikimlere olan etkileri gibi konuları ele almıştır. Bu düşüncelerden yola çıkarak geleneksel Çin düşünce fikir çatışmalarını incelenmiştir (Peng, 2002; 131). Çin’de yayınlanan diğer eserlere göre oldukça entelektüel bir akademik çalışma ortaya çıkartılmıştır. Yazara göre: “Tarihte kalan eski olayları tekrar etmenin hiçbir faydasının olmadığını, tarihten ders alarak günümüz ihtiyaçlarına göre alternatif uygun fikir ve düşüncelerin üretilmesi gerektiği vurgulamıştır. Filozof ve sosyalistlerin düşünceleri Konfüçyanizm, Taoizm, Budizm gibi düşünce ve inançlarla karşılaştırılarak akılcı ve ortak noktada buluşma fikrini savunmaktadır (Peng, 2002;141). Kitapta Afganistan-Çin ikili ilişkilerine ve tarih boyunca Budizm gelişmelerine 120 sayfa yer vermiştir. Özellikle Afganistan’da yaşayan milletlilerin Budizm inancından etkilendiğini ön görmektedir. İlerleyen sayfalarda uzunca

Çin-İran ilişkilerine ayrı bir başlıkta değerlendirerek İran'ın ipek yolunda batıya acılan kapı olarak adlandırmıştır. Bunun nedeni Çin'de büyük buluşlar olarak adlandırılan “ barut, kâğıt, pusula, mürekkep, porselen, ipek böceği gibi birçok yeniliklerin İran'dan Batı'ya yayıldığını aktarmaktadır. Doğu Roma imparatoru Didius Julianus'un Çin'e gelmek için İranlı keşişlerden yardım istediği, bu sayede Çin'e gelmeyi başardığı aktarılmaktadır. Bu gelişmeler neticesinde Roma ipek böceği, pusula, porselen, barut, kâğıt gibi icat ve yenilikleri tarihi ipek yolu vesilesiyle Çin den İran'a sonra da Doğu Roma ve Avrupa'ya yayıldığı vurgulamaktadır. İpek yolu sadece ülkeleri coğrafi ve ticari olarak birbirine bağlamıyor, aynı zamanda kültürel ve medeniyet yönüyle de Doğu'yu ve Batı'yı birbirine bağlayan gönül köprüsü görevini üsleniyor”. İranlılar hakkında eski inançlardan Zerdüştlük inancıyla ilgili olarak geleneksel Çin inançlarıyla olan benzerlik ilişkilerine dikkat çekilmiş, tek tanrı ortak düşünce ve ibadet uygulamalarındaki ortak yönlere vurgu yapılmıştır. (Peng, 2002; 246-273).

Yazara göre: Türkiye Cumhuriyeti ulus devlet yönüyle küreselleşmiş ve uygar bir ülkedir. Bu alanda münasebetlerin incelenmesi yönüyle eşsiz bir araştırma alanıdır (Peng, 2002; 377). Prof.Dr. Peng Shu Zhi 2000 yılında Çin'in Xi'an şehrine gelen Türkiye Kültür ve Bakan'ın katıldığı toplantıda bakan beyin şu sözlerinden çok etkilendiğini ifade etmektedir “dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur” atalarımız geçmişte bu kadim şehirden başlamak suretiyle İpek Yolu vesilesiyle son durak İstanbul'a kadar yolculuk yapmışlardır. 2000 yılında başkan Jiang Ze Min ve Başkan Demirel arasında görüşmeler gerçekleştirildi. Bu görüşmelerden sonra iki devlet arasında siyasi ilişkiler, kültür ve eğitim alanında iş birlikleri hız kazandı. Bölgesel barış ve uluslararası terörle mücadele konuları üzerine karşılıklı istişareler yapılarak ortak fikirlerde anlaşıldı (Peng, 2002; 379). Bu gelişmeler neticesinde karşılıklı olarak akademik araştırmalar da hız kazandı. Çin tarihinde yer alan Türk tarihi, Türkler açısından oldukça önemli çalışmalar ortaya çıkartılmıştır.

Kitabın her bölümü birer makale nihayetinde değerlendirilmiştir. Bunlar; Arap-Çin ilişkileri, Çin-Ortadoğu medeniyet ilişkileri, Yahudiler, Japonya, Doğu Asya çalışmaları gibi birçok başlıkta tarih, din ve bölgesel sorunlar farklı bilim dalları ve araştırma yöntemlerinden faydalanılarak eşsiz bir akademik çalışma ortaya çıkartılmıştır. Kitabın özel not kısmında “Bu bilim ve araştırma yöntemini kullanarak tarih konularını araştırmayı Josep Needham’

dan esinlendim. İletişim ve medeniyet teorisi üzerine yoğunlaştım, gelişmeleri analiz ederek bütün birikimimi bu kitapta topladım” notu düşünülmüştür. 91 yaşındaki profesör uzun yıllar Northwest Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Merkezi başkanlığı görevini üstlenirken Çin-Türkiye siyasi ilişkilerinin gelişmelerine de şahitlik etmiştir. Uluslararası toplantılarda birçok Türk bakan ve bürokratlarla tanışma imkânı olmuştur. 1998 yılında Süleyman Demirel heyetine, 2009 yılında Abdullah Gül’e eşlik ederek Northwest Üniversitesinde ekonomi alanında Abdullah Gül’e konferans’a binaen fahri doktora unvanı verilmiştir. Bu nedenle Prof. Dr. Peng Shu Ji’ nin yapmış olduğu çalışmalar ve şahsiyeti ülkemiz nezdimizde oldukça kıymetlidir.

KAYNAKÇA

Peng Shu Zhi / 彭树智 (2002), “Medeniyetler Arası Etkileşim Teorisi” / 文明交往论, Çin Halk Cumhuriyeti Shaanxi Eyaleti Halk Matbaası / 中华人民共和国 陕西人民出版社.

YAYIN TANITIMI II / BOOK REVIEW II

UYGUR SAVAŞI: ÇİN'İN MÜSLÜMAN AZINLIĞINA KARŞI YÜRÜTTÜĞÜ İÇ OPERASYON

Emre KARTAL*

Künye: ROBERTS, S. R. (2023), *Uygur Savaşı: Çin'in Müslüman Azınlığına Karşı Yürüttüğü İç Operasyon*, (M. B. Dinçaslan, M. A. Kalaycı, çev.), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 327 sayfa.

Giriş

Sean R. Roberts tarafından 2020 yılında kaleme alınan ve Princeton University Press tarafından yayımlanan "*The War on the Uyghurs: China's Internal Campaign Against a Muslim Minority*" eseri yayınlandığında pek çok araştırmacı ve basın mensubu tarafından Batılı bir akademisyen tarafından yayımlanmış en derli toplu ve zamanlaması başarılı kitap olarak nitelenmiştir. Bu özellik bir ön söz yazan eski BM Özel Yetkili Anti-Terörizm Raportörü ve uluslararası yargıç Ben Emerson tarafından da kitabın başında vurgulanıyor. Kitaptan bağımsız olarak Ruanda ve Yugoslavya'daki soykırımların, uluslararası suçların yargılanmasında yer alan Emmerson bazı ifadelerini çok önemli görüyorum. Emmerson Raportörlük görevi sebebiyle dünyanın pek çok yerinde çalışmalar yaptığını ifade ederek şunları söylüyor: "*Bunların hiçbirinde bir toplumun tamamına yönelen bu denli toptancı bir saldırıya ya da tamamen masum insanların etnik ya da dini*

* Doktor Adayı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, E-posta: emrekartal06@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8975-732X.

gerekleşmelerle topyekun hapsedildikleri bir uygulamaya şahit olmadım.” Doğu Türkistan’da tarihi geçmişi bulunan ve yakın zamanda “toplama kampları”, “kültürel soykırım”, “asimilasyon”, “şiddet olayları” gibi pek çok unsuru olan Çin azınlık politikalarının ne denli ağır sonuçlar ortaya çıkardığı uluslararası toplum tarafından da fark edilmesi son derece önemlidir. Değerlendireceğimiz kitap da bu noktadan konuya yaklaşmakta, Doğu Türkistan’daki soykırım politikalarının tarihi kökenlerine inerek konuya başlamakta ve günümüzdeki Çin tezlerini de merkeze alarak önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu noktada kitabın Türkçeye çevrilmesi ve Ötüken Neşriyat gibi Türk dünyası konusunda hassas, millî yayın çizgisine sahip bir yayın evi tarafından yayımlanması da son derece kıymetlidir. Bu noktada çevirmenlere ve kitabın editörüne de teşekkür etmek hakkı teslim etmek olacaktır.

Kitabın bazı temel noktalarını burada özetlemek yerinde olacaktır. Yazar ilk etapta Doğu Türkistan’da yaşanan şiddet ve asimilasyon politikalarının bugünün meselesi olmadığına vurgu yaparak, coğrafyadaki Türklerin tarihine ve Çin ile olan ilişkilerine tarihi bir bakış sunmaktadır. Yazar tarafından bir “Sömürgecilik tarihi” olarak nitelenen bu süreç 1759’dan alınarak 2001’e kadar getirilmektedir. Bu tarihten itibaren ise konu küresel terörle mücadele teması içine alınarak değerlendirilmektedir. Roberts, kitapta bir terör tanımı yapmakta ve bu tanım üzerinden Doğu Türkistan’da Türkler¹ tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin “terör” olup olmadığı üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti’ni yöneten Çin Komünist Partisi’nin (ÇKP) ve yöneticilerinin de Doğu Türkistan’da yürüttüğü politikaları 11 Eylül saldırıları sonrasında gelişen “teröre karşı küresel savaş (GWOT)” kapsamında değerlendirmesi son derece önemli bir bakış açısidir. Roberts, Çin’in Doğu Türkistan’a yaklaşımının “yerleşimci sömürgecilik” kavramıyla açıklama yolunu seçmiştir. Ayrıca “kültürel soykırım” kavramını da burada sıklıkla kullanmaktadır. Roberts’in özellikle Batı’da Doğu Türkistan mücadelesi için yumuşak karın olarak görülen, el-Kaide, IŞİD ve diğer dini radikal terör örgütleriyle irtibat ya da iltisaklı olarak nitelenen “Türkistan İslam Partisi”, “Doğu Türkistan İslamî Hareketi” gibi

¹ Doğu Türkistan’da Uygur, Kazak, Kırgız başta olmak üzere pek çok Türk halkı yaşamaktadır. Günümüzde, kitabın başlığında da vurgulandığı üzere, sadece bir Uygur azınlık meselesi olarak görünse de bu doğru değildir. Kitabın içinde de bu hususa temas edilmiş olduğu gibi Uygur adlandırılması tarihsel kökleri olsa da son derece yenidir. Coğrafyada da sadece Uygurlar yaşamamaktadır. Soykırım politikaları bütün Türk halklarını kapsamaktadır. Bu sebeple kitaba özel olarak atf yapmadığım süreçte Doğu Türkistan’da yaşayan Türk halklarından “Türkler” olarak bahsedeceğim.

yapıları detaylıca değerlendirmesi, liderleri üzerinden okumalar yapması da son derece kıymetlidir.

Kitabı değerlendirmeden önce ifade etmek istediğim iki çeviri konusu var. Çevirmenlerin Çinliler tarafından Doğu Türkistan'a işgalden sonra verilen "Xinjiang" ismini "Sincan" şeklinde kullanmalarının son derece yanlış olduğunu düşünüyorum. Yazar, bir Batılı olarak bu noktada Uygur milliyetçilerinin tercih ettiği (daha doğrusu Türk milliyetçilerinin) "Doğu Türkistan" kavramı ve Çinli sömürgecilerin tercih ettiği "Xinjiang" kelimesi yerine "Uygur diyarı" ya da "Uygur Ana Vatanı" kavramını tercih ederek objektiflik iddiası sunmaktadır. Bunu anlayışla karşılayabiliriz. Ancak "Xinjiang" kelimesinin "Şincang" şeklinde okunuşunun garip bir Türkçeleştirmeyle "Sincan" haline getirilmesi de temelde kültürel soykırım ya da asimilasyon politikalarının bir parçasıdır. Sincan, Ankara'da bir ilçedir. Bugün Çin Halk Cumhuriyeti sınırlarındaki coğrafya ise ya Çin bakışıyla "Xinjiang" ya da Türk bakışıyla "Doğu Türkistan"dır. İngilizce kısaltmaları Türkçeleştirmeme hassasiyeti gösterilirken bu hassasiyetin atlanması doğru olmamıştır. Burada "Xinjiang" orijinaline sadık kalınabilirdi. "Sincan" kelimesinin literatürden atılması gerekmektedir. İkinci husus ise Dünya Uygur Kurultayı Başkanı Dolkun İsa ile yapılan görüşmelerde İsa'nın tavsiyesi ile kitapta "Han Chinese" kavramının bire bir Türkçeye çevrilmeyerek yerine "Çinli" kelimesinin kullanılması tartışmalı bir husustur. Öncelikle yazarın düşüncelerinin bir başka şahsın fikriyle şerh edilmesi ve yanlış bir aktarım yapılması hususu vardır. Yazar için o etnik grup "Han Çinlisi" ise bu kullanım devam ettirilmeliydi. Bunun bir diğer yanı ise "Han Çinlisi" ifadesinin Çin Komünist Partisi'nin propagandası olduğu noktasıdır. Çince "Hanzy" olarak ifade edilen bu etnik grup İngilizcede "Han Chinese", Türkçede ise "Han Çinlisi" olarak ifade edilir. Bunun tarihsel ve sosyolojik kökleri uzun bir bahistir. Han Çinlisi ifadesi Çin'in çok milletli yapısını tasdikleyen bir ifadedir ve vatandaşlık ya da tabiiyet manasındaki "Çinli"den farklıdır. Ayrıca Çin yasalarına göre de Uygurlar ve diğer Türk halkları ayrı bir millet yada "Minzu" olarak tanınır. Han Çinlilerini de bu etnik gruplardan biridir. "Çin'de yaşayan herkesin Çinli olduğu" tezi üzerine yapılan bu çeviri mantığı son derece yanlıştır. Bu mantık Uygurları, Kazakları da Çinli olarak nitelemenin önünü açacaktır. Doğu Türkistan'ın işgale uğrayarak Çin'in bir parçası olduğu tarihsel bir gerçektir. Bu bağlamda Doğu Türkistan'ı Çin olarak görmek, Uygurları da Çinli olarak nitelemek siyasi bir tercih

olmuştur. Bu noktada tezimiz Uygurlar ya da diğer milliyetlerin işgal yoluyla “Politik Çin”in içinde kaldığı ve “Çin vatandaşı” tabiiyetini aldığı ama asla “Kültürel Çin”in bir parçası olmadığı yönündedir. Bu husus çevirmenler tarafından ya net açıklanamamış ya da belirttiğimiz gibi bir hata olmuştur.

Kitabın Terör Tanımına Bir Eleştiri

Roberts, kitabında Doğu Türkistanlı Türklerin gerçekleştirdiği ya da onlara atfedilen şiddet olayları ile terör olaylarını ayırmak için bir terör tanımı tartışması yapmıştır. Roberts, Kuzey İrlanda'daki şiddet olaylarının tartışmalarında sıklıkla kullanıldığını ifade ettiği bir roman cümlesine atıfla “bir adamın teröristi, başka bir adamın özgürlük savaşçısıdır” cümlesine vurgu yapmıştır. Burada da İsrail’li akademisyen Boaz Ganor’un² terör tanımını esas almıştır. Ganor, tanımında uluslararası olarak kabul görmüş savaş kuralları ve suçlarını esas almıştır. Savaşla ilgisiz kasten sivilleri hedef almanın yasak olduğuna atıfta bulunarak terörü kasten sivillere zarar verme noktasına indirgemıştır. Roberts açıkça kitabının esas aldığı terör tanımının, siyasi amaçlı bir şiddet içermesi ve kasten sivilleri hedef alması olduğunu ifade etmektedir. Bunun dışındaki devlet dışı şiddetin ise “gerilla” mücadelesi olduğunu açıklamıştır. Devlet dışı aktörlerin silah kullanımına meşruiyet sağlamayı amaçlayan bu tanım eksik kalacak, Türkiye gibi terörle mücadeleyi uzun yıllardır yapan ülkeler ve halklarında ise yanlış çağrışımlar ortaya çıkaracaktır. Kastensivillere siyasal amaçlarla yapılan saldırılar elbette ki terördür. Bunun planlı, kapsamlı ve bir stratejiye dayalı olması da önemlidir. Ancak gerek diğer terör örgütleriyle irtibat, gerek şiddetin finansmanı, şiddetin amaçları, tahribatı ve yaratılan tahribatın amaçları komplike olarak düşünülmelidir. Burada bir eylem salt devlet organlarını hedef alıp esasta ise halk üzerinde korku iklimi yaratmayı ve siyasal tercihleri etkilemeyi de düşünebilir. Bunu terörün dışında tutmak doğru olmayacaktır. Terör kavramı üzerinden bir tartışma bahsi bu yazının konusu değildir ancak okurlara bu noktada bir perspektif açmak için bu notu eklemeyi yararlı buldum. Doğu Türkistan’daki durum zaten kitapta da etraflıca anlatılmakta, terörist ya da örgüt diye nitelenen yapı ve kişilerin zayıflığı ve etkisizliği gözler önüne

² Ganor, İsrail Savunma Kuvvetlerine eğitim vermiş, İsrail devletine güvenlik alanında ciddi danışmanlıklar sunmuş bir akademisyendir.

serilmektedir. Zaten Çin de uyguladığı azınlık politikalarında sadece “teröre” değil “üç kötülük” dediği davranışlara odaklanmaktadır.

Kitabın Değerlendirilmesi ve Kitaptan Notlar

Eserde yazar kaleme aldığı “Mukaddime (Preface)” bölümünde kitabın devamında odaklanılacak “terör karşı küresel savaş” politikası kadar Covid-19 küresel salgınının yarattığı iklimin de etkili olduğunu vurgulamaktadır. Salgın döneminde kapanmaların ve kapalı yapıların normalleşmesinden faydalanan ÇKP'nin hem kısıtlamaları asimilasyon politikalarına kalkan ettiğini hem de bölgeden haber alınmasını engellemek için kullandığı ifade edilmektedir. Kapanmaların yarattığı ekonomik yıkımın ise Doğu Türkistanlıları içeren “köle işçilikle” aşmaya çalışan bir ÇKP olduğu ifade edilmektedir. Giriş, bölümünde Tibet'te çok sert azınlık politikaları uygulayan Chen Quanguo'nun Uygur Özerk Bölgesi'ne gelmesiyle, Müslüman Türk kimliğini hedef alan Uygur, Kazak ve diğer halkları soykırıma varan politikalarla ezen işlerin başladığına işaret edilmektedir. Robert, Çin'in Doğu Türkistan'da “kültürel soykırım” uyguladığının ise kesinlik kazandığını vurgulamaktadır. ÇKP'nin yeniden eğitim kampı olarak nitelediği toplama kamplarını Nazi toplama kampları ve Stalin'in ölümcül zorunlu çalışma kamplarına benzediğinin de su götürmez gerçekler olduğu bölümde kısa örneklerle anlatılmaktadır. Ayrıca Doğu Türkistan'da “Orwelyan” bir yönetim olduğu ifadesi de ilgi çekicidir. George Orwell'in “1984” eserinde yaşanan pek çok olayın gerçekten de bugün Kaşgar, Urumçi gibi pek çok şehirde yaşandığı bilinmektedir. Modern Çin'in Doğu Türkistan'da bir sömürgecilik geçmişi olduğu buradan başlayarak Uygur kimliği başta olmak üzere bütün Müslüman Türk kimliklerini yok etmeyi hedeflediği örneklerle anlatılmaktadır. Uygurların kimliği hakkında bilgi veren Roberts, Uygurların Türk kökenli, Hanefi İslam'dan beslenmiş bir dini inanışa sahip, Çinlilerden görünüş olarak da farklı bir halk olduğunu ifade etmektedir. Uygurların Türk kimliğinin burada vurgulanması önemlidir.

Roberts'in terör bahsinde kullandığı iki argüman önemlidir. Bunlardan biri Bush'un “teröre karşı küresel savaş” ve “önleyici vuruş” doktrinlerinin küresel kabulünün Çin'in soykırım politikalarını kolaylaştırdığı tezi diğeri ise Michel Foucault'nun “biyopolitika” kavramının buraya uygulanmasıdır. Bu kavram kapsamında Çinlilerin Uygurları ve diğer Türk halklarını toplumu

bozan bir enfeksiyon gibi gördükleri, yok edilmesi ya da tedavi edilmesi gereken hastalıklar olduğunu düşündüğünü açıklamaktadır. Bu Çin'in "öteki" anlayışına dair bilgi sahibi herkes için akla yatan ve önemli bir bakış açısıdır. GWOT'un da tehdit gördüğü herkesin "Müslüman" olduğu ve "radikalizmin" de taşıyıcıları olduğu düşüncesi burada güzel işlenmiştir. Çin de adeta bir hastalık tedavi eder gibi kurduğu toplama kamplarında işkence ve ağır propaganda uygulamaktadır.

"Sömürgecilik, 1759 – 2001" başlıklı bölümde Qing hanedanının ilk işgaline kadar Doğu Türkistan'ın Çin'in bir parçası olmadığı tezi delillerle işlenmektedir. Çin'in bu dönemde bölgede sınır kolonileri kurmayı amaçladığı, Mançu askerlerce yönetilen bir coğrafya görüntüsü olduğu işaret edilmektedir. Burada önemli bir nokta da günümüzdeki "Uygur milleti" kavramının da tarihinin eski olmadığına vurgudur. Müslüman ve Türk kimliğinin daha yerleşik olduğu burada işaret edilmektedir. 1884'te Qing hanedanının bölgeyi "Xinjiang" olarak ilan etmesiyle asimilasyon politikalarının temellerinin atıldığı, Çince eğitim, Konfüçyüsçü düşüncenin empoze edilmesi gibi Çinileştirme hedeflerinin bu dönemden beri var olduğu anlatılmaktadır. Robert Doğu Türkistan'da kurulan iki Cumhuriyet'in Müslüman ve Türk kimlikleri üzerine inşa edildiğini iddia ederken, Uygur ulusu kimliğinin 1920'lerde Sovyetler Birliği tarafından tanınarak yayıldığını söylemektedir. Bu da bilenler için aslında Kazak, Kırgız, Özbek gibi kimliklerin inşasıyla benzer bir sürece atıf olduğunu açıkça görülmektedir. Roberts, son Cumhuriyet'in tasfiyesi ve Milliyetçi Çin ile yürütülen ittifakın da bozulmasıyla Türkiye'ye Uygur liderler ve halkın göç etmeye başladığını, Türkiye'nin hariçte Uygur mücadelesi için bir üs haline geldiğini de iddia etmektedir. Çin'de başlayan komünist yönetimin ise etnik özerklik noktasında pek çok vaat verdiği, işbirliği yaptığı ancak 1950'lerden itibaren "Uygur Özerk Bölgesi'nin de ilanıyla bunun rafa kalktığı vurgulanmıştır. Doğu Türkistan'da Xinjiang Üretim ve İnşaat Kolordusu'nun kurulması ve işçilerin sevkiyle nüfus dengesinin en baştan beri hedef olduğu anlatılıyor. Kültür Devrimi sırasında ise İslam kimliği hedef alınırken laik Türklerin dahi çalışma kamplarına gönderildiği, bunun da dini ve milli kimliğin birlikte hedef alındığının kanıtı olduğu anlatılmaktadır. 1980'lerde Doğu Türkistan'da görece rahat bir dönemin yaşandığı ve bunun son güzel günler olduğu ifade edilmektedir. Bu 90'lı yıllardan itibaren Doğu Türkistan'da şiddet artmıştır. SSCB'nin dağılmasının benzer milliyetler politikasına

odaklanan ÇKP için bir travma yarattığının üstünde duran Roberts, yetkililerin Türkistan'da ortaya çıkan bağımsız Türk devletlerinin de ciddi korku yarattığını ifade ediyor. ÇKP'nin bu noktada yeni çıkış noktaları aradığını vurguluyor. Yerleşimci sömürgecilik politikasının güçlendiğini Barın, Gulca gibi şehirlerde yaşanan olaylardan sonra ÇKP'nin şiddet dozunu artırdığını ancak asıl dönüşümün 2001'den sonra başladığını işaret ediyor. Roberts'e göre Çin, 11 Eylül olaylarından sonra küresel olarak başlayan terörle mücadele furçasına Doğu Türkistan meselesini sokmaya çalışarak uluslararası destek aramaya başlamıştır. GWOT'un en önemli unsurlarından birinin BM ve AB nezdindeki "terör listeleri" olduğunu ve Çin'in de bu listelere Uygurları sokmak için ciddi çaba gösterdiğini söyleyen Roberts, diğer tarafta da Şanghay İşbirliği Örgütünü de tamamen bu amaçlar için kullandığını da ekliyor. 11 Kasım 2001'de BM Genel Kurulunda konuşan Çin Dışişleri Bakanı Tang Jianxuan'ın uluslararası terörle mücadeleye tam destek vereceklerini çünkü Çin'in de bir "Doğu Türkistan" terörü ile karşı karşıya olduğunu vurgulayan konuşmasının bu noktada önemli bir kanıt olduğu görülüyor. Çin çeşitli rapor ve belgeler yayımlayarak "Doğu Türkistan güçleri" gibi belli belirsiz isimlerle gruplar tanımayarak bunlardan ciddi terör tehditleri aldıklarını, yaşanan bazı şiddet olaylarının bu güçlerce ve uluslararası terör gruplarıyla işbirliği içinde yürütüldüğünü iddia ettiği anlatılıyor. Bu noktada "Doğu Türkistan Kurtuluş Örgütü" ve "Doğu Türkistan İslami Hareketi"nin (DTİH) ilk etapta hedef kılındığı anlaşılıyor. Özellikle Çin'in DTİH'i Taliban ve el-Kaide ile irtibatlama çabaları kitapta ayrıntılarıyla anlatılıyor. Çin bu noktada "GWOT'a destek karşılığında Uygurların terörist olarak tanınması" politikasını gündeminin ilk sırasına aldığı anlaşılmaktadır. Bu baskının da sonuç verdiği ve 2002'nin ortalarında ABD'nin DTİH'i ABD ve vatandaşlarını tehdit eden bir örgüt olarak tanıyan bir belge hazırladığına kitap yer veriyor. Bu noktada Guantanamo'da gözaltında olan 22 Uygur'a da ayrıntılı bir şekilde yer veren kitap, bu tutukluların tamamının uluslararası terörle yeterli irtibatları bulunamadığından serbest kaldığı bilgisini de ekliyor. ABD'ni DTİH'i terör örgütü olarak tanımasının karşılığında Çin'in BMGK'da ABD'nin Irak'ı işgal etmesine ses çıkarmadığı da işleniyor. Roberts bu noktadan sonra ayrıntılı bir şekilde DTİH'ten başlayarak özellikle Afganistan ve Pakistan bağlantıları olan Uygur yapılanmalarını inceliyor. Özellikle bu kısımda yazarın vermek istediği mesajın şu olduğunu düşünüyorum: el-Kaide ve Taliban'la belli düzeylerde işbirliği olan hatta silahlı güçlere sahip olan grupların olduğu ancak

bunların hiç birinin bu örgütlerin istediği düşünce ve yapıda olmadığını ayrıca bir terör eylemi ya da tehditi yaratamayacak kadar küçük olduklarını vurgulamak. Türkistan İslam Partisi (TİP) adını alan grubun Hasan Mahsum isimli lideri devamında inceleniyor. 2008 Pekin Olimpiyatları öncesinde Uygurlar tarafından devlet kurumlarına yönelik gerçekleştirilen bazı şiddet olaylarını değerlendiren Roberts bunların sivilleri hedef almadığı için terör olmadığını iddia ediyor. Roberts'in bu bakış açısı argümanlarını bu noktada zayıflatıyor. Bir eylemin sadece sivilleri hedef almamasının terör olup olmasını ortaya koyamayacağına dair pek çok tez ve teorinin kabul gördüğü günümüzde daha güçlü argümanlar kullanması gerekirdi. Özellikle kendisinin de sürekli vurguladığı kapsamlı örgütlülüğün olmayışı, toplumsal psikolojinin yarattığı şiddet olaylarının varlığı, uluslararası finans ve silahlanma bağlarının olmayışı gibi argümanların burada işlenmesi daha doğru olurdu. 2009'daki Urumçi olaylarından sonra ilk kez uluslararası terör örgütlerinin Doğu Türkistan meselesini gündeme aldığını anlatan kitap aslında bu bilgiyle bile Uygur gruplarının terörden ne kadar uzak olduğunu anlatmış olmaktadır. Roberts pek çok belgeye adı geçen DTİH'in adını kullanan gerçek hiç bir grubun olmadığını anlatarak ayrıntılı bir şekilde "terörist" olarak adlandırılan Uygur şahıs ve gruplarını inceliyor. Doğu Türkistan İslamî Partisi (DTİP) olarak adlandırılan grup ve Hasan Mahsum'un geçmişi ve düşünce yapısı hakkında bilgileri veren Roberts, Mahsum'un IŞİD ve el-Kaide gibi örgütlerin radikal selefi fikirlerinden ziyade Doğu Türkistan'daki geleneksel İslamî medreselerin ılımlı fikirlerinden beslendiğini bu sebeple düşünsel ayrılıklar olduğunu anlatıyor. Afganistan'a geçen Mahsum'un burada bir silahlı örgütten ziyade küçük bir silahlı gücü olan cemaat kurabildiğini anlatıyor. Ayrıca Taliban yönetimi ile Çin'in ciddi ilişki kurduğundan bahsederek Taliban'ın bunun karşılığında Afganistan'daki Uygurları tecrit ettiği bilgisini de paylaşıyor. Mahsum'dan sonra ortaya çıkan Abdülhak isimli bir Uygur'un Türkistan İslam Partisi Emiri olarak Usame Bin Ladin tarafından tanındığı hatta "Çin el-Kaidesi" sıfatı verildiği iddiasını paylaşan Roberts bunun ise bir daha hiç gündeme gelmediğini de ekliyor. Bu tabloda Çin'in bütün bu anlatıların olumsuz taraflarını aldığı ve ayrılıkçılığı artık terörizm olarak niteleyerek yeni politikalar ortaya koyduğu kitabın dördüncü bölümü olan "Sömürgecilik Terörle Mücadeleyle Buluşuyor 2002 - 2012" başlığı altında açıklanıyor. 2003 itibarıyla Doğu Türkistan'da bir kalkınma hamlesi başlatıldığını anlatan yazar bu sürecin de yerleşimci sömürgeciliğin simgesi haline

gelen Xinjiang İnşaat ve Üretim Kolordusu tarafından yürütüldüğünü işaret etmiştir. Bu durumun da daha çok yerleşimci Çinlinin bölgeye gelmesine ve militarize bir yapının oluşmasına yol açtığını vurgulamıştır. Bu dönem Çin'in Doğu Türkistan'da dini kısıtlamalara başladığı, gözaltı ve tutuklamalar yaptığı, kent mimarilerini tahrip ettiği, mezarlıkları yıktığı, sadece Çince eğitim dayatmasının başladığı, zorunlu çalışma göçlerini tetiklediği ifade ediliyor. Urumçi Olayları ve 2008 Pekin Olimpiyatları çevresinde gelişen şiddet olayları ve ÇKP'nin tepkilerinin artık dönülmez bir sarmal yarattığını anlatan yazar "İkinci Nesil Milliyetler Politikasına" da dikkat çekmektedir. SSCB döneminden kalan politikaların kesin reddi ve tamamen asimilasyon ile yok etmeye odaklanan politikaların hızla kabul gördüğü anlamına gelen bu durum artık koca bir coğrafyanın tecrit altına alınmasıyla sonuçlandığını iddia ediyor. Roberts 1 Mart 2014'te Kunming Tren İstasyonu'ndan 10 kişilik bir Uygur grubunun 31 kişiyi öldürmesiyle sonuçlanan olay ile Urumçi'de bir SUV ile Çinlilerin gittiği bir pazara yapılan 30'dan fazla kişinin öldüğü olayı birer terör saldırısı olarak nitelemiştir. Buna karşı Xi Jinping ve ÇKP yöneticilerinin çok sert tedbirler almaya başladığını "halkın terörle savaşını" ilan ettiklerini ifade ediyor. Çin'den ayrılığı savunmayan ama anayasal hak talebi olan İlam Tohti'nin tutuklanması olayının ise artık Çin'in bir kimliğe karşı topyekun saldırı anlayışının yerleştiğinin kanıtı olduğunu savunan Roberts, Doğu Türkistanlıların son dönemde Türkiye başta olmak üzere pek çok ülkeye yoğun göç ettiklerini de anlatıyor. Roberts terör bahsinde Suriye başlığı da açarak Suriye'ye gelen Uygurların durumunu değerlendiriyor. Burada Türkiye'nin de Suriye'deki Uygurları desteklediğine dair kanıt ve olaylar sunuyor. Çin'e göre Suriye'de 5000, İsrail istihbaratına göre 3000 civarında Uygur savaşçının olduğu iddialarını kitabına alan Roberts, buradaki insanların çoğunun Çin'deki baskı ve zulüm politikalarından kaçarak bir gün Çin'e dönme hedefi olan insanlar olduğunu bir kısmının da gerçekten silahlandığını iddia ediyor. Roberts'e göre 2017 itibarıyla ise Çin Doğu Türkistan'da bir kültürel soykırım başlatıyor. Yeniden eğitim kampı adı verilen toplama kamplarının bu politikaların merkezinde yer aldığı burada anlatılıyor. Çıkarılan yasa ve genelgelerle "ayrılıkçı davranışların" belirlendiği bunların bir kısmına sahip olan insanların bir suç işlemese dahi "önleyici tedbirler" kapsamında çeşitli gözaltı ve kamp süreçlerine dahil edildiği burada anlatılıyor. Tanıklar ve çeşitli veriler üzerinden kamplardaki hayatı da değerlendiren kitap burada gerçek bir işkence, baskı, asimilasyon ve kültürel soykırım yapıldığı kanaatlerini dile

getiriyor. Ayrıca cinsel istismar ve tecavüzlerin de son derece olağan ale geldiği vurgulanıyor. Toplama kamplarının akabinde ise zorla çalıştırma ve Çin'in iç bölgelerine Uygurları göndererek köle işçiliğe tabi tutma politikaları da kitabın gündeminde yer alıyor. Uygurların profillerinin çıkarılarak önleyici tedbirlerin alınması, Çinlilerle zorunlu evlilikler, dini mekan ve mezarlıkların yıkılması, birkaç yılda 1 milyondan fazla insanın tutuklanması, kırsal bölgelerde hemen herkesin toplama kamplarıyla bir şekilde muhatap olması gibi bilgilere yer verilen kitapta bütün bu politikaların temel amacının "Uygurların ve diğer Müslüman Türklerin kolektif kimliğini ve kültürel işaretlerini yok etmeye yönelik sistematik bir girişim" olduğu açıkça ifade ediliyor. Bu politikalardan geri dönüş görülmediğini tek çarenin ise bugün Çin'i yöneten önde gelen isimlerin tasfiyesi ve bu hataların kabulüyle başlayacak bir süreç olduğu da kitabın son kısmında belirtiliyor.

Sonuç

Kitap özellikle Çin'in terör iddiaları ve bunun paralelindeki küresel terörle savaş mantığı üzerine kurulsun da tarihsel olarak Çin'in Doğu Türkistan üzerinde kötü niyetli emelleri olduğu gerçeğini kabul ediyor. Bu bağlamda önemli örnekler ve bilgiler içeriyor. Çin'in kurguladığı "terör" algısını da objektifçe cevaplamaya çalışan yazar verdiği bilgilerin daha derin tetkik ve tenkide ihtiyaç duyduğunu da ifade etmek gerekiyor. En önemlisi ise Çin'in Doğu Türkistan'daki politikalarının "sömürgecilik" ve "soykırım" bağlamında incelendiği, Batılı bir gözle Batı'ya da eleştiriler getirilerek değerlendirildiği bir kitap olmasıdır. Bu noktada Çin çalışan ve Doğu Türkistan meselesine ilgi duyan herkes için Türkçeye kazandırılması kıymetli olan bir eser olarak öne çıkıyor.

DOĞU ASYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

YAYIN ŞARTLARI

- Yazılar Doğu Asya bölgesinde bulunan ülke ve toplumlar ile sınırlandırılacak veya Doğu Asya bölgeleri ile çevre bölge, ülke toplumlar arası ilişkilere, sorunlara odaklanmış olması gerekecektir.
- Yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak için kabul edilmemiş olması gerekir.
- Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriler, toplantı ve niteliği belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.
- Yazılar, önce yayın kurulu tarafından yayın ilkelerine; amaç, konu, muhteva, yazım kurallarıyla ilgili hususlar açısından incelendikten sonra, uygun görülürse, Danışma Kurulu'nun önerisi doğrultusunda, bilimsel çalışmalarıyla o alanda tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerden olumlu rapor alan yazılar, basılmak üzere sıraya konur. Hakemlerin isimleri gizli tutulur; raporlar beş yıl süreyle saklanır. Yazarlar; hakemlerin ve yayım kurulunun istek, öneri ve uyarılarını dikkate alırlar. Ancak katılmadıkları hususlara ve hakem kararlarına, gerekçelerini belirtmek kaydıyla itiraz edebilirler. Bu durumda editör, başka bir hakemin görüşüne başvurabilir.
- Yayın Kurulu, biçimle ilgili olarak düzeltmeler ve değişiklikler yapabilir. Hakem görüşleri alındıktan sonra yazarın müracaatı hâlinde yazısının yayımlanıp yayımlanmayacağı kendisine bildirilir.
- "Yayın Tanıtım ve Değerlendirme" yazıları hakeme gönderilmez. Ancak makale kurallarına uyulur.
- Yayına kabul edilmeyen yazıların bir sureti istek hâlinde yazara iade edilir.

YAYIN İLKELERİ

Doğu Asya Araştırmaları Dergisi (DAAD), sosyal bilimler alanında yılda iki kez (Bahar ve Güz) yayımlanır. Dergi, özellikle disiplinler arası yaklaşım ile Doğu Asya'nın çeşitli sorunlarını konu edinen bilimsel çalışmalara yer verir. Dergide yayımlanacak makalelerin Doğu Asya'daki ülke ve toplumların tarihi, kültürü, iktisadi hayatı, siyasal yaşamı;

güvenlik ve dış politikası başta olmak üzere ülkeler, milletler ve etnik gruplar arası ilişkileri, güncel sorunları ile medeniyet tasavvurlarını ilmî bir bakış açısıyla ele alması beklenir. Dergide, Doğu Asya'yla ilgili önemli eser ve kişileri tanıttıp değerlendiren yazılar ile önemli görülen çeviri yazılar da yayımlanabilir.

Makalelerin Dergide yayımlanabilmesi için, başka bir yerde yayımlanmamış olması ya da yayın için değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir. Herhangi bir kongre ya da bilgi şöleninde sunulan makalelerde kongre ya da bilgi şöleni adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir. Bir araştırma kurumu ya da fonu tarafından desteklenen çalışmalarda, desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası verilmelidir.

Makalelerin Değerlendirilmesi

Aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak hazırlanmış yazılar, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dasad> adresi üzerinden yükleme yapabilirler. Herhangi bir sorun ile karşılaşıldığında ileti (elektronik posta) yoluyla kamucam13@gmail.com adresi üzerinde dergi yönetimi ile iletişim kurulabilir. Klasik postayla göndermek isteyenler üç (bir adet isimli, iki adet isimsiz) nüsha çıktı ve YD (Yoğun Disk)'si ekli olduğu hâlde büyük boy bir zarf içerisinde gönderilmelidir.

Gelen makale Yayın Kurulu tarafından ön incelemeye alınır. Ön incelemede makale, Dergi'nin yayın ilkeleri ve politikası ile önceliklerine uygunluğu, alana katkısı; ayrıca konu, yazım kuralları ve şekil açısından değerlendirilir. Bu yönleriyle uygun bulunan makaleler ilmî açıdan değerlendirilmek üzere, alanında eser ve çalışmalarıyla kabul görmüş iki hakeme gönderilir. Hiçbir şekilde hakemlere yazarın kimliği ile ilgili bilgi gönderilmediği gibi, yazarlara da hakem adı açıklanmaz. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makale, üçüncü bir hakeme gönderilebilir. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler gerekli değişiklikler için yazarına geri gönderilir. Belirli bir süre içinde istenilen düzeltmelerin yapılması beklenir. En az iki olumlu rapor alamayan, düzeltilmesi için yazarına yeniden gönderilen ve belirlenen süre içinde düzeltmeleri yapılmayan makaleler yazarlarına bilgi verilerek yayım sürecinden elenir. İki hakemden "yayımlanabilir" değerlendirmesi alan makaleler yayım sırasına yerleştirilir. Yayına hazır yazılar yayımlanmak üzere sıraya konur. Hakem adları ve yazar adları karşılıklı olarak dergimizde mahfuzdur ve açıklanmaz. Hakem süreci olumlu tamamlanan her yazı yayımlanacaktır. Bu nedenle yazı sahiplerinin yazılarının akıbetini öğrenmek için ayrıca aramalarına gerek yoktur.

Yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarına aittir.

Yazım Dili

Dergi'nin yazım dili Türkiye Türkçesi, İngilizce ve Çince'dir.

ETİK İLKELER

Doğu Asya Araştırmaları Dergisi (DAAD), yayın gönderen yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır,
- Yazarlar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılarına referans vermiş olmalıdır,
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir,
- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmaları olduğunu garanti etmelidirler,
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir,
- **Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlara aittir.**
- Dergideki tüm haklar saklıdır. Makaleler, derginin adı olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz.
- Derginin yazarlarına telif hakkı yoktur.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdırlar,
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdırlar,

YAYIN ÜCRETİ YOK

Makale gönderimi, makale incelemesi veya yayımı herhangi bir ücrete tabi değildir

TELİF VE YAYIN HAKLARI

Dergide yayınlanması kabul edilen ve yayınlanan yazıların yazılı ve elektronik ortamda tüm yayın hakları **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi'**ne aittir.

Yayına kabul edilen makalenin yazışmadan sorumlu yazarı elektronik posta yoluyla aldığı elektronik lisans anlaşmasını tüm yazarlar adına imzalamaktadır.

Gizlilik Beyanı

Bu dergi sitesindeki isimler ve elektronik posta adresleri bu derginin belirtilen amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. Diğer amaçlar veya başka bir bölüm için kullanılmayacaktır.

YAZIM KURALLARI

1. **Başlık:** Yazının içeriğini yansıtır nitelikte olmalı, büyük harflerle ve koyu karakterlerle 12 punto ile yazılmalıdır.

2. **Yazar adı ve adresi:** Başlıktan sonra sağa dayalı şekilde, soyadın tamamı büyük harfle olmak üzere unvanıyla (10,5 punto) birlikte yazılmalıdır. Yazarın kurumu, ileti (el-mek) adresi, dipnot hâlinde (10 punto olarak) gösterilmelidir.

3. **Öz:** 10 punto ile yazının başında, konuyu kısa ve öz bir biçimde ifade eden **en az 250, en fazla 550 kelimelik bir özet** bulunmalı; özetin bir satır altına, 3-8 kelimedenden oluşan “anahtar kelimeler” yazılmalıdır. Özde, araştırmanın kapsamı ve amacı belirtilmeli, kullanılan yöntem tanımlanmalı ve ulaşılan sonuçlar kısaca verilmelidir. Öz içerisinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir.

Türkçe makalelerde, Türkçe başlık, öz ve anahtar kelimelerin altına yazının İngilizce başlık (title), öz (abstract) ve anahtar kelimeler (key words) eklenmelidir. Bu bölüm soldan 1 cm içeride ve 10 punto ile yazılmalıdır.

İngilizce makalelerde, İngilizce başlık (title), öz (abstract) ve anahtar kelimelerin (key words) altına yazının Türkçe başlık, öz ve anahtar kelimeler eklenmelidir. Bu bölüm soldan 1 cm içeride ve 10 punto ile yazılmalıdır.

Çince makalelerde, Çince başlık, öz ve anahtar kelimelerin altına yazının İngilizce başlık (title), öz (abstract) ve anahtar kelimeler (key words) eklenmelidir. Bu bölüm soldan 1 cm içeride ve 10 punto ile yazılmalıdır.

4. Ana metin:

a. A4 boyutunda kâğıtlara, PS formatıyla, Word 6.0 ve üstü programlarla ve Times New Roman karakterleriyle (Çince makalelerde Microsoft YaHei veya Simsun), 11 punto ve 1 satır aralığı ile paragraf aralarında 6 nk boşluk bırakılarak yazılmış olmalıdır. Metnin gerektirdiği durumlarda, fontlar ayrıca bir dosya hâlinde verilmek kaydıyla, transkripsiyon harfleri kullanılabilir.

b. Konuyu yeterince ifade edebilir, makul ölçüde ve okunabilir olmalıdır. Türkçe ve İngilizce yazılar öz ve kaynakça dâhil 6,500 (altı bin beş yüz) kelimeyi, Çince yazılarda ise 4500 kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır.

c. “Giriş”, “Sonuç” gibi başlıklar kullanıp kullanmama, yazarın tercihinine ve konunun gereğine bağlıdır. Sistematik bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Başlıkların tamamı koyu yazılmalıdır. Ana başlıkların tamamı büyük harfle, ara başlıkların ilk harfleri büyük harfle, alt başlıklar küçük harfle yazılmalı, sonuna iki

nokta (:)) konularak karşısından devam edilmelidir. Ana, ara ve alt başlıklar aşğıdaki gibi olmalıdır:

ANA BAŞLIK

Ara Başlık

Alt başlık:

ç. Kenar boşlukları 3'er cm. olmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.

d. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar *eğik harflerle*, alıntılar ise "*eğik harflerle ve tırnak içinde*" yazılmalıdır. Üç satırı geçen aynen alıntılar, tırnak içinde eğik harflerle ve soldan bir cm içeriden verilmelidir. Zorunluluk olmadıkça koyu karakter kullanılmamalıdır.

e. Çizelge, tablo, fotoğraf vb. malzeme, bilimsel kurallara uygun olarak hazırlanmalı; kolay anlaşılır ve yalın olmalı, yeterli açıklaması bulunmalıdır. Tablo içindeki yazılar 10 punto karakter ile yazılmalı, ayrıca, tablolar düzenlenmeye elverişli olmalıdır. Dergimizin sayfa marjını aşmamalıdır (genişlik 11,5 cm; yükseklik 16 cm).

A) İMLÂ, DİL VE ÜSLÛP

Özel imlâ gerektirmeyen durumlarda, *TDK Yazım Kılavuzu'*na uyulmalıdır. Dil ve ifade yönünden, bilimsellik dışı unsurlar bulunmamalıdır.

B) KAYNAK GÖSTERME (ATIF):

1. Sadece zorunlu açıklamalarda dipnot kullanılmalı, diğer atıflar metin içinde gösterilmelidir. Metin içinde kaynak gösterirken parantez işareti içinde olacak şekilde, yazarın soyadı, eserin yayımlandığı yıl, iki nokta - boşluk- ve sayfa numarası sırasıyla yazılmalıdır.

Örnek: (Kut, 1999: 16), (Wang, 2017:21)

Yazar eserini Soyadı Kanunu'ndan önce vermişse yazar adı yazılmalıdır.

Örnek: (Muallim Naci, 1297: 213)

2. Aynı konuda birden fazla kaynağa atıf yapılacaksa, aralara noktalı virgül (;) konulmalıdır

Örnek: (Karluk, 2007: 194; Dünder 2011: 87)

3. İki yazarlı çalışmalara değinilirken araya tire (-) işareti konularak gösterilmelidir

Örnek: (Karluk-Wang, 2007: 211)

İkiden fazla yazarlı kaynaklarda ise ikinci yazarın soyadından sonra (vd.) kısaltması konulmalıdır.

Örnek: (Kutlar vd. 2012: 99)

4. Aynı yazara ait, aynı yıl içinde birden fazla esere atıf yapılacaksa "1949a., 1949b:" biçiminde gösterilmelidir, kaynakçada da aynı şekilde belirtilmelidir.

Örnek: (Yang, 1981a1), (Yang, 1981b)

5. Atıf yapılan eser -ansiklopedi vb.- birden fazla ciltten oluşuyorsa (:) işaretinden sonra, kaçınıcı cilt olduğu belirtilmelidir.

Örnek: (Köprülü, 1967: 5/213)

6. El yazması bir eser kaynak gösterilecekse yazar adından sonra (yz.) kısaltması verilmeli, iki noktadan sonra gerekiyorsa varak / sayfa numarası belirtilmeli; tam künye kaynakçada gösterilmelidir:

Örnek: (Nef'î yz.: 45b)

7. Arşiv belgeleri kaynak gösterilirken metin içinde kısaltma yapılarak gibi verilip açılımı kaynakçada gösterilmelidir.

Örnek: (BOA Mühimme, 15: 25)

8. Dipnot açıklamalarında atıf yapılacaksa orada da aynı usul takip edilmelidir.

Örnek: Bu konuda geniş bilgi için bk. Lin Yutang 1934: 189-207; Karadağ 2017: 220; Şenzo 2000: 93.

C) KAYNAKÇA (BİBLİYOGRAFYA) DÜZENLEME

1. Yazarların soyadına, göre sıralanmalıdır. Soyadı Kanunu'ndan önceki eserlerde yazarın adı esas alınmalıdır.

2. Bir yazarın birden fazla eserine yer verilecekse yayım tarihi eski olandan yeni olana doğru sıralanmalıdır.

3. Kaynağın künyesini verirken sıralama şu şekilde olmalıdır:

a) Kitaplar için: Aralara virgül işareti konmak üzere; yazar soyadı (büyük harflerle), adı, kaynağın yayım tarihi -yazar adıyla tarih arasına virgül konulmaksızın- tarih (parantez içinde), kitap adı (**italik**)ve varsa çevirenin adı (parantez içinde), yayınevi veya yayımlayan kurum, yer adı.

Kitap kaynakçası örneği:

QARLUQ, Abdureşit C. (2006), **Sarı Uygurların Sosyo-Kültürel Yapısı**, Atılım Yay., Ankara.

YU Fuzeng/于富增 (2009), "*Reform ve Açılma*" 30 yıllık Süreçte Çin'e Gelen Uluslararası Öğrenci Eğitimi/改革开放30年的来国留学生教育, Pekin Dil Üniversitesi Yayınevi/北京语言大学出版社.

b) Makaleler, bildiriler ve ansiklopedi maddeleri için: Yazar soyadı, adı, kaynağın yayım tarihi -yazar adıyla tarih arasına virgül konulmaksızın- tarih (parantez içinde), makale / bildiri / madde başlığı ("tırnak içinde"), süreli yayın / bildiri kitabı / ansiklopedi adı (**italik**), belliyse cilt (C), sayı (S), sayfa(lar) (s.). Yayımlanmış bildirilerde de bildiri kitabının basım tarihi (yıl) ile birlikte sempozyum / kongre vb. toplantının düzenleniş tarihi de bulunmalıdır. Yayımlanmamış bildirilerde bildirinun sunum tarihi, toplantıyı düzenleyen kurum, toplantının düzenleniş günleri belirtilmelidir.

Makale kaynakçası örneği:

KARLUK, Abdureşit Celil (2001), Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sosyo-Ekonomik Kalkınma Girişimleri ve Reformlar, *Kök Araştırmaları, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmaları*, Cilt I, Sayı III, Ankara. S. 265-283.

HU, Angang 胡鞍刚 (2005), Çin Kalkınma Modeli Üzerine Düşünceler/ 关于中国发展模式的思考, *Tianjin Sosyal Bilimler Dergisi/天津社会科学*, Sayı.4/4 期, s. 25-30.

Bildiri kaynakçası örneği:

KOZ, M. Sabri (2004), “Belli Mahlaslar Üzerinden Şiir Söyleme Geleneği ve Türkiye’de Yazılan Alevi-Bektaşî Cönk ve Mecmualarındaki Hatâî Mahlaslı Şiirler”, **I. Uluslararası Şah İsmail Hatâyî Sempozyumu Bildirileri, 9-10-11 Ekim 2003**, Haz.: Gülağ Öz, ATO Yayını, Ankara, s. 184-217.

Elektronik Kaynakça Örneği:

Racism With Chinese Characteristics: The Laundry Detergent Ad and Han Privilege, <https://thediplomat.com/2016/06/racism-with-chinesecharacteristics-the-laundry-detergent-ad-and-hanprivilege/> Erişim: 25.12.2017);

Ansiklopedi maddesi örneği:

PARMAKSIZOĞLU, İsmet (1967), “Kemâl Paşazâde”, **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, MEB Yayını, Ankara, s. 561-566.

c) El yazması eserler için eserin yazarı belliyse önce yazar adı, parantez içinde “yazma” kısaltması olarak (yz.) ibaresi, sonra sırasıyla eserin adı (**italik**), bulunduğu kütüphane, koleksiyon ve numarası ve -gerekiyorsa- sayfa numaraları yazılmalıdır.

El yazması eser örneği:

a) **Mecmua-i Eş’âr** (yz), Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, Nu. 5335.

b) Âlî b. Mustafa (yz), **Nasihatü’s-selâtin**, Ali Emiri Millet Kütüphanesi, Şer’iyye, Nu. 611.

Güz/Fall 2023

İçindekiler/Contents

İletişim Bilgileri

Haberleşme adresi:

İlk yerleşim mahallesi, 1936.
Cadde, No.64/B16,
Yenimahalle, Ankara

E-Posta:

abdurreşit.karluk@hbv.edu.tr
kamucam13@gmail.com
halukkaradag@gmail.com

Abdurreşit Celil KARLUK
Takdim/Editorial

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Muhammed ABDULMECID
"Mulan" Filminin Çin Milliyetçiliği Bağlamında Söylem Analizi 1-29
Discourse Analysis of the Movie "Mulan" in the Context of Chinese Nationalism

Samet YILMAZ
Bölgesel Sağlık Yönetimi: ASEAN ve Güneydoğu Asya'da Salgın Hastalıklarla Mücadele 30-58
Regional Health Governance: ASEAN and Combating Epidemic Diseases in Southeast Asia

Sıla Selin TÜRKEL
Güney Kore'nin Stratejik Kültürü Bağlamında ASEAN ile Bölgesel Güvenlik İlişkileri 59-79
South Korea's Regional Security Relations with ASEAN in the Context of Strategic Culture

Chaewon KIM
Fandom as New Transnational Political Actor: Evidence from BTS ARMY Fandom 80-91
Yeni Ulusötesi Siyasi Aktör Olarak FANDOM: BTS Army Fandom'dan Kanıt

Derviş Ulaşan ERASLAN
Kırgızistan'daki Dunganların Sosyal Çatışma Dönemlerinde Çevre ile İlişkileri 92-117
The Relationship of Dungans in Kyrgyzstan with the Environment During Social Conflict Periods

Yayın Tanıtımı / Book Review

Muhammet Enes DOĞANLAR, "The Chinese Challenge to American Primacy: Has China Won?" 118-130

Bölge Uzmanı ile Söyleşi / Interview with Regional Expert
Pınar ALTUNDAG / Konuşan: Mütge SEVİNÇ 131-149

Yayın Şartları, İlkeleri ve Yazım Kuralları 150-156

www.dergipark.gov.tr/dasad

ISSN: 2587-1919

E-ISSN: 2619-953X